

”Mun tarina olis eri näkönen ja erilainen jos ois puututtu”

Vapautuneiden vankien kertomuksia kohtaamisista ja sosiaalityöstä elämänsä aikana

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalitieteiden laitos
Maisteritutkielma
Sosiaalityö
8.2.2020
Anna Ahlgren
Petra Sinisalo-Katajisto

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution – Department Sosiaalityö	
Tekijä/Författare – Author Anna Ahlgren & Petra Sinisalo-Katajisto			
Työn nimi / Arbetets titel – Title ”Mun tarina olis eri näkönen ja erilainen jos ois puututtu” Vapautuneiden vankien kertomuksia kohtaamisista ja sosiaalityöstä elämänsä aikana			
Oppiaine / Läroämne – Subject Sosiaalityö			
Työn laji/Arbetets art – Level Maisteritutkielma		Aika/Datum – Month and year 08.02.2020	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 70
Tiivistelmä - Referat – Abstract <p>Tässä tutkielmassa tarkastellaan vapautuneiden vankien kertomuksia kohtaamisista ja sosiaalityöstä elämänsä aikana ennen vankilaa, vankeusrangaistuksen aikana ja vapautumisen jälkeen. Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää, onko kohtaamisissa sosiaalityöntekijöiden tai muiden sosiaalialan ammattilaisten kanssa ollut, mistä sosiaalityön tuki on koostunut, millä tavoin sosiaalityö on auttanut selviytymään eteenpäin elämässä, mitä sosiaalityön tuen puuttumien on tarkoittanut ja mitä on ollut onnistunut tuki. Tutkimuksessa pohdimme myös haastateltavien identiteettien rakentumista elämänsä aikana sekä erilaisia käännekohtia heidän elämässään. Tarkastelemme sosiaalityön, erityisesti aikuissosiaalityön ja vankilasosiaalityön luonnetta ja erityispiirteitä. Sosiaalityötä tarkastellaan ennen muuta arkielämän sujuvuuden ylläpitäjänä sekä hyvinvoinnin ja elämäntilanteen edistäjänä. Tutkielmassa korostuu sosiaalityön tavoite vähentää eriarvoisuutta ja turvata tasa-arvoinen kohtelu. Lisäksi olemme hyödyntäneet tutkimuksemme elämänsä aikana, identiteetin ja desistanssin eli rikollisuudesta irrottautumisen käsitteitä.</p> <p>Tutkimukseen osallistui kuusi vapautunutta vankia. Tutkielma on toteutettu narratiivisena tutkimuksena, joka mahdollistaa kokemusten kertomisen tarinoiden kautta. Kerronnallisen haastattelun keinoin kerätty aineisto koostui haastateltavien elämäntarinoista. Aineiston analyysimenetelmänä on käytetty sisällönanalyysia.</p> <p>Tutkimuksen keskeiset tulokset osoittavat, että haastateltavilla on elämänsä aikana ollut joitakin merkittäviä kohtaamisissa sosiaalialan työntekijöiden kanssa. Sosiaalityön tuki on ollut haastateltavien elämässä lähinnä koulusosiaalityön, lastensuojelun ja aikuissosiaalityön ml. vankilasosiaalityön tarjoamaa tukea. Koulun ja lastensuojelun tarjoama tuki näyttäytyi melko vähäisenä. Aikuissosiaalityössä korostui taloudellinen tai asumiseen liittyvä tuki. Haastateltavat pitivät yhteisökontoutusta vaikuttavimpana sosiaalityön tukimuotona vankilasosiaalityössä. Erityisesti se koettiin hyödyllisenä tukimuotona siinä vaiheessa elämää, kun rikollisuudesta oltiin irrottautumassa. Haastateltavat kertoivat, että sosiaalista tukea ei ole aina ollut saatavilla niissä tilanteissa, joissa sitä olisi tarvittu.</p> <p>Rikollisuudesta irrottautuminen sekä päihteidenkäytön lopettaminen olivat haastateltavien elämässä niitä käännekohtia, jotka muuttivat heidän elämänsä suuntaa eniten ja mahdollistivat uuden alun elämässä. Haastattelukohtaamisissa haastateltavat kertoivat tarinoita elämästään ja pohtivat oman elämänsä rakentumista. Rikollinen elämä ei kaikille merkinnyt samoja asioita eikä rikollisuudella ollut samanlaista roolia jokaisen haastateltavan identiteettiin liittyvissä pohdintoissa. Haastateltavat myönsivät, että ns. rikollisen identiteetti on niin vahva, että rikollisuudesta irrottautuminen on vaikeaa, jos ei ole tarjolla mitään muuta. Haastateltavien kertomukset voidaan nähdä selviytymistarinoina, joista välittyy usko siihen, että vaikeista elämäntilanteista voi selvitä ja elämänsä aikana voi tapahtua sellaisia käännekohtia, jotka mahdollistavat muutoksen.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Sosiaalityö, elämänsä aikana, vapautuneet vangit, narratiivisuus, identiteetti, desistanssi			
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Hanna Kara			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIMUKSEN KONTEKSTI JA TEORIATAUSTA	3
2.1 Sosiaalityö ihmisen elämässä – vapaudessa ja vankilassa	3
2.2 Elämäntietä, identiteetin rakentuminen ja desistanssi	12
2.3 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	18
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	20
3.1 Narratiivinen lähestymistapa ja kerronnallinen haastattelu	20
3.2 Haastattelutilanne ja haastateltavat	23
3.3 Aineiston analyysi.....	27
3.4 Eettinen pohdinta	29
4 TUTKIMUKSEN TULOKSET	32
4. 1 Kohtaamiset eri elämän vaiheissa ja kohtaamisten merkitys	33
4.1.1 Kohtaamiset lastensuojelun kanssa.....	33
4.1.2 Kohtaamiset koulussa	34
4.1.3 Kohtaamiset aikuissosiaalityössä.....	34
4.1.4 Kohtaamiset vankilassa	36
4.1.5 Kohtaamiset vankilan jälkeen.....	40
4.2 Sosiaalityön tuki ja sen puuttuminen elämäntietä aikana.....	41
4.2.1 Sosiaalityön tuen muodot	41
4.2.2 Sosiaalityön tuen puuttuminen	49
4.2.3 Onnistunut sosiaalityön tuki	52
4.3 Identiteetin rakentuminen – kuka olin, kuka olen, kuka tulen olemaan	55
4.3.1 Identiteetin rakentumisen lähtökohdat.....	55
4.3.2 Rikollinen aika ja vankilassa vietetty aika.....	58
4.3.3 Muutos ja rikollisuudesta irrottautuminen	60
4.3.4 Nykyhetki ja tulevaisuuden unelmat	63
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	65
LÄHTEET	71
LIITTEET	

Liite 1: Infokirje haastateltaville.....	
Liite 2: Suostumus tutkimukseen.....	

1 JOHDANTO

Tämän maisteritutkielman aihe valikoitui yhteisestä mielenkiinnostamme rikosseuraamusalaa kohtaan. Työskentelemme molemmat lastensuojelussa ja kiinnostus aiheeseen on herännyt arkisen työn yhteydessä. Tutkielmaa varten olemme haastatelleet kuutta vapautunutta vankia. Meitä kiinnostaa erityisesti rikostaustaisten elämäntietä ja kokemukset sosiaalityöstä ennen vankilaa, vankeusrangaistuksen aikana ja vapautumisen jälkeen sekä haastateltavien kohtaamiset sosiaalityöntekijöiden kanssa eri elämänvaiheissa ja miten nämä kohtaamiset ovat heille näyttäytyneet. Tutkimuksessa tarkastelemme sosiaalityön merkitystä haastateltaville elämän käännekohdissa ja kysymme millä tavoin sosiaalityö on mahdollisesti tukenut tai auttanut selviytymään eteenpäin eri tilanteissa. Olemme myös kiinnostuneita kuulemaan kokemuksista, joissa sosiaalityö on näyttäytynyt negatiivisena ja haastateltavat ovat kokeneet jääneensä ilman tukea. Tämä tutkielma on toteutettu yhteistyössä kolmannen sektorin toimijan kanssa.

Vankilasosiaalityö vankilassa tai vapautumisen jälkeen ja koko kriminaalihuollon kenttä ovat kirjoittajille uusia aluevaltauksia, joihin olemme halunneet perehtyä tämän tutkimuksen avulla. Maisteriopintojen aikana teimme yhdessä käytäntötutkimuksen, joka toteutettiin Vantaan asunnottomaksi vapautuvien vankien sosiaalityön tiimin kanssa. Teemana käytäntötutkimuksessa oli vanhemmuuden tukeminen asunnottomaksi vapautuvien vankien kanssa tehtävässä työssä. Halusimme jatkaa tutkimuksen tekemistä vankilasosiaalityön parissa, mutta niin, että pyrkisimme kuulemaan tarkemmin vankilasta vapautuvien kokemuksia sosiaalityöstä heidän elämäntarinoidensa kontekstissa.

Tutkielma on toteutettu narratiivisena tutkimuksena. Narratiivisessa tutkimuksessa tarkastellaan todellisuudessa toteutuneiden tapahtumakulkujen tarinallisia tulkintoja (Aaltola & Valli, 2015, s. 168). Tutkimuksen aineisto on muodostunut haastattelukohtaamisissa, joissa olemme totetuttaneet kerronnallisen haastattelun menetelmää.

Tässä tutkimuksessa pohdimme sosiaalityön, erityisesti aikuissosiaalityön ja vankilasosiaalityön luonnetta ja erityispiirteitä. Tarkastelemme sosiaalityötä ennen muuta arkielämän sujuvuuden ylläpitäjänä sekä hyvinvoinnin ja elämänhallinnan edistäjänä. Tutkielmassa korostuu sosiaalityön tavoite vähentää eriarvoisuutta ja turvata tasa-arvoinen kohtelu. (Raunio, 2009, s. 65-66). Meille tutkijoille sosiaalityö näyttäytyy myös vahvasti muutostyönä. Sosiaalityössä pitää uskoa ihmisten mahdollisuuksiin, kykyihin ja haluun kääntää oman elämänsä suuntaa. Sosiaalityöntekijöiden tulisi mahdollistaa nämä suunnanvaihdot tukemalla asiakasta ja kulkemalla asiakkaan rinnalla. Sosiaalityön tulisi olla kokonaisvaltaista ja yksilöllistä työtä asiakkaan ongelmien ratkaisemiseksi ja elämänhallinnan parantamiseksi. Sosiaalityön asiakkaan tilannetta tulisi tarkastella mahdollisimman monesta eri näkökulmasta. (Juhila, 2018, s. 60-64.)

Vankeusrangaistus kaventaa ihmisen itsemääräämisoikeutta, mikä tuo haasteita vankilassa tehtävälle sosiaalityölle (Granfelt, 2011, s. 215-216). Vapautuneiden vankien kokemukset sosiaalityöstä ovat merkityksellisiä, koska ne tuottavat tietoa siitä, miten haastateltavat palveluiden käyttäjinä ovat kokeneet kohtaamiset sekä sosiaalityön tuen merkityksen elämänsä eri vaiheissa ja miten palvelujärjestelmä on vastannut heidän tarpeisiinsa. Vapautuneet vangit ovat helposti väliinputoajia erilaisissa palveluissa ja heidän auttamisekseen tarvitaan usein erityistä osaamista ja palveluiden kehittämistä.

Haastateltavia yhdistää rikollisuudesta irrottautuminen sekä pyrkimykset rakentaa uusi elämä ilman rikoksia ja päihteitä. Tämä tutkimus voi näkemyksemme mukaan auttaa myös luomaan ymmärrystä siitä, miten rikollisuudesta irrottautuminen onnistuu ja mitkä tekijät voivat vaikuttaa sen toteutumiseen. Tutkimuksessa meitä kiinnostavat ne käännekohtat haasteltavien elämässä, jolloin kohtaamisia eri sosiaalialan työntekijöiden kanssa tapahtui eri elämänvaiheissa.

Olemme hyödyntäneet tutkimuksessamme elämänkulun, identiteetin ja desistanssin eli rikollisuudesta irrottautumisen käsitteitä. Elämänkulku on myös analyttinen näkökulma, jonka avulla voidaan tarkastella ihmisen elämää hänen itsensä kertomana (Kygäs, 2000, s. 15-16). Kertoessaan elämästään ihminen tuo näkyväksi omaa identiteettiään ja samalla luo myös uutta identiteettiä (Pohjola, 1999, s. 273-275.) Desistanssi ja ihmisen motivaatio ovat edellytyksiä elämänsuunnan muuttamiselle.

2 TUTKIMUKSEN KONTEKSTI JA TEORIATAUSTA

2.1 Sosiaalityö ihmisen elämässä – vapaudessa ja vankilassa

Tässä luvussa avaamme sosiaalityön ja aikuissosiaalityön käsitteitä ja merkitystä yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan näkökulmasta sekä vankilasosiaalityön historiaa ja nykytilannetta. Sosiaalityöntekijöiden kansainvälisen järjestön, International Federation of Social Workers, (IFSW) vuonna 2014 julkaisema paljon käytetty määritelmä sosiaalityöstä on seuraavanlainen: "Sosiaalityö on professio ja tieteenala, jolla edistetään yhteiskunnallista muutosta ja kehitystä, sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä ihmisten ja yhteisöjen voimaantumista ja valtaistumista. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden, ihmisoikeuksien, kollektiivisen vastuun sekä moninaisuuden kunnioittamisen periaatteet ovat keskeisiä sosiaalityössä. Sosiaalityö kiinnittyy sosiaalityön, yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden teorioihin sekä alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen tietoon. Sosiaalityössä työskennellään ihmisten ja rakenteiden parissa elämän ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi ja hyvinvoinnin lisäämiseksi." IFSW on korostanut, että määritelmät eivät voi olla pysyviä, koska sosiaalityö muuttuu ja kehittyy jatkuvasti. (Sosnet, 2014.)

Kansainvälisessä määritelmässä on kysymys sosiaalityöstä ammatillisena toimintana. Ympäristön ja ihmisten välinen vuorovaikutus on molemminpuolista. Ympäristö ei pelkästään vaikuta ihmiseen vaan myös ihminen vaikuttaa ympäristöön. Sosiaalityön tavoitteet - sosiaalisen muutoksen aikaansaaminen, ihmisten välisten suhteiden ratkaiseminen, elämänhallinnan lisääminen ja vapautuminen – kuvaavat sosiaalityön luonnetta muutokseen ja ongelmanratkaisuun tähtäävänä toimintana ja työnä. Sosiaalityöntekijän tulee tähdätä työssään asiakkaan hyvinvoinnin esteiden sekä eriarvoisen ja epäoikeudenmukaisen kohtelun vähentämiseen ja poistamiseen. Sosiaalityötä tarvitaan sekä kriiseissä että jokapäiväisissä ongelmanratkaisuissa. Sosiaalityö voi olla mukana ihmisen elämässä pienen ajanjakson tai koko elämän. Sosiaalityö on kokonaisvaltaista ja monitasoista ja Suomessa työn painopiste on enemmän asiakkaissa kuin yhteiskunnallisessa ympäristössä. (Raunio, 2009, s. 63-67.)

Suomessa sosiaalityön määritelmiä ovat pohtineet esimerkiksi Jorma Sipilä (1996) ja Kyösti Raunio (2009). Sipilä (1996, s. 57–62) lähestyy sosiaalityötä muun muassa tieteen- ja oppialana, ammatillisena ja yhteiskunnallisena käytäntönä, yhteiskunnan ja hallinnon osajärjestelmänä, liikkeenä, ideologiana ja ammattina. Raunio (2009) puolestaan kuvailee sosiaalityötä laaja-alaisesti tarkastellen erikseen ja toisiinsa lomittuen sosiaalityön perinteitä, lähtökohtia, arvoja, tietoa, toimintatapoja, toiminnallisia perspektiivejä, ammatillista toimintaa ja sosiaalipoliittista ympäristöä. Raunio (2009, s. 28–29) mukaan yleispätevää määritelmää sosiaalityöstä on vaikea tehdä, koska sosiaalityö todentuu aina eri tavoin omassa ympäristössään ja kontekstissaan. Sosiaalityön toimintaympäristönäkin voidaan pitää joko asiakastyön välitöntä organisatorista ympäristöä tai laajemmin koko yhteiskuntaa.

Pohjoismaissa sosiaalityön yhteiskunnallisena ympäristönä on ollut pitkään hyvinvointivaltio. Sosiaalipolitiikka on asettanut ammatilliselle sosiaalityölle hyvinvointivaltioon pohjautuvia reunaehtoja. Hyvinvointivaltio tunnetaan universaaleista sosiaalipalveluistaan ja laajoista tulonsiirroistaan. Sosiaalityö ei kuitenkaan ole universaali sosiaalipalvelu, vaan hyvinvointivaltion palvelujärjestelmässä se paikantuu viimesijaiseksi toiminnaksi, kun muut sosiaalipalvelut osoittautuvat riittämättömiksi. Sosiaalityö voidaan siis erottaa muusta sosiaalialan palvelutyöstä. (Raunio, 2009, s. 29.)

Sosiaaliala voidaan karkeasti jakaa sosiaalipalvelujen tuottamiseksi ja sosiaalityöksi. Tässä asetelmassa sosiaalipalvelut pyrkivät tyydyttämään arkielämän tarpeita sisältäen muun muassa ohjausta ja huolenpitoa. Sosiaalityössä korostuvat myös yksittäiset toimenpiteet, joilla pyritään vaikuttamaan yksilön tai ryhmän hyvinvointiin. Yleisen sosiaalipalvelun ja sosiaalityön erona on asiakkuuden määrittäminen eri perustein. Palvelulle leimallinen piirre on vapaaehtoisuus, kun taas sosiaalityön asiakkuus voi syntyä myös asiakkaan tahdon vastaisesti. Sosiaalityöhön voi sisältyä asiakkaan tahdon vastaisia toimenpiteitä, joiden tarkoitus ei ole niinkään vastata asiakkaan arkiseen palvelutarpeeseen, vaan toteuttaa yhteiskunnallista kontrollia. (Raunio, 2009, s. 58–59.)

Sosiaalityössä tarvitaan niin sosiaaliturvan ehtojen ymmärtämistä kuin myös ihmisten moninaisten tilanteiden arvioimista ja sen pohtimista minkälaisesta avusta ihminen hyötyy tai minkälaiseen tukeen hän on oikeutettu. Sosiaalityö muodostuu keskeisesti

asiakkaan ja työntekijän keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Sosiaalityön prosessi muodostuu sarjasta ongelmanratkaisuja, jotka laajenevat ja jatkuvat asiakkaan elämäntilanteessa ja sosiaalisissa verkostoissa. (Toikko, 2005, s. 225.)

Juhila (2018, s. 11) määrittelee sosiaalityön ajan ja paikan ulottuvuuksien kautta. Mennyt, nykyinen ja tuleva aika jäsentävät ihmisten elämänkulkua. Länsimaisessa ajattelussa näitä kolmea ajan ulottuvuutta kuvataan usein lineaarisesti aikajanana. Mennyt aika ei kuitenkaan näyttäydy aina eteenpäin menemisenä ja kasvuna elämässä tai ehjänä taakse jääneenä kertomuksena. Mennyt aika on läsnä nykyisyydessä ja vaikuttaa siihen, mitä ihminen ajattelee tulevaisuudestaan. Vaikka sosiaalityössä kohdataan ihmisiä tässä ja nyt-tilanteissa, on kohtaamisissa mukana useita eri aikatasoja ja elämäntarinan osia aina lapsuudesta lähtien. (Juhila, 2018, s. 12.)

Kohtaamisissa nousevat esille myös tärkeät paikat, joissa ihminen on kokenut erilaisia asioita. Näitä paikkoja voivat olla esimerkiksi koti, koulu, sosiaalityöntekijän tai muun työntekijän huone tai vankila. (Juhila, 2018, s. 13.) Fyysisten paikkojen lisäksi Juhila puhuu abstrakteista paikoista. Ihminen voi kokea oman paikkansa yhteiskunnassa marginaaliseksi ja ulkopuoliseksi tai toiset ihmiset määrittelevät ihmisen paikan näin. (Juhila, 2018, s. 15.) Sosiaalityön paikatkaan eivät ole vain asiakkaiden ja työntekijöiden kohtaamisen paikkoja, vaan ne sijoittuvat osaksi koko sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmää. Paikat määrittyvät suhteessa erilaisiin organisaatioihin ja ammattilaisiin. Jos ihminen ei tule kohdatuksi palvelujärjestelmässä eikä löydä sieltä tarvitsemaansa palvelua, hän jää ilman paikkaa ja apua. (Juhila, 2018, s. 17.) Palveluiden puuttuminen tai niiden vähyys näkyi myös tutkimuksessamme haastateltavien kertomana.

Tutkimuksestamme ja haastateltavien tarinoista oli havaittavissa, että sosiaalityö liittyy siihen yhteiskunnalliseen aikaan, jossa sitä tehdään. Erityisesti sosiaalityössä näkyvät kunkin aikakauden keskeiset sosiaaliset kysymykset ja painotukset sekä sosiaalipoliittiset linjaukset. (Juhila, 2018, s. 18.) Juhilan mukaan (2018, s. 18) keskeiset painotukset liittyvät hyvinvointivaltion palvelujärjestelmien muutosten lisäksi myös globalisaation, kansainvälisen talouden, politiikan, eriarvoistumisen ja ihmisten lisääntyvän liikkuvuuden megatrendeihin.

Sosiaalityössä kohdataan monenlaisia elämäntarinoita. Jos sosiaalityön asiakkuus on alkanut jo varhain ja kestänyt läpi ihmisen elämän, on sosiaalityö saattanut rakentua jo osaksi ihmisen elämäntarinaa (Juhila, 2018, s. 13, 20). Jokaisella ihmisellä on yksilöllinen elämänkulku sekä eletty ja koettu elämä. Yksilön elämänkulkuun vaikuttavat kuitenkin yhteiskunnallinen aika ja paikka rakenteellisine ja kulttuurisine reunaehdoineen. Näitä reunaehdoja ovat esimerkiksi sukupolvi, luokka, asuinpaikka, sukupuoli, ihonväri ja ikä. (Juhila, 2018, s. 22-23.)

Se minkälaiseen yhteiskunnalliseen aikaan ihminen on syntynyt, vaikuttaa siihen, millaisia resursseja yhteiskunnassa on ollut käytössä ja millaisia valintoja ihminen on voinut tehdä. Sosiaalityössä yhteiskunnallinen muutos näkyy muun muassa työskentelyssä lasten kanssa. Työskentelyssä korostetaan entistä enemmän lasten oikeutta suojeluun ja turvaan sekä lasten oikeutta osallisuuteen ja aktiiviseen toimijuuteen oman asian käsittelyssä. (Juhila, 2018, s. 24, 30.)

Ihmiset syntyvät myös tiettyyn maantieteelliseen paikkaan, joka tarjoaa erilaiset, paikoin pätasa-arvoiset, lähtökohdat ihmisen elämänkululle. On todennäköistä, että elämä on erilaista syrjäisellä maaseudulla pienessä kylässä kuin vilkkaassa ja väestörikkaassa kaupungissa. Esimerkiksi etäisyys palveluista ja työllisyys- ja koulutusmahdollisuuksista kaventavat ihmisten mahdollisuuksia tehdä omaan elämäänsä liittyviä valintoja. (Juhila, 2018, s. 26.) Maaseutu-kaupunki-asetelma näkyi myös tutkielmassamme sosiaalityön palveluiden laadussa ja siinä, millä kynnyksellä puututtiin ihmisten ja perheiden asioihin.

Monista yhteiskunnallisista reunaehdoista huolimatta ihmisen elämänkulku rakentuu myös yksilöllisesti. Sosiaalityö kohtaa juuri näitä ainutkertaisia elettyjä ja koettuja elämiä. Sosiaalityön kohtaamiset muodostuvat niistä elämäntarinoista, joita asiakkaat kertovat ja joita työntekijät tulkitsevat asiakkaan kanssa yhdessä. (Juhila, 2018, s. 30-31.) Työntekijän rooli on tärkeä tässä asiakkaan uuden identiteetin vahvistamisen ja rakentamisen prosessissa. Ihminen rakentaa identiteettiään suhteessa itseensä, mutta myös suhteessa toisiin ihmisiin. (Juhila, 2018, s. 32.) Haastateltavat nostivat esille kertomuksissaan rikollisen identiteetin käsitteen. He kokivat, että rikollisen identiteetti pysyi vahvana heidän rikollisessa elämässään ja sai vahvistusta ympäristöstä ja ympärillä olevista ihmisistä. Vaikka rikollisen identiteetti ei ole yhteiskunnallisesti

hyväksytty, niin se tuntui olevan haastateltaville se ainoa turvallinen identiteetti rikollisuudesta irtautumiseen asti.

Sosiaalityössä kohdataan monia ihmisiä, joiden elämäntarinoihin liittyy vaikeita kokemuksia ja muistoja tai joiden elämäntarinoihin liittyy poikkeamia ”ideaalina” pidetystä elämästä. Tällaiset poikkeamat sijoitetaan usein marginaalisuuden paikkoihin, jolloin ihmisen elämä voi liikkua lastenkotien, katujen ja vankiloiden välillä. Vaikeat asiat saattavat kasaantua ja esimerkiksi lapsuuden ikävät kokemukset ja nuorena tehdyt rikokset voivat johtaa vuosien vankilakierteeseen. (Juhila, 2018, s. 36, 38-39.)

Aikuissosiaalityötä on tehty Suomessa koko sosiaalityön historian ajan.

Aikuissosiaalityön kehittäminen aloitettiin pääosin 1990-luvulla, jolloin laman myötä kasvoi toimeentuloasiakkaiden määrä, mikä lisäsi toimentulohakemusten ja sosiaalityöntekijöiden tekemien päätösten määrää. Asiakkaiden elämänongelmien selvittelyyn ei jäänyt aikaa. Aikuissosiaalityö ei ole siis ilmiönä uusi, mutta 2000-luvulla työn lähtökohtia ja työmenetelmiä on alettu kehittää vastaamaan paremmin kuntien tarpeeseen. (Saurama, Kangas, & Jouttimäki, 2011, s. 19; Jokinen & Juhila, 2008, s. 7.) Aikuissosiaalityön tehtävä on luoda edellytyksiä muutoksen aikaansaamiseksi ja elämäntilanteen vahvistamiseksi (Nummela, 2011, s. 141).

Aikuissosiaalityötä on pyritty määrittelemään usein ongelman, tavoitteen ja välineiden kautta. Puhutaan suunnitelmallisesta sosiaalityöstä, joka perustuu ongelman määrittelyyn eli tilanteen arviointiin, arvioinnin pohjalta asetettuihin muutostavoitteisiin ja erilaisten työvälineiden ja -menetelmien valintaan. (Jokinen & Juhila, 2008, s. 16-17.) Aikuissosiaalityö on tarveharkintaista palvelua, jota tarvitaan ja johon kuntalainen on oikeutettu, kun elämässä on jokin pulmatilanne kuten työttömyys, köyhyys tai elämäntilanteeseen liittyvä ongelma. (Jokinen & Juhila, 2008, s. 20.) Kuntoutuksella on tullut viime vuosina aikuissosiaalityön keskeinen kehitettävä menetelmä. Puhutaan sosiaalisesta kuntoutuksesta, jonka tarkoituksena on vahvistaa sosiaalista toimintakykyä, torjua syrjäytymistä ja edistää osallisuutta. (Jokinen & Juhila, 2008, s. 22-24.)

Aikuissosiaalityöstä ei ole erikseen säädetty laissa. Sosiaali- ja terveysministeriön (2014) on kirjattu yleinen määritelmä sosiaalityöstä. Sen mukaan sosiaalityö on sosiaali- ja terveysministeriön

ammattillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta. Sosiaalihoitolain ohella aikuissosiaalityön suuntaviivoja viitoittavat muun muassa laki toimeentulotuesta (1997) ja laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2001).

Vankilasosiaalityön historia on mielenkiintoinen läpileikkaus sosiaalityön kehitykseen. Jo yli sata vuotta vankeinhoito on Suomessa pitänyt tavoitteenaan, että rikoksia tehnyt henkilö ei palaa vankilaan. Keinoina on käytetty esimerkiksi työntekoa, sielunhoitoa ja opetusta. Vasta toisen maailmansodan jälkeen vankilan sosiaalityö sai omia työntekijöitä. Tätä ennen sosiaalityöstä käytettiin nimitystä huoltotyö. Uudempaa ajattelua vankeinhoidossa edustavat psykososiaalinen työ ja siihen liittyvä päihdekuntoutus sekä erilaiset ohjelmat uusintarikollisuuden vähentämiseksi. (Karsikas, 2014, s. 91.)

1940-luvulta aina 1980-luvulle saakka vankiloissa työskenteli huoltovirkailijoita, joiden koulutus liittyi enemmän vankeinhoitoon kuin sosiaalityöhön. Tuona aikana yhteiskunnassa tapahtui suuria muutoksia, ja tähän liittyi myös sosiaalityöjärjestelmän kehittyminen. Vankien auttaminen aineellisissa ja henkisissä asioissa on kuulunut aina jossain määrin vankilasosiaalityöhön. (Karsikas, 2014, s. 95; Kirjavainen, 2012, s. 88.) Vankeinhoidon tavoitteena oli 1960-luvulle saakka rikoksista irrottautuminen ja 1970-luvulla tavoitteena oli vähentää vankilan aiheuttamia haittoja. 1980-luvulla sosiaalityön koulutusta alettiin kehittää ja samalla myös koulutuksen taso nostettiin maisterintutkintoa vastaavaksi. Tämä näkyi myös vankilasosiaalityön kentällä. Huoltovirkailijat työskentelivät vankiloissa lähes 30 vuotta. Huoltovirkailijanimike muutettiin vuonna 1982 sosiaalihoitajaksi. (Karsikas, 2014, s. 96; Raunio, 2004, s. 23.) Kun vuoden 1990 lopussa vankeinhoidossa otettiin käyttöön ensimmäisen kerran sosiaalityöntekijän nimike ja vankilan sosiaalityöntekijän kelpoisuus liitettiin yleisiin kelpoisuusvaatimuksiin, ei lainsäädännössä edelleenkään määritelty vankilan sosiaalityön tehtäviä (Kuittinen & Rönkä, 1991, s. 25; ref. Karsikas, 2014, s. 98). Työn tavoitteena oli lähinnä edistää vangin sijoittumista takaisin yhteiskuntaan. Sosiaalityöntekijät hoitivat vankien käytännön asioita, jotka liittyivät sosiaalityönsuunnitteluun, asumiseen tai yhteydenottoihin muihin viranomaisiin. (Kuittinen & Rönkä, 1991, s. 47-48; ref. Karsikas, 2014, s. 99.)

Vaikka 1990-luvulla vankeinhoidossa otettiin jälleen tavoitteeksi uusintarikollisuuden vähentäminen, ei se muuttanut vankilan sosiaalityön sisältöä. Sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärät olivat suuria ja työn rajaaminen oli vaikeaa, koska asiakkailla oli usein monenlaista tukea vaativia ongelmia. 1990-luvun lopulla vankeinhoidossa työskenteli 38 sosiaalityöntekijää. (Karsikas, 2014, s. 99.) Vasta vuonna 2001 edellytettiin sosiaalityöntekijältä yleisestä lainsäädännöstä (Asetus rangaistuksen täytäntöönpanon hallinnosta 2001) ilmenevää koulutusta. Päteviä työntekijöitä oli vaikea saada ja sosiaalityöntekijöiden virkoja muutettiin erityisohjaajien viroiksi. Vuonna 2014 päteviä sosiaalityöntekijöitä työskenteli vankiloissa noin 20. (Karsikas, 2014, s. 98, 100, 105.)

Nykyään vankilasosiaalityön katsotaan olevan lähellä ammatillista sosiaalityötä. Vankeinhoidossa sosiaalityön tehtävät ovat liittyneet vahvasti uusintarikollisuuden vähentämiseen. Kaikki vangit eivät kuitenkaan halua irrottautua rikollisuudesta tai noudattaa vankilan sääntöjä. (Karsikas, 2014, s. 106-107.)

Vankila ympäristönä passivoi vankeja ja rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan pitää yhteyttä vankilan ulkopuolisiin tahoihin. Vankilan ympäristön luomat rajoitteet heijastuvat monella tavalla myös sosiaalityöhön ja mahdollisuuksiin toteuttaa sitä. Sosiaalityöntekijälle luottamuksellisen asiakassuhteen syntyminen on edellytys hyvälle työskentelylle ja vankilaympäristössä tämä on haastavaa. Sosiaalityöntekijä on myös riippuvainen monista ulkoisista tekijöistä ja vankilan hallinnon rakenteista. Vankilasosiaalityö on kauan hakenut paikkaansa vankeinhoidossa. (Karsikas, 2014, s. 107.)

Vankilaan joutuminen merkitsee vapauden ja sen myötä itsemääräämisoikeuden menettämistä. Suljettu laitos sulkee kirjaimellisesti ihmisen yhteiskunnan ulkopuolelle. Vangittu lukitaan muurien sisälle fyysisesti, sosiaalisesti ja psyykkisesti ahtaaseen tilaan. Vangin elämä vankilassa on hyvin kontrolloitua. Moni vangeista on kokenut elämässään erilaisia menetyksiä, hylkäämisiä, epäonnistumisia sekä turvattomuutta ja osattomuutta. Vangit tuovat mukanaan vankilaan koko elämänhistoriansa. Tämä luo haasteita sosiaalityön toteuttamiselle vankilassa, ja sille miten sosiaalityö pystyy vastaamaan vankien erilaisiin tarpeisiin. (Granfelt, 2011, s. 215-216; Lindström & Järveläinen, 2017, s. 16.)

Aiemmin vankilat nähtiin köyhyyden sekä psykososiaalisten ongelmien säiliöinä, jotka on rakennettu lähinnä rankaisemista ja säilyttämistä, ei vuorovaikutusta varten. (Granfelt, 2011, s. 215-216; Lindström & Järveläinen, 2017, s. 16.) Haapanen (2015) on pro gradu- tutkielmassaan todennut, että vankilan sosiaalityö on toissijaisessa asemassa vankilan ympäristössä ja että vankilan ympäristö heikentää eettisesti korkeatasoisen sosiaalityön toteuttamista. Verkostotyö ja palvelusuunnitelmien merkitys sosiaalityön laadussa osoittautui tärkeäksi tekijäksi. Suunnitelmallinen vankeusaika sekä vapautuminen edistivät vangin mahdollisuuksia rikoksettomaan tulevaisuuteen. Tänä päivänä vankiloiden tarkoitus ei ole pelkästään eristää ihmisiä muusta yhteiskunnasta, vaan tehdä ennaltaehkäisevää työtä vankien elinolosuhteiden parantamiseksi sekä tarjota keinoja rikoskierteestä vapautumiseen ja elämänhallintaan, jotta paluu yhteiskuntaan onnistuu (Wallenius, Forsblom, Lehenkari-Sassa & Leskinen 2017, s. 20, 37).

Vankilasosiaalityö on marginaaliryhmiin kohdistuvaa aikuissosiaalityötä, jossa keskeiset ongelmat kuten köyhyys, työttömyys, asunnottomuus, mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat asioita, joiden saattamana usein päädytään vankilaan ja joiden pariin palataan vankilasta (Granfelt, 2011, s. 219-220). Vangit tarvitsevat usein pitkää ja tiivistä työskentelyä vankilassa ja vankilan jälkeen (Karsikas, 2014, s. 106).

Englantilaisten tutkimusten mukaan (Tucker, Hargreaves, Roberts, Anderson, Shaw & Challis, 2018; Cooney & Braggins, 2010) Englannissa, jossa on Euroopan maista määrällisesti eniten vankeja, on sosiaalityöllä tavoitettu huonosti vankeja ja heidän moninaisia tarpeitaan vankila-aikana ja vapautumisvaiheessa. Tarpeista huolimatta vankilasosiaalityön laatu on parhaimillaan vaihtelevaa ja huonoimmillaan se puuttuu kokonaan.

Vankien kanssa tehtävä sosiaalityö on muutostyötä, jonka avulla pyritään vahvistamaan asiakkaan toimintakykyä, hyvinvointia sekä mahdollisuuksia rikoksettomaan elämään (Kaurala & Iivari, 2017, s. 313). Salovaara (2019) on väitöskirjassaan osoittanut, että vankilassa tehtävä sosiaalityö helpottaa vangin palaamista yhteiskuntaan ja että on mahdollista irrottautua ns. rikollisesta elämäntavasta ja integroitua yhteiskuntaan. Tämä muutos edellyttää motivaatiota ja riittävää tukea. Tuen tarjoaminen ja integraatiotyöskentely tulisi aloittaa jo vankeusrangaistuksen aikana. Salovaaran

tutkimukseen osallistujat olivat tiedostaneet muuttumisen ja muutoksen tärkeyden. Ensisijainen muutoksen tarve kohdistui sekä sisäisiin että ulkoisiin tekijöihin, kuten ajatusmaailmaan, identiteettiin ja toimintaan sekä sosiaalisiin suhteisiin, asuinpaikkaan ja elämäntilanteeseen. Vankilasosiaalityön yhteys yhteiskunnalliseen sosiaalipalvelujärjestelmään syntyy sosiaalisen tuen kautta. Sosiaalinen tuki on asiakkaan kokonaisvaltaista huomioimista, joka sisältää konkreettista auttamis- ja neuvontatyötä liittyen sosiaaliturvaetuuksiin ja asumissosiaalisiin kysymyksiin. (Linderborg, Suonio & Lassila, 2014, s. 13.)

Sosiaalityöntekijän työkenttä on vankilassa hyvin laaja, sillä sosiaalityöntekijän työssä on tavoitteena saada mahdollisimman kattava kuva vangin kokonaistilanteesta ja avun tarpeista. Sosiaalityöntekijän tulisi varmistaa erilaisten palveluiden saatavuus sekä huolehtia kuntoutusprosessien toimivuudesta ja jatkuvuudesta. Kuten sosiaalityössä ylipäänsä myös vankilasosiaalityössä edistetään yksilön, ryhmien ja yhteisön hyvinvointia hyödyntäen laaja-alaista ja moniammatillista osaamista ja verkostotyötä sekä toteutetaan psykososiaalista työtä. (Linderborg et al., 2014, s. 13.)

Psykososiaalisen työn painopiste vankilassa on kuntouttavassa sosiaalityössä, joka painottuu päihde- ja muuhun sosiaaliseen kuntoutukseen sekä perhe-, toimeentulo- ja asumisasioihin. Tukea tarvitaan usein velka- ja talousongelmiin, vuokranmaksusta huolehtimiseen, viranomaisten kanssa asiointiin, oppimisvaikeuksiin, koulutuksen ja työllistymisen pulmiin, ihmissuhteisiin, esimerkiksi suhteeseen lapseen ja yleensä vanhemmuuteen sekä asumisen ja arjen taitojen opetteluun kuten päivärytmin ja ruoanlaiton harjoitteluun. Tuen tarve on asunnottomana vapautuvilla vangeilla erityisen suuri. Kuntouttavassa työssä korostuu asiakkaan kunnioittaminen ja omatoimisuuden edistäminen. Sosiaalityön tunnuspiirteitä ovat luottamus, rehellisyys ja avoimuus. Sosiaalialan ammattilaisen tehtävä onkin kulkea rinnalla rakentaen luottamuksellista suhdetta asiakkaaseen. (Kaurala & Iivari, 2017, s. 314-316; Leppo, 2018, s. 25; Wallenius et al., 2017, s. 30-31.)

Vankeuslain mukaan vangeille tehdään vankeuden aikana rangaistusajan suunnitelma. Suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla, joka laaditaan ennen kuin vanki vapautuu vankilasta. (Kaurala & Iivari, 2017, s. 318). Vapauttamissuunnitelmasta säädetään vankeuslain (2005) 4 luvun 6§: n 2 momentissa ja sitä tarkennetaan

valtioneuvoston asetuksen vankeudessa (vankeusasetuksen) 13 luvun 76§: ssä. Vapauttamissuunnitelmassa arvioidaan vapautuvan vangin tarpeet ajatellen hänen integroitumistaan yhteiskuntaan. Vapauttamissuunnitelmassa tulisi erityisesti arvioida vapautuvan vangin tarpeet liittyen asumiseen, toimeentuloon, työhön tai koulutusjärjestelyihin, sosiaalisiin suhteisiin, työkykyyn, terveydenhuoltoon sekä päihdekuntoutukseen ja muuhun psykososiaaliseen kuntoutukseen. (Vankeuslaki 2005.)

Vankeuslaki määrittää, että vankeinhoitoviranomaisten on tarpeen mukaan jo vankeusaikana oltava yhteistyössä vangin koti- tai asuinkunnan palveluiden järjestäjiin vapauttamissuunnitelmaa laatiessaan. Jos kunnassa valmistellaan vangille hoito-, huolto- tai kuntoutussuunnitelmaa, on vankilan yhteistyössä kunnan kanssa huolehdittava siitä, että vapauttamissuunnitelma tukee tätä suunnitelmaa (Vankeuslaki 2005). Asiakkaan luvalla vapauttamissuunnitelma lähetetään sosiaalitoimeen ennen vapautumista, jotta kunnan sosiaalityöntekijä saisi käsityksen siitä, mitä vankilassa on tehty ja mistä pitäisi jatkaa siviilissä (Antikainen, 2008, s. 5).

2.2 Elämänkulku, identiteetin rakentuminen ja desistanssi

Olemme hyödyntäneet tutkimuksessamme elämänkulun käsitettä ja ajatusta. Elämänkulkua pidetään enemmän analyttisenä näkökulmana, jonka kautta hankitaan tietoa ihmisen elämästä hänen itsensä kertomana. Elämänkulku on prosessi, joka kulkee läpi ihmisen eliniän ja sen kuvaamisessa keskeisiä ovat yksilön omat valinnat ja ratkaisut. (Kyngäs, 2000, s. 15-16; Levy & Bühlmann, 2016, s. 30.) Pohjola siteeraa Goffmania (1963, s. 99; ref. Pohjola, 1993, s. 274) pohtiessaan elämänkulkuajatteluun piilevää vaaraa arvioida ihmistä kokonaisuutena vain joko menneisyyden tai nykytilanteen mukaan. Sosiaalityön asiakkaan näkökulmasta tämä tarkoittaa usein sitä, että näkemys asiakkaan tilanteesta määrittyy menneisyyden painolastista, kun asiakas pyrkii ohjaamaan elämäänsä uuteen suuntaan (mt.).

Elämänkulku muodostuu yksilön merkittävistä elämäntapahtumista ja se käsitetään toisiaan seuraavien elämänjaksojen sekä sosiaalisesti määriteltyjen tapahtumien ja roolien sarjana. Elämänkulussa ei oleteta, että nämä tapahtumat tapahtuvat tietyssä järjestyksessä ja tietynä aikana. Elämänkulun merkittävät elämäntapahtumat nähdään käännekohtina ja siirtyminä positioista tai roolista toiseen. Siirtymiä voi olla esimerkiksi

vankilaan joutuminen tai vapautuminen vankilasta, jotka voivat merkitä mahdollisuutta rakentaa omaa elämäntulkua uudelleen. (Antikainen, 1998, s. 101; Giele & Elder, 1998, s. 22; ref. Levy & Bühlmann, 2016; Kyngäs, 2000, s. 16.) Kyngäs (2000) toteaa väitöskirjassaan, että yksilön elämäntulkku sisältää paljon erilaisia tapahtumia ja tekijöitä. Vaikka elämäntulkku voidaan sijoittaa siihen sosiaaliseen, kulttuuriseen, paikalliseen, historialliseen ja ajalliseen kontekstiin, jossa eletään, niin oma osuutensa elämäntulkun muotoutumiseen on yksilöiden omilla valinnoilla ja ratkaisuilla.

Antikainen (1998, s. 101-102) on kuvannut Elderin mallia yksilön elämäntulkkuun vaikuttavista tekijöistä. Yksilön elämäntulkku muovaavat tässä mallissa historiallisen ajan periaate, elämän ajoituksen periaate, yhteenkietoutumisten periaate sekä toimijuuden periaate. Historiallisen ajan periaatteen mukaan historialliset kokemukset ja aika vaikuttavat yksilön elämäntulkkuun. Elämän ajoituksen periaatteella tarkoitetaan, että elämäntapahtuman tai siirtymän vaikutus riippuu siitä, mihin ihmisen elämäntapahtuman ne sijoittuvat. Yhteenkietoutumisella tarkoitetaan, että yksilöt elävät riippuvuussuhteissa toisiinsa nähden. Tähän suhteiden verkostoon vaikuttavat sosiaaliset ja historialliset tekijät. Toimijuuden periaatteeseen sisältyy ajatus, että elämäntulkku rakentuu yksilön valinnoille ja teoille, jotka puolestaan on sidottu olemassaoleviin historiallisiin ja yhteiskunnallisiin olosuhteisiin.

Vaikka Elder on tutkinut 1930-luvun laman vaikutuksia kalifornialaisten lasten ja perheiden elämään, hänen malliaan voi soveltaa myös yleisemmin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Historiallisen ajan vaikutus näkyy puhuessamme yhteiskunnallisista sukupolvista kuten hyvinvointivaltion sukupolvesta. Tällöin oletamme, että ajanjakson nimeäminen kuvaa hyvin tietyn ajankohdan ihmisten elämää. Elämän ajoituksen periaatteen mukaisesti puolestaan tiedämme, että iällä, jolloin teemme ratkaisevia päätöksiä elämässämme, on vaikutusta elämäntulkkuun. Tällaisia päätöksiä voivat olla avioitumisikä tai ikä, jolloin siirrymme ammattiin tai aloitamme opiskelut. Yhteenkietoutumista ja verkostoitumista tapahtuu eri sosiaalisissa ryhmissä, perheessä, koululuokassa tai työyhteisössä. Yksilöllisyyttä korostavassa yhteiskunnassa oman elämäntulkun rakentaminen ja valintojen tekeminen painottuu. (Antikainen, 1998, s. 101-102.)

Elämänselkukuun vaikuttavat biologisesti annetut tekijät, kehitys- ja sosiaalisaatioprosessit sekä sosiaaliset ja kulttuuriset kontekstit, jotka kuvaavat yksilön elämän merkitystä ja tavoitteita. Historiallinen konteksti ja tapahtumat puolestaan vaikuttavat tiettyjen ikäluokkien elämänselkokuksiin. Clausenin (1986; ref. Antikainen, 1998, s. 112) mukaan elämänselkuku on yksilön ja elämänselkukemusten välistä vuorovaikutusta, jossa yksilö on aktiivinen tiedon valitsija ja vaikuttaja.

Elämänselkukuun vaikuttavat myös normatiiviset iän jaksottamat, normatiiviset historian jaksottamat ja ei-normatiiviset tekijät. Iän jaksottamat asiat liittyvät ikääntymiseen kuten murrosikään. Tämä elämänselkulun jaksotus on yksi yleisimmistä tavoista jaksottaa elämänselkuku. Historian jaksottamat tekijät liittyvät kohorttiin eli tiettyyn ihmisryhmään, jolla on jokin yhteinen piirre. Ei-normatiiviset tekijät ovat elämäntapahtumia, joita yksittäinen ihminen kohtaa, kuten sairastuminen. Ihmisellä on elämänselkukunsa aikana myös erilaisia rooleja, joilla elämänselkukua voidaan kuvata. Näihin rooleihin vaikuttavat perityt tai hankitut ominaisuudet, tuki ja ohjaus, jotka auttavat selviytymään, ympäristön tarjoamat mahdollisuudet ja esteet, jotka voivat liittyä esimerkiksi sukupuoleen tai sosiaaliluokkaan sekä henkilökohtaiset voimavarat tavoitteiden saavuttamiseksi. (Antikainen 1998, s. 112-113.) Elämänselkulussa vaikuttavat erilaiset jännitteet menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä ja elämänselkuku muuttuu jatkuvasti. Yksilöllinen ja yhteiskunnallinen muutos kietoutuvat elämänselkulussa vastavuoroisesti toisiinsa. Historia on osa nykyisyyttä. Nykytilanteen taustoittamiseen tarvitaan tietoa aikaisemmista elämänselkuvaiheista ja olosuhteista. Yksilön kokemushistoria on osa yhteiskunnallista kokemusta. (Pohjola, 1999, s. 273-274.)

Identiteetin ja minuuden käsitteitä on pohdittu tieteellisesti viime vuosina hyvin paljon. Olemme lähestyneet identiteetin määrittelyä sosiaalitieteiden, erityisesti sosiaalipsykologian holistisen ihmiskäsityksen pohjalta. Tässä tutkielmassa yksilö nähdään yhteiskunnan jäsenenä, jonka identiteetti rakentuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja ympäristön kanssa (Nousiainen, 2004, s. 20). Sosiaalitieteissä on tehty useita tutkimuksia esimerkiksi vähemmistöjen identiteetin rakentumisesta, ammatti-identiteeteistä ja identiteetin muutoksista eri ikäkausina. Minäkuvan muodostumista, minän moninaisuutta, minuuden ja kulttuurin yhteyttä sekä tunnustamista on tutkittu. (Kuusela, 2006, s. 36.)

Identiteetin käsite liittyy minuuden käsitteeseen. Näitä käsitteitä on tutkittu jo 1800-1900 -lukujen vaihteessa. George Herbert Mead on pohtinut, miten minuus rakentuu vuorovaikutuksessa sosiaalisen yhteisön kanssa. (Kuusela, 2006, s. 36.) Meadin teorian mukaan minä jakautuu keskusteluissa ja vuorovaikutuksessa objektiminään (minäkäsitykseen, sosiaaliseen minään, engl. Me) ja subjektiminään (kokemukselliseen ja toimivaan minään, yksilölliseen minään, engl. I). Subjektiminä on minän toimiva puoli nykyhetkessä ja kuvaa ihmisen suhtautumista muiden asenteisiin. Subjektiminän perustana on eletty elämä. Subjektiminässä sosiaalistuminen ei tapahdu yksin roolin ottamisena vaan myös roolin tekemisenä. Objektiminä kuvaa puolestaan niitä odotuksia ja asenteita, joita yksilö on omaksunut muilta ihmisiltä. Yksilön minäkäsityksen suhdetta yhteiskuntaan eli minän jatkuvuutta objektina kutsutaan ihmisen identiteetiksi. (Antikainen, 1998, s. 109; Rautio, 2006, s. 17-18; Saastamoinen, 2006, s. 174.)

Identiteetin ja minuuden käsitteiden merkityksen nähdään tänä päivänä korostuneen, koska yhteiskunnalliset rakenteet ovat muuttuneet ja ympäristö, jossa ihmiset elävät arkielämäänsä, on monimutkaistunut. Ihmiset pohtivat yhä enemmän ”keitä he ovat”. Identiteetti ymmärretään usein ihmisen itsenä ja muiden tekeminä määritelmänä siitä ”keitä me olemme” ja minuus yksilön tietoisuutena omasta itsestään. Nykyään minuuden ja identiteetin käsitteitä käytetään usein lähes synonyymisesti. Minuus ja identiteetti eivät ole kuitenkaan annettuja asioita ihmiselle, vaan jokainen joutuu tuottamaan niitä identiteettityöskentelyn kautta. Identiteettityö on valintojen tekemistä elämän eri tilanteissa kuten elämäntavassa, työssä tai opiskelussa. (Saastamoinen, 2006, s. 170.)

Länsimaisessa ajattelussa minuus on asia, jota jokainen työstää itse jokapäiväisessä arjessaan ja valintoja tehdessään. Minuus kehittyy koko ajan ihmisen elämän aikana progressiivisesti elämänkulun mukaisesti. Elämänkulkua tarkastellaan erilaisten kehitysvaiheiden ja riskien kautta. Ihminen luo omaa tarinaansa elämästään suhteessa ympäristöön ja muihin ihmisiin. (Saastamoinen, 2006, s. 171.)

Identiteetistä puhutaan silloin, kun minuus muuttuu kohteeksi, jota arvioidaan. Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa puhutaan persoonallisesta ja sosiaalisesta identiteetistä. Taustalla on ajatus, että ihmisen sosiaalisella kehityksellä on kaksi tehtävää 1) sosialisatio eli muihin liittyminen ja yhteiskuntaan kiinnittyminen ja 2)

yksilöityminen eli ihmisen minätunteen ja persoonallisen identiteetin kehittyminen.

Sosialisaatiolla on kaksi eri vaihetta – primaarinen ja sekundaarinen.

Varhaislapsuudesta alkavan primaarisen vaiheen tuloksena syntyy minuus persoonana ja persoonallinen identiteetti. Persoonallinen identiteetti on ajallinen jatkumo, jota ihminen muokkaa elämänkulkunsa aikana menneisyydestä käsin. Sekundaarinen vaihe ajoittuu myöhempisiin vuosiin ihmisen kehityksessä ja merkitsee osallistumista yhteiskuntaan ja sosiaalisen identiteetin muodostumista. Sosiaalinen identiteetti merkitsee ihmisen samaistumista erilaisiin sosiaalisiin yhteisöihin ja ryhmiin ja toimimista näissä ryhmissä. (Antikainen, 1998, s. 103-104; Saastamoinen, 2006, s. 172-173.)

Identiteetti merkitsee siis erilaisia tapoja, joilla yksilöt määrittelevät itsensä suhteessa itseensä, muihin ihmisiin ja kulttuuriinsa. Identiteetti rakentuu suhteiden kautta ja mahdollistaa yhteyden yksilön ja yhteiskunnan sekä persoonallisen ja sosiaalisen ilmiöiden välille. Ihmisen identiteetti ei ole pysyvä, vaan se muuttuu ajan ja elämänkulun mukana. (Saastamoinen, 2006, s. 172-173.)

Farralin ja Calverleyn (2006, s. 2; ref. Kemppainen, 2014, s. 160) mukaan *desistanssi* tarkoittaa rikollisuuden lopettamista ja rikollisuudesta irrottautumista. Desistanssi jaetaan primaariin ja sekundaariseen desistanssiin. Farralin ja Calverleyn näkemyksen (2006) mukaan sekundaarinen desistanssi voi olla äkillinen tapahtuma, joka johtaa kokonaan rikosten lopettamiseen. Tämä mahdollistaa myös uuden rikoksettoman identiteetin rakentamisen. Primaaridesistanssiin liittyy prosessi, jonka aikana rikollinen toiminta välillä loppuu. Prosessiin voi liittyä useita yrityksiä ja päätöksiä lopettaa rikollisuus.

Farral ja Calverley (2006; ref Kemppainen, 2014, s. 164) tuovat esille muutamia tekijöitä, jotka vahvistavat desistanssia. Tärkeätä on, että rikollisuudesta irrottautuva löytää elämäänsä asioita, jotka eivät liity rikollisuuteen ja joita hän itse arvostaa. Myös vangitseminen voi nopeuttaa rikollisen toiminnan lopettamista. Päihteidenkäytön ja rikosten vähentämisellä on nähty olevan myös desistanssia vahvistava vaikutus, koska suhteet perheenjäseniin ja läheisiin usein paranevat. Paremmat välit läheisiin ja koettu tunne luottamuksesta voi vaikuttaa entisen rikoksentekijän suhtautumiseen viranomaisia kohtaan. McNeillin ja Marunan (2007; ref Kemppainen, 2014, s. 165) mukaan

desistanssia vahvistaa yksilön oma motivaatio sekä henkilökohtainen ja sosiaalinen tilanne.

Maruna (2016) nostaa artikkelissaan esille, että rikollisuudesta irrottautujat usein myös haluavat tehdä ”hyvää”, olla hyödyksi muille ja sovittaa aiempia tekojaan.

Rikollisuudesta irrottautuessa on tärkeää, että entisellä rikoksentekijällä on uskottava tarina, jolla hän perustelee muutostaan ja uutta elämäntarkoitustaan.

Timonen (2009) on väkivaltarikollisten ajattelua ja elämäntarinoita selvittävässä väitöskirjassaan todennut, että rikolliseen yhteisöön pääseminen vaatii rikollista käyttäytymistä ja päihteiden käyttöä. Yhteisöön kuuluminen vahvisti ulkopuolisuuden tunnetta suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan sekä poikkeavaa identiteettiä, samalla kun se loi yhteenkuuluvuuden tunnetta yhteisön sisällä. Haastateltavien kokemus oli, että rikollisuuteen ajautuminen ei ollut heidän tietoinen valintansa. Timosen tutkimuksen mukaan vankila-aika ei tukenut rikollisuudesta irrottautumista, vaan toimi pikemminkin rikollista ajattelua vahvistavana ajanjaksona. (Timonen, 2009, s. 79-81, 85-89.)

Myös Kääriäinen (1994) käsittelee kirjassaan rikoksentekijöiden asemaa yhteiskunnassa ja toteaa, että viranomaiskontrolli ja rikosoikeudellinen järjestelmä luovat pohjan rikollisen identiteetin kehitykselle ja ovat ns. välttämätön ehto identiteetin syntymiselle. Kääriäisen mukaan yhteiskunta merkitsee rikoksentekijälle yleensä samaa kuin viranomaiset. Monien viranomaisten kuten sosiaalityöntekijöiden nähdään kontrolloivan ja rajoittavan toimintaa ja vapautta. Viranomaisvastaisuuden syntyyn ovat vaikuttaneet monet ikävät kohtaamiset. Kohtaamisia on voinut olla elämän aikana lastensuojelu- ja muiden sosiaaliviranomaisten, koulukuraattoreiden ja poliisin sekä vankilan viranomaisten kanssa.

Rikoksentekijöiden mahdollisuudet vastustaa normiyhteiskunnan tai valtakulttuurin toimintaa ovat vähäiset. Valtakulttuuria vastaan nousee alakulttuureja, jotka toimivat sen rinnalla itsenäisesti. Alakulttuureille tyypillistä on henkilökohtaisen vapauden ja riippumattomuuden korostaminen. Näissä alakulttuureissa rikoksentekijät saavat sellaista arvostusta, jota eivät muuten saisi. Tämä estää tai ainakin pitkittää rikollisesta toiminnasta irtautumista ja voi olla syy rikosten aloittamiselle. Kääriäinen tuo esille, että

vankila ympäristönä tuottaa vangin identiteetin. Kääriäinen viittaa Goffmaniin (1961) jonka mukaan vankilalaitos ympäristönä lisää yksilön vihaista ja katkeraa elämänasennetta. Goffmanin mukaan tämä heijastuu vangin identiteettiin. (Goffman, 1961, s. 56-58; ref. Kääriäinen, 1994; Kääriäinen, 1994, s. 90–92, 97-98).

2.3 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, minkälaisia kokemuksia vapautuneilla vangeilla on sosiaalityöstä ennen vankilaa, vankeusrangaistuksen aikana ja vankeuden jälkeen. Ovatko kohtaamiset sosiaalityöntekijöiden ja muiden sosiaalialan työntekijöiden kanssa olleet haastateltaville merkityksellisiä ja saaneet mahdollisesti aikaan muutoksia heidän elämässään? Miten kohtaamattomuus on puolestaan vaikuttanut haastateltaviin?

Kohtaamisella tarkoitamme prosessinomaista työskentelyä, jossa korostuu läsnäolo ja vuorovaikutus. Parhaimmillaan kohtaaminen saa aikaan muutoksen asiakkaan tilanteeseen ja tavoitteisiin. (Kulmala, Valokivi & Vanhala, 2005, s. 125.) Kohtaaminen edellyttää kahden ihmisen olemista samassa paikassa samaan aikaan. Kohtaamiseen liittyy kuuntelua, vastaanottamista, vahvistamista, sensitiivisyyttä, hyväksyntää ja jatkuvaa kommunikaatiota, joka voi olla myös sanatonta. Kohtaamiseen liittyy myös sääntöjä, joihin osapuolet sitoutuvat. Kohtaamisessa kuunteleminen ei tarkoita passiivisuutta, vaan kuunnellessakin yritetään aktiivisesti ymmärtää toista osapuolta. (Leisti, 2012, s. 69-71.)

Kohtaamattomuudella tarkoitetaan tässä tutkielmassa sitä, että tapaamiset sosiaalityöntekijöiden ja muiden sosiaalialan työntekijöiden kanssa eivät ole toteutuneet, ne eivät ole olleet merkityksellisiä tai haastateltava ei ole kokenut aitoa läsnäoloa ja kiinnostusta.

Tutkimuskysymyksemme ovat seuraavat:

1. Minkälaisia kohtaamisia haastateltavilla on ollut sosiaalityöntekijöiden ja muiden sosiaalialan ammattilaisten kanssa elämänkulun aikana?
2. Mitä sosiaalityön tuki on ollut ja mitä tuki tai sen puuttuminen on merkinnyt haastateltaville elämänkulun aikana?

3. Miten haastateltavat ovat rakentaneet identiteettiään elämänsä aikana ja minkälaisia käännekohtia tähän on liittynyt?

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Olemme kirjoittaneet tutkielman parityönä. Työskentely on ollut tiivistä ja vastuullista. Molemmat ovat sitoutuneet työnjakoon ja sovittuun kirjoitusaikatauluun. Olemme keskustelleet ja vaihtaneet näkemyksiä tutkielman tekemisen eri vaiheissa aina haastatteluiden tekemisestä johtopäätösten kirjoittamiseen asti. Kirjoitustyö on ollut pitkä prosessi, jonka aikana olemme pystyneet vähitellen syventämään ymmärtämystämme tutkimuksen aiheesta. Keskusteluiden pohjalta syntyi monia ajatuksia ja ideoita. Parityö mahdollisti tiiviin reflektoinnin, joka on ollut tukena erityisesti kirjoitustyön ja analyysin vaikeina hetkinä.

Kumpikaan tutkijoista ei ole kirjoittanut kokonaan mitään lukua, vaan jokaisen luvun kirjoittamiseen ovat osallistuneet molemmat kirjoittajat. Yhteistä kirjoittamista ja yhteisiä kirjoituspäiviä on ollut useita. Tämä on mahdollistanut sen, että teksti on kirjoitusasultaan yhteneväinen.

Tutkijan positiossa korostuu koulutuksemme ja työkokemuksemme, joiden kautta tulkitsemme aihetta tietystä näkökulmasta. Haastatteluissa roolimme oli kuitenkin olla sosiaalityön opiskelijoita emmekä tuoneet omaa työkokemustamme ja -taustaamme esille. Työkokemuksemme näkyi kuitenkin varmuutena kohdata haastateltavia, jotka kertoivat vaikeista asioista. Haastattelutilanteissa näkyi myös osaamisemme ja kokemuksemme kohdata ihmisiä sekä kykymme luoda tapaamisesta miellyttävä. Välitöntä tunnelmaa loimme tarjoamalla kahvit. Analyysivaiheessa kiinnitimme erityistä huomiota siihen, ettemme ryhtyisi ylitutkitsemaan haastateltavien puhetta.

3.1 Narratiivinen lähestymistapa ja kerronnallinen haastattelu

Narratiivinen tutkimus on kvalitatiivisen tutkimuksen tutkimusstrategia, joka perustuu kertomuksiin. Narratiivisessa tutkimuksessa subjektiivisuutta hyödynnetään tietoisesti ja tarkoituksellisesti ja narratiivit sidotaan sosiaalisessa kontekstissa tapahtuvaan yksilön elämään. (Hatch & Wisniewski, 1995, s. 114-116, 118; Heikkinen, 2002, s. 15; Antikainen, 2011, s. 167.)

Narratiivisuus ei ole yhtenäinen teoreettismetodologinen suuntaus. Narratiivisuus on enemmänkin tieteenalojen välinen keskusteluverkosto, jota yhdistää eri yhteyksissä eri

tavoin ymmärrettävä tarinan käsite. Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa narratiivinen tutkimus on arkipäiväistynyt yhdeksi tutkimusotteeksi muiden rinnalla. (Heikkinen, 2015, s. 150.) Hänninen (2000, s. 14-15) määrittelee narratiiviseksi tutkimukseksi kaiken sellaisen tutkimuksen, jossa ymmärrystä haetaan narratiivin, tarinan ja kertomuksen käsitteistä ja jossa aineisto muodostuu kirjoitetuista ja puhutuista tarinoista. Käsitteitä narratiivisuus, kerronnallisuus, kertomuksellisuus ja tarinallisuus on käytetty rinnakkain, mutta tänä päivänä kerronnallisuus on vakiintunut narratiivisuuden suomennokseksi (Heikkinen, 2015, s. 150). Tässä tutkielmassa käytämme käsitteitä narratiivinen lähestymistapa ja kerronnallinen haastattelu.

Narratiivisen tutkimuksen tärkeät käsitteet ovat tarina ja kertomus. Kertomus on eräänlainen yläkäsite ja tarina alakäsite. Tarina kuvaa tapahtumia kertojan tulkitsemana ja vastaa kysymykseen, mitä on tapahtunut. Tarina muodostuu ajassa etenevistä tapahtumista, joihin tarvitaan toimijoita tai tapahtumapaikkoja. Kun tapahtuma esitetään kerronnan avulla, muodostuu kertomus. (Heikkinen, 2015, s. 151-154; Lönnberg, 2012, s. 17.)

Narratiivisessa tutkimuksessa korostetaan tutkimuksen sosiaalista kontekstia, jonka keskiössä on tutkijan ja osallistujan välinen luottamuksellinen vuorovaikutus kohtaamisessa. Narratiivisuudella voidaan tarkoittaa myös tietämisen tapaa ja tiedon luonnetta. Narratiivisessa ajattelussa ihmiset jäsentävät kokemuksensa ja rakentavat kertomuksen mielessään selittämällä inhimillistä toimintaa esimerkiksi halujen, uskomusten ja toiveiden avulla. Narratiivisuudella viitataan sekä aineiston hankintaan että analyysitapaan. Vaikka aineisto on hankittu narratiivisesti, ei analyysin tarvitse olla narratiivinen. Aineiston hankinnassa korostuu ihmisten mahdollisimman vapaa kertominen oman elämän eri vaiheista. (Erkkilä, 2009, s. 199-200.)

Narratiivisessa tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat lähinnä ihmisestä itsestään kertovat tarinat. Tarkastelun kohteena voivat olla ihmisen elämänmuutosten tuottamat selviytymishaasteet, esimerkiksi mitä haasteita vangit ovat elämänsä aikana kokeneet ja miten näissä haasteissa on sosiaalityöntekijän rooli näkynyt. (Hänninen, 2015, s. 168.) Lähtökohtana on kertojan näkökulman ymmärtäminen aikaan ja paikkaan sidotussa kontekstissa. Narratiivisessa tutkimuksessa korostetaan luottamuksellisen

vuorovaikutuksen kehittymistä haastattelijan ja haastateltavan välille. Tutkija ja kertoja luovat todellisuutta yhdessä haastattelun aikana. (Hänninen, 2015, s. 198-199.)

Narratiivisuuden avulla haluamme saada henkilökohtaista ja subjektiivista tietoa rikostaustaisten kontekstista. Käytämme tässä tutkimuksessa kertomuksen käsitettä kuvaamaan yhden haastattelun koko kertomusta eli kertomuksen voidaan ajatella olevan laajempi elämäntapahtumien kokonaisuus. Kertomukset sisältävät pieniä tarinoita, yksittäisiä kokemuksia ja elämäntapahtumien kuvauksia.

Tutkimuksemme haastateltavilla on ollut niin lapsuudessa, nuoruudessa kuin aikuisuudessa eritasoisia traumaattisia elämäntapahtumia ja -kokemuksia. Moni näistä lapsuuden ja nuoruuden aikaisista traumaista on voinut kasautuessaan vaikuttaa elämänkulkuun. Laitinen ja Uusitalo (2008) käyttävät narratiivista lähestymistapaa traumaattisten elämäntapahtumien tutkimisessa. Traumaattisilla elämäntapahtumuksilla tarkoitetaan ennustamattomia ja kontrolloimattomia tapahtumia esimerkiksi väkivaltaa tai lapsena koettu laiminlyöntiä tai hylkäämistä. (Laitinen & Uusitalo, 2008, s. 107.)

Tutkimuksemme kohteena eivät olleet haastateltavien traumat ja traumaattiset elämäntapahtumat. Haastateltavien traumaattiset elämäntapahtumat näkyivät kuitenkin elämänkulussa ja kertomuksissa. Haastateltavat kertoivat lapsuuden ja nuoruuden tapahtumista, joissa ovat kokeneet esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä, väkivaltaa ja läheisten ihmisten menetyksiä.

Hankimme tutkimuksen aineiston kerronnallisten haastattelujen avulla. Haastatteluiden avulla syntyi kertomuksia, joissa haastateltavat kertoivat kokemuksiaan. Kertomusten ei tarvitse olla tutkittavan koko elämän kattavia elämäntapahtumia, vaan tutkittavan kokemus voi olla vain lyhyt jakso elämästä ja pieniä kertomuksia yksittäisistä kokemuksista. Ihmiset jäsentävät identiteettiään ja suuntautuvat tulevaisuuteen kertomusten kautta. (Hyvärinen, 2017, s. 174.) Kertomuksissa ei vain luetella asioita järjestyksessä, vaan korostetaan tiettyjä asioita ja luodaan asioille merkityksiä. Kertomus on asioiden kuvaamista nykytilanteesta käsin ja se pitää tulkita suhteessa kerronnan tilanteeseen. Kuulijalla on mahdollisuus tehdä omia päätelmiä kertomuksen tapahtumien ajallisesta järjestyksestä. Kertomus välittää kertojan kokemuksen siitä, miltä joku tapahtuma on hänestä tuntunut ja miten se on vaikuttanut kertojaan. (Hyvärinen, 2017, s. 175-176.)

Kerronnallisessa haastattelussa annetaan kerronnallisen tilan rakentua eläytymisen myötä. Kerronnallinen tila sisältää parhaimmillaan uusia oivalluksia ja toisin näkemistä. Granfelt (2017, s. 381) on todennut, että kun ollaan vuorovaikutuksessa vaikeassa tilanteessa olevien, ahdistavista asioista kertovien ihmisten kanssa, tällaisen “avoimen” tilan rakentaminen on välttämätöntä, jotta kokemukset on mahdollista sanallistaa. Tärkeintä on, että haastateltavalle välittyy tunne, että haastattelija on aidosti kiinnostunut hänestä. Haastattelijan on oltava valmis kohtaamaan haastattelutilanteessa haastateltavan esille nostamia vaikeita ja inhottaviakin asioita, jotka voivat olla epäonnistumisia tai vääriä valintoja. Ilmapiirin pitää olla arvostava ja sellainen, joka kannattelee haastateltavaa vaikeiden tunteiden keskellä. (Granfelt, 2017, s. 384.)

Kerronnallisen haastattelun ideana on, että kysytään vain vähän ja haastattelun etenemiseksi esitetään lähinnä tiivistäviä ja konkretisoivia jatkokysymyksiä. Haastattelun avaus on johdatus tilanteeseen ja kiinnostuksen osoitus tutkittavaan aiheeseen. Haastateltavan oma kerronta korostuu ja tätä kerrontaa haastattelija pyrkii tukemaan. Haastattelija on kuuntelija ja haastateltava on kertoja ja asiantuntija. Painopiste haastattelussa on kuuntelemisessa, toistamisessa ja empaattisuudessa. Tavoitteena on, että haastattelija ei keskeytä haastateltavaa eikä esitä omia kommentteja. Haastattelija voi kuitenkin haastattelun aikana varmistaa, että on tulkinut haastateltavan puheenvuoron oikein. (Hyvärinen, 2017, s. 178, 183, 189; Hyvärinen & Löyttyniemi, 2005, s. 191.) Haastattelijan persoonallisuudella ja luonteella, haastattelijasta heijastuvalla luottamuksella, halulla kuulla ja jakaa vaikeitakin elämäkokemuksia haastateltavan kanssa, on merkitystä sille, minkälaiseksi kertomus muotoutuu haastattelutilanteessa. (Laitinen & Uusitalo 2008, s. 115.) Kertomukset välittävät myös tietoa niistä ihmisistä, jotka ovat olleet merkityksellisiä ympäristössä, jossa ihminen elää (Romakkaniemi, 2014, s. 150).

3.2 Haastattelutilanne ja haastateltavat

Tämä tutkielma on tehty yhteistyössä kolmannen sektorin toimijan kanssa, jonka koordinoimassa hankkeessa työskentelevän työntekijän kautta haastateltavat ohjautuivat ja valikoituivat tähän tutkimukseen. Työntekijä toimi tutkimuksessamme yhteyshenkilönä. Hän kertoi tutkimuksestamme mahdollisille haastateltaville ja esitti

haastattelupyynnön. Tutkimus herätti kiinnostusta ja saimme nopeasti tiedon kuudesta haastateltavasta. Haastateltavat tunsivat työntekijän jo entuudestaan. Emme ole henkilökohtaisesti olleet suoraan yhteydessä haastateltaviin, vaan kaikki yhteydenotto on tapahtunut työntekijän kautta. Meillä ei ollut tietoa haastateltavien taustoista. Kaikki tieto heidän taustoistaan on välittynyt meille kerronnallisten haastatteluiden kautta. Lähetimme yhteyshenkilönä toimineelle työntekijälle sähköpostitse infokirjeet (Liite 1), joihin haastateltavat saivat tutustua ennen haastatteluja ja sen pohjalta päättää suostuvatko haastateltaviksi. Kaikki henkilöt, jotka olivat ilmoittaneet halukkuutensa osallistua tutkimukseen, suostuivat haastatteluihin. Tutkimusluvan myöntämisen jälkeen sovimme haastattelujen ajankohdat.

Portinvartijoina voivat tutkimuksessa toimia erilaiset organisaatiot tai instituutiot, joissa tutkimusaineistoa kerätään. Portinvartija voi olla myös eettinen toimikunta tai tutkimuslupatoimikunta. Tutkija voi lähestyä tutkittavaa vasta sen jälkeen, kun on saanut tutkimusluvan. Tutkimukseen osallistuja voi kokea, että hänellä on velvollisuus osallistua tutkimukseen, kun organisaatio on antanut tutkimusluvan, mikä saattaa aiheuttaa haasteita vapaaehtoisuuden periaatteen toteutumiselle. Tutkimukseen osallistujan suhde tutkijaan voi myös vaikuttaa hänen osallistumiseen tutkimukseen. Mikäli tutkija on tutkimukseen osallistujalle entuudestaan tuttu, hän voi kokea, että hänen tulisi osallistua tutkimukseen vaaliakseen suhdettaan tutkijaan. (Kuula, 2011, s. 144-147.) Tässä tutkimuksessa portinvartijan roolissa toimivalla henkilöllä oli suhde haastateltaviin. On mahdollista, että tällä on ollut vaikutusta haastateltavien osallistumiseen. Pohdittavaksi jää, liittyykö haastateltavien halukkuus osallistua tutkimukseen siihen, että he kokivat tutkimuksen tärkeänä, vai siihen, että tutkimuksen yhteyshenkilönä toimi heille tuttu työntekijä.

Tutkimusaineisto koostui kuudesta yksilöhaastattelusta. Haastattelut ajoittuvat touko-elokuulle. Haastattelut olivat kestoltaan noin tunnin pituisia. Lyhin haastattelu kesti 48 minuuttia ja pisin haastattelu 1 tunti 15 minuuttia. Tapasimme neljä haastateltavaa henkilökohtaisesti kasvokkain. Kaksi haastatteluista teimme puhelinhaastatteluina.

Ennen haastatteluja pohdimme mikä olisi paras tila toteuttaa niitä. Eriksson (2016, s. 66) on tuonut esille, että haastattelun asetelmalla, suhteella paikkaan, tunnetilaan sekä yleisöön, on vaikutusta itse kertomukseen (Eriksson, 2016, s. 66). Päädyimme yhdessä

tutkimuksen portinvartijan kanssa siihen, että sopivin tila oli yhteistyökumppanin toimisto. Koimme, että tila oli neutraali ja turvallinen haastateltaville. Tila oli myös käytännöllinen, koska se oli sijainniltaan haastateltaville tuttu. Haastatteluista kolme toteutettiin yksilöhaastatteluina tutkimuksen yhteistyökumppanin toimistossa. Puhelinhaastattelut toteutettiin samoissa tiloissa ja haastateltavat olivat muualla. Yksi haastattelu tehtiin haastateltavan kotikaupungissa hänen työpaikallaan.

Haastateltavat ovat kotoisin eri puolelta Suomea, kaupungeista ja maaseudulta. Puhelinhaastatteluja tehtiin haastateltavien pyynnöstä. He halusivat osallistua tutkimukseen ja aikataulullista haasteista johtuen puhelinhaastattelu oli heille sopivin. Puhelinhaastattelut onnistuivat hyvin, vaikka joitakin haasteita ilmeni esimerkiksi kuuluvuuden suhteen. Meille puhelimen kautta tehty haastattelu oli uusi tilanne, joka hieman jännitti meitä, koska kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus jäisi näin toteutumatta.

Kaikki osallistujat olivat selkeästi etukäteen pohtineet, mitä halusivat kertoa haastatteluiden aikana ja näin ollen haastattelut sujuivat hyvin. Ennen haastatteluja kävimme suullisesti läpi infokirjeen. Lisäksi haastateltavat saivat luettavakseen suostumuslomakkeen (Liite 2), josta ilmeni tutkimuksen tarkoitus, aineiston säilyttäminen, tutkimuksen julkaisemisen aika ja paikka sekä tutkimuksen esittely haastateltaville. Haastateltavat allekirjoittivat suostumuslomakkeen ennen haastattelua tutkijoiden läsnä ollessa. Puhelinhaastatteluiden kohdalla toimimme niin, että yhteyshenkilömme toimitti lomakkeet allekirjoitettavaksi haastateltaville. Tämä kerrottiin ja sovittiin ennen puhelinhaastattelua haastateltavan kanssa.

Alun perin meillä oli ajatuksena, että haastattelujen aikana haastateltavat olisivat voineet käyttää elämänjanamenetelmää haastattelun tukena. Elämänjana (myös elämänviiva tai elämänkaari) on ihmisen itsensä piirtämä graafinen kuva, joka muodostuu hänen elämäkokemuksistaan, elämäntapahtumistaan ja muistoistaan. Elämänjanan lähtökohtana on menneisyys, mutta siihen voi myös hahmottaa tulevaisuutta. Muodoltaan se voi olla kronologisesti tai lineaarisesti etenevä jatkumo tai viiva. Elämänjanan avulla kuvataan yleensä konkreettisia tapahtumia elämässä kuten syntymä, kuolema, muutto, seurustelu, avo/avioliitto, ero, työ- ja asuinpaikat. Elämänjanan tekeminen on oman elämänhistorian läpikäyntiä, johon sisältyy

tunnetuista, elämyksiä ja erilaisia kokemuksia. Elämänjanaan voi itse määrittää, mitä haluaa kertoa itsestään. (Kekkonen, 2004, s. 29-30.)

Elämänjana voidaan tehdä usealla eri tavalla. Ensinnäkin voidaan miettiä, minkälainen käyrä, viiva tai kaari muodostuu omasta elämänsä ja miten elämän eri vaiheita voi merkkien ja symbolien avulla kuvata. Toisaalta paperille voidaan piirtää viiva, käyrä tai spiraalimainen kuvio ja jaotella tapahtumia ja tunteita vuosilukujen tai vuosien avulla. Elämänkaaren vaiheita voidaan myös hahmotella erilaisten jaksojen avulla, jolloin kirjataan ikävaiheet (lapsuus, nuoruus, varhaisaikuisuus ja aikuisuus) ja merkitään kunkin jakson tärkeimmät kehitystehtävät ja -haasteet. (Dunderfelt, 1997, s. 290.)

Ajattelimme, että elämänjanan käyttäminen haastattelun apuvälineenä voisi auttaa haastateltavia hahmottamaan omaa elämäänsä ja kiinnittymään niihin tapahtumiin ja tilanteisiin, joissa hän on tavannut esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja kokenut asioidensa menneen eteenpäin toivotulla tai ei-toivotulla tavalla. Kahdelle haastateltavalle menetelmä oli tuttu entuudestaan. Toinen haastateltavista kertoi, että on perehtynyt menetelmään opinnoissaan ja toinen kertoi tutustuneensa menetelmään aiemmassa haastattelutilanteessa. Kukaan haastateltavista ei tартunut mahdollisuuteen käyttää elämänjanamenetelmää.

Haastatteluiden jälkeen pohdimme, ettemme ehkä tarjonneet menetelmää kovin aktiivisesti alkutilanteessa, johon liittyi varmasti myös molemminpuolista jännitystä. Odotukset haastattelujen onnistumiselle olivat suuret. Mietimme, olisiko meidän pitänyt vain sanoa, että käytämme kyseistä menetelmää eikä kysyä halukkuutta sen käyttämiseen. Puhelinhaastatteluissa menetelmän käyttäminen ei olisi kuitenkaan onnistunut. Elämänjanamenetelmä olisi mahdollisesti auttanut elämänsä hahmottamista ja tapahtumien sijoittamista oikeille ajankohdille. Ajattelimme myös, että elämänjanan piirtäminen olisi voinut auttaa meitä tutkijoita ymmärtämään helpommin haastateltavan monivaiheista elämää paperille merkittyjen tapahtumien kautta.

Etenimme haastattelussa ilman varsinaista haastattelurunkoa. Halusimme kunnioittaa haastateltavan näkökulmaa ja teimme tarkentavia kysymyksiä vähitellen kertomuksen

edetessä. Johdattelimme haastateltavan tilanteeseen osoittamalla kiinnostusta yhteiseen aiheeseen näin: ”Kuten infokirjeessä jo kerroimme, olemme kiinnostuneita kokemuksista, joita sinulla on sosiaalityöstä ja kohtaamisista sosiaalityöntekijöiden kanssa. Olemme halukkaita kuulemaan juuri sinun kertomuksesi siitä, miten olet kokenut nämä tilanteet”. Tarkentavien kysymysten tarkoitus oli pitää kertomus mahdollisimman lähellä tutkittavia asioita (Laitinen & Uusitalo, 2008, s. 123).

3.3 Aineiston analyysi

Tutkimuksen aineistoa analysoimme sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä laadullisessa tutkimuksessa (Tuomi & Sarajärvi, 2002, s. 93). Sisällönanalyysin tavoite on muodostaa tutkittavasta ilmiöstä ja aineistosta tiivistetty sanallinen kuvaus kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Ei ole olemassa tietynlaista kuvausta siitä, miten analyysi tulisi tehdä, vaan on tutkijan päätettävissä mitä tulisi analysoida. (Kyngäs & Vanhanen, 1999, s. 4-5; Tuomi & Sarajärvi, 2002, s. 110.) Hankitun aineiston luokittelu luo perustan haastatteluaineiston tulkinnalle. Luokittelun avulla voi sitten vertailla, yksinkertaistaa ja tulkita aineistoa. (Hirsjärvi & Hurme, 2011, s. 136-153.)

Jokaisen haastattelun jälkeen keskustelimme haastatteluissa nousseista asioista ja haastattelun herättämistä tuntemuksista ja ajatuksista. Haastatteluiden jälkeen teimme muistiinpanoja prosessin etenemistä kuvaavaan tutkimuspäiväkirjaan. Molemmat tekivät omia muistiinpanoja omaan vihkoon ja näitä muistiinpanoja käytimme myöhemmin analyysiä tehdessä. Jaoimme haastattelujen litteroinnin puoliksi eli molemmat litteroivat kolme haastattelua. Litteroitua aineistoa syntyi kaiken kaikkiaan 73 sivua.

Litteroimisen jälkeen luimme aineiston useampaan kertaan ja keskustelimme haastatteluaineiston yhtäläisyyksistä ja eroavaisuuksista. Koimme, että lukemisen avulla aineistosta löytyi kiinnostavia näkökulmia. Lisäksi pyrimme paikantamaan ja sitomaan havaintomme jo tässä vaiheessa yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Peilasimme jo ennen analyysiä näitä ilmiöitä teoreettiseen viitekehykseen sekä sosiaalityön ammatilliseen kokemukseemme. Alustavaa analyysiä oli mahdollista tehdä jo tässä luvuvaiheessa.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa jäsensimme aineistoa sekä pelkistimme aineistoa karsimalla siitä tutkimuksen näkökulmasta epäolennaisia pois. Tämän jälkeen koodasimme aineiston. Koodausvaiheessa etsimme aineistosta usein toistuvia tai poikkeavia asioita ja ilmiöitä. Koodauksen yhteydessä etsimme koodatulle aineistolle sopivia yläkategorioita, mitkä kuvailivat mistä oli kyse. Koodattu aineisto ja yläkategoriat siirsimme taulukkoon. Tämän jälkeen siirryimme seuraavaan vaiheeseen aineiston käsittelyssä. Taulukossa olevia koodattuja aineistonkohtia jäsentämällä muodostimme teemoja: kohtaamiset, sosiaalinen tuki, sosiaalisen tuen puuttuminen, identiteetin rakentuminen sekä elämän käännekohtat. Tämän lisäksi luokittelimme missä elämänvaiheessa nämä edellä mainitut teemat olivat ajankohtaisia haastateltavien elämässä. Sekä koodauksessa että luokittelussa käytimme apuna taulukoita, mind map – miellekarttamenetelmää, värikyniä ja post it-lappuja. (Larsen 2018; Tuomi & Sarajarvi 2002.)

Olellaisen löytäminen aineistosta ja rajaaminen vei aikaa ja haastoi meitä, sillä aineisto oli kiinnostava ja sisälsi monia asioita, jotka eivät suoraan vastanneet tutkimuskysymyksiin. Tässä kohdassa varsin usein pohdimme tutkimuksemme perimmäistä tarkoitusta ja palasimme takaisin tutkimuskysymysten juurelle. Tämä vaihe oli raskas ja vei paljon aikaa. Pitkän prosessin jälkeen saimme rajattua aineiston niihin asioihin, jotka olivat tutkimuksemme kannalta merkityksellisiä. ”Tutkijan on osattava tehdä valintoja ja rajauksia niistä elämisen osa-alueista, joita haluaa kuvata tutkimuksessaan” (Kyngäs, 2000, s. 17).

Taulukoissa jaoimme aineiston ajallisesti kolmeen osaan: 1) lapsuuteen, nuoruuteen ja aikaan ennen vankilaa, 2) aikuisikään ja vankila-aikaan sekä 3) aikaan vankeuden jälkeen. Ensimmäisessä osassa luokittelimme aineistoa kotitilanteen, taustan, sosiaalityöntekijän kohtaamisen, avun, tukitoimien, sosiaalityöntekijän ominaisuuksien, päihteiden, rikosten, elämäntilanteen ja sosiaalityön odotusten kautta. Toisessa osassa tutkimme aineistoa käännekohtien, elämänmuutoksen, työntekijöiden kohtaamisten, kokemusasiantuntijuuden, yhteisökuntoutuksen, tuen, asenteiden ja vankilasosiaalityön esteiden kautta. Kolmannessa osassa luokittelimme aineistoa vankilan jälkeisen elämän, päihteiden käytön, asunnottomuuden, aikuissosiaalityön, rikollisen elämän seurausten, voimavarojen, nykyisen tilanteen ja muutostyöskentelyn kautta. Lisäksi nostimme

haastatteluista esille sosiaalityötä, sen sisältöä, haasteita ja keinoja sekä sosiaalityöntekijöiden ominaisuuksia ja asenteita koskevia puheenvuoroja.

Analyysi oli pitkä prosessi ja aineiston tiivistäminen vei aikaa. Analyysivaiheessa haastavinta oli löytää tutkimuksen kannalta olennaiset asiat.

3.4 Eettinen pohdinta

Tutkimuksessa on noudatettu hyvää tieteellistä käytäntöä sekä Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeita ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisistä periaatteista. Yleiset eettiset periaatteet ohjaavat tutkijoita kaikilla tieteenaloilla Suomessa ja tutkija sitoutuu kunnioittamaan tutkimuksessaan tutkittavien ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta sekä kunnioittamaan Suomen perustuslaissa määriteltyjä oikeuksia, kuten sananvapaus, oikeus yksityisyyteen ja oikeus elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet on laadittu tutkijoiden ja tutkimusryhmien tueksi sekä suojaamaan tutkimuksen kohteena olevia henkilöitä. Eettiset kysymykset korostuvat kohtaamisissa tutkijan ja tutkittavien välillä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 5-8; Perustuslaki, 1999, 12§, 7§.)

Ennen haastattelujen toteuttamista anoimme tutkimuslupan kolmannen sektorin toimijalta. Tutkimuslupaamme liitimme maisteritutkielman suunnitelman, infokirjeen haastateltaville sekä tutkimuksen suostumuslomakkeen. Kaikki haastateltavat olivat täysi-ikäisiä ja allekirjoittivat suostumuslomakkeen ennen haastattelua.

Suostumuslomakkeesta ilmeni tutkimuksen tarkoitus, asiat, joihin haastateltavat sitoutuvat, aineiston käsittely ja tutkimustulosten esittäminen. Prosessin avoimuus on ollut tärkeää. Haastateltavien on pitänyt tietää mihin he suostuvat.

Olemme kiinnittäneet erityistä huomiota tutkimustulosten tallentamiseen ja esittämiseen, viestinnän avoimuuteen ja vastuullisuuteen sekä tutkimusaineiston säilyttämiseen. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden mukaan tulisi infokirjeessä ilmetä, mihin tarkoitukseen tutkimusta tehdään ja aineistoa kerätään, miten aineistoa analysoidaan ja säilytetään, tutkimuksen aikataulu ja tutkijoiden yhteystiedot sekä miten aineistoa käsitellään analyysin jälkeen. Infokirjeestä tulisi myös ilmetä, että

osallistuminen on vapaaehtoista. Tutkijoiden on varauduttava myös siihen, että tutkittava voi pyytää lisätietoja tutkimuksesta. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 5-8.)

Aineistosta on pyritty riisumaan sellaisista asioista tai tiedoista, joista haastateltavan voi tunnistaa. Tutkimusta kirjoittaessamme huomioimme aineiston tunnistettavuuden ja tunnisteellisuuden. Tunnisteellisuuteen liittyy joko tunnisteiden poistamista tai tunnisteiden muuttamista eli tunnisteiden anonymisointia. Päätökseen tunnistettavuuden ja tunnisteellisuuden poistamisesta vaikuttavat monet tekijät kuten aineiston aihepiiri, taustatiedot tutkittavista ja tutkittaville annettava tieto. Anonymisointia voidaan tehdä erilaisin tavoin. (Kuula, 2011, s. 200-206.)

Ihmistieteissä tunnistettavuuden estäminen on yksi parhaiten tunnettuja tutkimuseettisiä normeja. Tunnistettavuuden estämisen nähdään vaikuttavan siihen, että tutkimukseen saadaan osallistujia. Nimettömyys ja tunnistamattomuus ovat usein itsestään selviä lähtökohtia sovittaessa tutkittavien kanssa tutkimusjulkaisuun liittyvistä periaatteista. Lähtökohtana on tarve suojella tutkittavia negatiivisilta seurauksilta, jotka liittyvät heidän osallistumiseensa tutkimukseen. Olemme tutkijoina arvioineet, mikä tutkimuksessamme on arkaluonteista ja miten arkaluonteiset asiat huomioidaan raportoinnissa, jotta tutkittaville voidaan taata yksityisyyden suoja. Henkilötietolain tulkinnassa tunnistamiseksi määritellään tilanne, jossa yksittäinen henkilö voi kohtuullisen vaivattomasti tunnistaa, kenestä tutkittavasta henkilöstä on kyse. (Kuula, 2011, s. 200-206.)

Tutkittavien tunnistaminen tutkimusjulkaisusta nähdään kriittisenä tekijänä sekä tutkimuseettisestä näkökulmasta että tietosuojan kannalta. Julkaistavat tutkimustekstit ovat kuitenkin eri asia kuin tutkimusta varten kerätty aineisto. (Kuula, 2011, s. 207.) Lainsäädännön tarkoitus on suojata henkilötietoja ei-toivotulta ja haitalliselta käytöltä (Warma, 2004, s. 35-36; ref. Kuula, 2011, s. 207).

Pseudonimisointi on eniten käytössä oleva anonymisoinnin keino. Pseudonimisoinnin avulla muutetaan erisnimien peitenimiksi. Muutokset tulisi tehdä jo litterointivaiheessa. Näin prosessi pysyy hyvin hallinnassa. Lopulliset valinnat anonymisoinnista ja sen keinoista tekee viime kädessä tutkija. (Kuula, 2011, s. 216-219.)

Litterointivaiheessa jätimme pois sellaisia tietoja, joiden avulla voisi tunnistaa haastateltavan. Tutkimuksen aikana pohdimme useaan otteeseen haastateltavien anonymiteettiä. Tähän asiaan on kiinnitetty erityistä huomiota tulosten esittelyssä. Suorissa lainauksissa ei ole mainittu nimiä, ikää, sukupuolta ja paikannimiä. Lisäksi olemme poistaneet lainauksista murreperäiset sanonnat, ilmaukset ja hyvin tunnistettavat puhetyylit. Emme ole käyttäneet haastatteluotteiden perässä viittauksia yksittäisiin haastateltaviin, edes pseudonyymeja. Aineistoa säilytetään luottamuksellisesti ja se hävitetään tutkielman valmistettua. Tutkijat ovat sitoutuneet vaitioloon myös tutkimuksen päätyttyä. Tutkimuksen tulokset julkaistaan Helsingin yliopiston tietokannassa ja yhteistyökumppanin kanssa on sovittu tutkimuksen toimittamisesta ja tulosten esittelystä tutkimuksen osallistujille.

Narratiivisen tutkimuksen eettinen arvo syntyy siitä, että tutkimus kunnioittaa ihmisen ominaislaatua ja antaa haastateltaville mahdollisuuden ilmaista itseään vapaasti ja omalla äänellä (Hänninen 2015, s. 181). Narratiivinen tutkimus sopii tässä mielessä hyvin tämän tutkimuksen asetelmaan.

4 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Käsitlemme tulokset kolmessa alaluvussa tutkimuskysymysten mukaan.

Haastateltavien elämän olemme jakaneet kolmeen vaiheeseen, elämään ennen vankeutta, vankeuden aikana ja vankilakierteen jälkeen. Ensimmäinen vaihe liittyy lapsuuteen ja varhaiseen nuoruuteen ja toinen sekä kolmas vaihe nuoreen aikuisuuteen ja aikuisuuteen. Ennen haastatteluja ajattelimme aika kategorisesti, että vankeudessa vietetty aika on selkeä vedenjakaja haastateltavien elämässä. Kuitenkin vankeuteen tai vankilassa oloon liitettyyn ajanjaksoon liittyi niin aikoja vankilassa kuin vapaudessa ja yleensä useita erimittaisia vankilatuomioita. Haastateltavien kokemukset vankila-ajasta, vankiloista ja vankiloiden työntekijöiden kohtaamisista olivat keskenään erilaisia, mihin vaikutti varmasti myös vankeustuomioiden määrä ja pituus. Elämä vankilan jälkeen on meidän tutkimuksessamme ajallisesti lyhin. Tähän vaiheeseen liittyy vankilakierteen loppuminen, rikollisuudesta irtautuminen ja päihitteettömyys. Tässä tutkimuksessa voisi olla kuvaavampaa puhua ajanjaksoista, jolloin rikollisuus alkaa, rikollinen elämä hallitsee ja rikollinen elämä loppuu.

Ensimmäisessä alaluvussa käsittelemme kronologisen luennan keinoin kohtaamisia sosiaalityöntekijöiden ja muiden sosiaalialan työntekijöiden kanssa sekä kohtaamisten merkityksiä haastateltavien elämänsä aikana. Lapsuuden ja nuoruuden kohdalla painottuvat kohtaamiset lastensuojelussa ja koulussa. Aikuisuuteen sisältyy kohtaamisia vankilassa ja yleensä aikuissosiaalityön palveluissa ennen vankeutta ja vankeuden jälkeen. Toisessa alaluvussa käsittelemme sitä, minkälaista sosiaalityön tuki on ollut haastateltaville ja minkälaista tukea he olisivat kaivanneet niissä tilanteissa, kun tukea ei saanut tai se oli riittämätöntä. Lisäksi haastateltavat määrittelevät onnistuneen sosiaalityön tuen. Kolmannessa alaluvussa pohdimme haastateltavien identiteettiä ja sen rakentumista lapsuudesta nykyhetkeen. Tässä alaluvussa käsittelemme identiteetin muutosta elämän käännekohdissa ja elämän eri vaiheissa. Haastateltavat rakentavat puheenvuoroissaan myös tulevaisuuden identiteettiään.

4.1 Kohtaamiset eri elämän vaiheissa ja kohtaamisten merkitys

Haastateltavat kertoivat kohtaamisista ammattilaisten kanssa ja niiden merkityksestä lapsuudessa, nuoruudessa, varhaisessa aikuisuudessa ja aikuisuudessa. Haastateltavat kertoivat hyvistä kohtaamisista ja niiden vaikutuksista, mutta myös huonoista kohtaamisista.

Haastateltavien kertomuksista ilmenee, että elämän aikana kohtaamisia on ollut eri vaiheissa eri ammattikuntien kuten sosiaalityöntekijöiden, päihdetyöntekijöiden, erityisohjaajien, psykologien ja koulukuraattorin kanssa. Vankilan jälkeen on ollut kohtaamisia aikuissosiaalityön, kolmannen sektorin sekä lastensuojelun kanssa liittyen omien lasten tilanteeseen. Haastatteluista ilmenee, että vankilan jälkeen aikuissosiaalityön työntekijöiden kohtaamisille olisi ollut tarvetta. Joillakin on ollut kohtaamisia ja ne on koettu tärkeiksi ja merkityksellisiksi.

4.1.1 Kohtaamiset lastensuojelun kanssa

Usealla haastateltavalla ei ollut tarkkaa muistikuvaa lastensuojelusta tai työntekijöiden tapaamisista. He muistelivat, että muutama tapaaminen oli mahdollisesti ollut lapsuuden ja nuoruuden aikana. Kertomuksista ei ilmene tarkemmin mistä syytä tapaamisista on ollut tai mitä niillä on käsitelty. Edellä mainitut haastateltavat kertoivat, että tapaamiset lastensuojelun kanssa eivät johtaneet mihinkään. Eräällä haastateltavalla on hyvä kokemus kohtaamisista lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa.

“No se sosiaalityöntekijä oli aika inhimillinen et se kohtas asiakkaat niinku ihmisinä ja oli varsin mukava ja iloinen, eikä ollu semmoinen niinku kyllästyneen oloinen duuniin.”

Lainauksessa haastateltava kertoo omasta kokemuksestaan kohtaamisista lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa. Kohtaamiset ajoittuvat sille aikajaksolle, jolloin hän oli noin 10-vuotias. Hän kertoo, että sosiaalityöntekijä oli hänelle merkityksellinen ja heidän suhteensa oli luottamuksellinen. Työntekijä työskenteli hänen kanssaan useamman vuoden. Haastateltavan kokemus oli, että häntä kuultiin päätöksenteossa ja hän oli osallisena koko prosessin aikana. Kertomuksesta nousee esille, että oli tärkeätä, että työskentelyssä oli jatkumo.

Kertomuksista ilmenee, että osallistujilla on kaiken kaikkiaan ollut vähän kohtaamisia lastensuojelun sosiaalityön kanssa. Tapaamisista on enimmäkseen jäänyt mieleen se, että niitä on ollut, mutta tapaamisten sisällöstä ei ole tarkempaa muistikuvaa. Vain yhdellä haastateltavista oli hyvä kokemus kohtaamisista. Kertomuksista ei ilmene, että haastateltavilla olisi ollut kokemuksia kuulluksi tulemisesta tai että olisi mietitty keinoja, joiden avulla taata turvallinen kasvuympäristö tai suojata lapsia ja nuoria itsetuhoiselta käyttäytymiseltä.

4.1.2 Kohtaamiset koulussa

Aineistosta ilmeni, että useammalla haastateltavalla oli ollut koulunkäynnin haasteita ja ongelmia liittyen käyttäytymiseen, keskittymiskykyyn sekä levottomuuteen. Yhden haastateltavan koulunkäyntiä varjostivat kohtaamiset väkivaltaisen opettajan kanssa ja tämä vaikutti suuresti haastateltavan koulunkäyntiin koko peruskoulun ajan. Kertomuksista ei juuri ilmene hyviä kohtaamisia koulussa. Haastateltavien mukaan tapaamiset koulukuraattorin kanssa eivät olleet merkityksellisiä eivätkä tukeneet heitä koulunkäynnissä.

”Mulla oli huono kokemus koulusta. Opettaja ala-asteella oli sellainen väkivaltainen ja kun olin sellainen villi, niin sitä lensi helposti seinään päin. Mulle tuli vastareaktio enkä suostunut minkäänlaiseen yhteistyöhön opettajien kanssa. Yläasteella en laittanut koepaperiin edes nimeäni.”

4.1.3 Kohtaamiset aikuissosiaalityössä

Aikuissosiaalityöstä haastateltavat ovat pääasiassa hakeneet apua taloudelliseen tilanteeseen. Varsinaisia kohtaamisia on ollut hyvin vähän ja niissä pääpaino on ollut taloudellisen tuen saamisessa.

”Sosiaalityöntekijöitä olen tavannut tai sosiaalitoimistossa olen käynyt jo 80-luvulta lähtien. Sosiaalityö oli silloin vähän erilaista. Ei tarjottu muuta apua kuin rahaa. Välillä oli tarvetta välillä ei. Se oli vähän niin kuin tapa käydä sosiaalitoimistossa. Ei tarjottu muuta apua kuin raha. En halunnutkaan muuta. Kukaan ei tarttunut siihen (huumeidenkäyttöön) ja salailinkin asiaa alkuun aika pitkällekin.”

”Olisin toivonut, että asunnottomuuteen olisi puututtu oikeasti. Kun olin ilmiselvästi narkomaani, niin..., ei tapahtunut mitään... Kai se on

vaan että ihminen ihmisenä. Siellä ponnekkaan habituksen takana voi olla isokin hätä. Ylimielisen uhmaavankin käytöksen takana voi olla hätä.”

Lainauksissa kerrotaan siitä, että aikuissosiaalityöstä sai taloudellista apua. Se hoidettiin melko rutiinimaisesti ja nopeasti. Näissä tilanteissa ei kuitenkaan keskusteltu asioista eikä puututtu syihin, jotka olivat johtaneet taloudelliseen ahdinkoon. Yllä olevasta lainauksesta piirtyy kuva, että hankalassa elämäntilanteessa syvästi päihderiippuvainen hakee sosiaalityöstä vain taloudellista apua, joka mahdollistaa sen, että voi hankkia lisää päihteitä.

Moni oli jäänyt kaipaamaan tukea elämäntilanteeseen, missä arki pyöri päihteiden, niiden saatavuuden ja rikollisuuden ympärillä. Asunnottomuuteen ei myöskään saanut apua.

”Jos mennään aikaan ennen vankeutta, niin ne kohtaamiset on todella huonoja. Mä oon kuitenkin käyttänyt päihteitä jo 15 vuotta ja kun mä mietin sossussa käymistäkin niin mulla oli pitkään porttikielto omaan sosiaalitoimeen, missä asioitiin. Mä olin sit niin väkivaltainen ja uhkasin työntekijöitä useasti. Elin päihtyneenä. Mulla saatto vaihtua kuukauden välein työntekijä ja mulle annettiin raha tilille, joka mulle kuului ja sen enempää mun ei kannattanut sossun kanssa asioida. Se on se kosketus. Mulla oli ehkä jossain kohtaa sellainen tyyli, et olin aika suorapuheinen enkä mä sillai kauheasti peittele niitä asioita. Niin oli se aika haastavaa monta kertaa sosiaalityöntekijän kanssa niissä palaverissa, ku mä menin kertomaan miten se työ kuuluis tehdä.”

Yllä olevassa lainauksessa haastateltava kertoo huonoista kokemuksistaan sosiaalityöntekijöiden kanssa. Kokemukset viittaavat aikaan ennen vankilaa. Tuolloin ongelmana oli vakava päihdeongelma. Arki pyöri riippuvuuden ympärillä, mikä vaikutti suuresti omaan käyttäytymiseen. Näin ollen päihderiippuvuus ja siitä johtuva aggressiivinen käyttäytyminen olivat esteenä kohtaamisille, koska sosiaalityöntekijä ei suostunut edes tapaamaan kasvotusten.

”Kyl pystyy auttamaan kun yrittää keksiä velvotteita, millä sen ihmisen saa aktivoitua tietynlaiseen toimintaan. Ku mä mietin itteeni siinä kohtaa, niin mulla on ollut, niin sehän on johtunut siitä, et musta on tuntunut et joku sossu vittuilee mulle eikä anna mulle mun rahoja. Mä soitan sille ja kaikki mahdolliset konstit ja yritän manipuloida, koska se on se että mun pitää saada kamaa eikä mulla ole rahaa ja se

raha joka pitää saada lain mukaan, on myöhässä. Siitähän se siirtyy se tietynlainen manipulaatio ja uhkailu ja kiristys. Se on ihan semmoista pikkulasten toimintaa. Eihän siellä oo loppujen lopuksi sanojen takana yhtään mitään.”

Lainauksessa kerrotaan, miten oma käyttäytyminen muuttuu, kun elämä ja ajatukset pyöriivät vain päihteissä ja on pakko saada rahaa uusien päihteiden hankintaan. Epätoivoisessa tilanteessa, kun oma vointikin on huono, otetaan kaikki keinot käyttöön, jotta saataisiin rahaa päihteisiin. Erityisesti tämä näkyy niissä kohtaamisissa, missä koetaan, että vastapuolella on päätösvaltaa liittyen omaan elämään ja tämä vastapuoli on esteenä asioiden toteutumisessa.

4.1.4 Kohtaamiset vankilassa

Vankilasosiaalityö on aikuissosiaalityötä, jossa kohdataan asiakkaita, joilla usein on monia ongelmia, joihin he tarvitsevat tukea ja apua. Vankilassa tehtävän sosiaalityön tavoitteena on pyrkimys vahvistaa toimintakykyä, hyvinvointia sekä mahdollisuuksia rikoksettomaan elämään. Tämänkaltaisen muutostyö edellyttää pitkää ja tiivistä työskentelyä vankilassa ja vankilan jälkeen. (Karsikas, 2014, s. 106; Granfelt, 2011, s. 219-220; Kaurala & Iivari, 2017, s. 313.) Aineistosta ilmenee, että haastateltavilla oli ollut jonkin verran kohtaamisia vankilan sosiaalityöntekijän kanssa.

”Vankilassa oli kyllä sosiaalityöntekijä. Se oli hyvä tyyppi. Ja se auttoi mua silloin varmasti paljon. Hän auttoi kaikessa mitä tarvii koevapauteen ja se oli aktiivinen ja se oli niinku positiivinen. Todella positiivinen. Siell (vankilassa) joutuu ite tekee aloitteen. Itenhän sä pyydät vastaanotolle.”

Lainauksessa kerrotaan kohtaamisista vankilan sosiaalityöntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijä oli aktiivinen ja auttoi konkreettisesti asioissa, jotka liittyivät koevapauteen. Tässä esimerkissä apu liittyi vain asunnon hankkimiseen. Lainauksesta käy myös ilmi, että sosiaalityöntekijän tapaamisen edellytys on vangin oma-aloitteisuus ja aktiivisuus. Myös tuomion kesto voi vaikuttaa siihen, ettei tapaamista onnistuta järjestämään. Näin ollen ei ole itsestäänselvää, että vankeuden aikana olisi kohtaamista sosiaalityöntekijän kanssa. Kaikissa vankiloissa ei sosiaalityöntekijää edes ole.

”Vankilasosiaalityöntekijät eivät pystyneet juuri muuta tekemään kuin laittamaan sen asuntohakemuksen ... eli asunnon hakemisessa

avustettiin. Ja lisäksi autettiin hakemaan se 80 euron vankisosaaliraha... Vankilan sosiaalityöntekijä on varmaan yksi merkityksellisin henkilö ollut elämässä, vaikkeen sitä heti tajunnut. Olihan se kämpän saaminen hieno asia, vaikka odotin sitä 2 vuotta.”

Ylhäällä olevassa lainauksessa haastateltava kertoo siitä, kuinka merkityksellinen kohtaaminen vankilan sosiaalityöntekijän kanssa oli hänelle ollut. He olivat hakeneet asuntoa yhdessä. Haastateltavan kertomuksessa kohtaamisen merkityksellisyys muodostuu konkreettisen asian hoitamisesta. Kohtaamisen merkitys on näin ollen korostuneen välineellinen. Haastateltava pohti sitä, että ensin oman asunnon saaminen ei vaikuttanut suurelta tai merkitykselliseltä asialta. Loppujen lopuksi oma asunto merkitsi haastateltavalle ehkä jopa käännekohtaa, jossa irtaantuminen päihderiippuvuudesta ja rikoksista sai ensimmäisen sysäyksen. Rostila (2002) on tuonut esille, että sosiaaliasioiden hoito on lähellä sosiaalityölle asetettua muutostehtävää.

Useammalla haastateltavalla oli kokemus tai kokemuksia tapaamisista myös muiden sosiaalialan työntekijöiden kanssa, kuten päihdetyöntekijöiden kanssa. Aineistosta ilmeni, että pääsääntöisesti kohtaamiset olivat olleet hyviä ja päihdetyöntekijöiden osaamiseen oli luottamusta. Koettiin, että kohtaaminen oli myös tässä konkreettisen asian hoitamista ja palveli sen hetkistä elämäntilannetta.

”Se halus auttaa ja se on ensimmäisii päihdetyöntekijöit se lähestyi silleen sitä huumeiden käyttöä kun se on ihan selkee et se oli ongelma, ettei se niinku lähestynyt niinku et soo soo, vaan ...mä muistan yhdenkin niinku et heill on joku semmoinen pistämiskurssi, ett miten käytetään huumeita, et se oli enemmän semmoista valistusta, eikä semmoista osoittelua. Ja sitt mä muistan sen ett se oli ihan hyvä, semmoinen hyvä nainen.”

Kohtaamisessa oli tärkeätä kunnioitus. Haastateltava koki tärkeänä sen, ettei sosiaalityöntekijä lähtenyt arvostelemaan häntä, vaan työntekijä näki tilanteen sellaisena kuin se oli ja tarjosi siihen oikeanlaisen avun ja tuen. Ensimmäisissä kohtaamisissa päihdetyöntekijän kanssa käytiin keskustelua päihderiippuvuuden syistä.

Aineistosta ilmenee, että luottamussuhde ja sen rakentuminen ovat edellytyksiä työskentelylle. Luottamussuhteen rakentuminen vaatii myös sitä, että ammattilainen uskaltaa heittäytyä ja jakaa itsestään jotain henkilökohtaista.

”Vartijat tulee istuun sun kanssa sohvalle ja puhuu sulle omista arkisista ongelmistaan. Ostin väärät kengät lapselle jouluna ja tietsä kaikkee tällaista. Oppii et vartijatkin on ihmisiä ja sit ku siellä työskennellään sossujen ja muitten kanssa, niin tällainen idioottikin oppii, kun on ollut sellainen et kaikki viranomaiset vastustajia, niin siinä rupeaa huomaamaan, että ollaan ihmisiä kaikki.”

Lainauksessa kerrotaan siitä, kuinka suhtautuminen työntekijään muuttui siinä hetkessä, kun haastateltava näki työntekijässä inhimillisen puolen. Kohtaaminen, jossa vartija kertoi jotakin henkilökohtaista omasta elämästään ja siitä, miten oli erehtynyt, oli haastateltava mukaan ollut silmiä avaava tilanne. Tämä on esimerkki inhimillisyydestä, jossa jaetaan arkisia iloja, suruja ja erehdyksiä sekä kohdataan ihminen ihmisenä ja tasa-arvoisena kumppanina.

”Kaikkein eniten mä varmaan tapasin psykologia. Kävin mun elämäni läpi. Kuraattoria että sain ne koulupaikat. Muita ammattihenkilöitä en mä varmaan tavannut.”

Vankilassa eräällä haastateltavalla oli tapaamisia psykologin kanssa. Tapaamiset olivat merkityksellisiä, koska niissä käsiteltiin lapsuuden traumaattisia tapahtumia ja erityisesti sellaisia tapahtumia, jotka vaikuttivat myöhemmin moneen asiaan hänen elämässään. Haasteltavan näkemyksen mukaan traumaattiset kokemukset johtivat mielenterveysongelmiin, joihin liittyi masennusta, ahdistusta ja paniikkikohtauksia. Haastateltava pääsi käsittelemään lapsuuden ja nuoruuden traumaattisia tapahtumia vasta aikuisiällä. Haastateltava pohti paljon tapahtumien vaikutusta omaan kykyyn toimia vanhempana. Haastateltava tapasi vankilassa myös kuraattoria, joka auttoi opiskelupaikkojen selvittämisessä.

Haastateltavien kertomuksista välittyy, että vankiloissa vallitsee sisäinen hierarkia työntekijöiden ja vankien välillä. Tämä hierarkia näkyy vankien kohtelussa.

”Vankilassa on hyvin selkeä me ja te. Se on valitettavaa, että se on sekä vankiyhteisön puolelta että henkilökunnan puolelta. Kummatkin on hyvin vahvasti omissa leireissä. Siellä ei oikein ole sellaista keskusteluyhteyttä”

Puheenvuorossa ilmenee, että vankien ja ammattilaisten välillä on jännitteitä ja vankilassa vallitsee hierarkkinen rakenne. Linderborgin, Blomsterin, Tynin ja Muiluvuoren tutkimuksessa (2012, s. 54-57, 140) vankien ja henkilökunnan välinen vuorovaikutus näyttäytyy pääsääntöisesti kuitenkin toimivalta, ja vankien suhteet henkilökuntaan keskimäärin hyviltä. Eroja löytyi ammattiryhmien välillä. Sosiaalityöntekijät ja päihdetyöntekijät koettiin läheisemmiksi kuin vartijat (käytetään myös nimitystä valvontahenkilökunta), joiden silmissä vangit olivat vain vankeja. Vangit kokivat, että vartijoissa on paljon myös yksilöllisiä eroja. Turvallisuudesta vastaavana ja kontrollivaltaa käyttävänä ammattiryhmänä jäävät vartijat usein myös vankien näkökulmasta etäisiksi eikä luottamuksellista suhdetta synny niin helposti. Vangit kokivat myös, että vartijat muita ammattiryhmiä enemmän kohtelivat heitä nöyryyttävästi eivätkä kunnioittaneet vankeja. Jännitteet, joista oman tutkimuksemme haastateltava puhuu, liittyvät todennäköisesti ristiriitoihin vartijoiden kanssa.

Haastateltavat kertovat, että vankien väliset suhteet ovat ajoittain hankalia ja suhtautuminen voivat olla negatiivista toista vankia kohtaan. Nämä ennakkoluulot ja asenteet näyttävät vaikuttavan myös vankien mahdollisuuksiin tavata sosiaalityöntekijää sekä saada ja ottaa apua vastaan. Jotta vankilassa pärjää, on muihin vankeihin osattava asennoitua tietyllä tavalla. On tunnettava myös tapoja toimia oikein, jotta pärjää vankilaympäristössä. Muiden vankien keskuudessa ei nähdä hyvänä tapaamisia sosiaalityöntekijöiden tai muiden viranomaisten kanssa. Mikäli olet aktiivisesti työntekijöihin yhteydessä, sinut voidaan luokitella ns. vasikaksi, mikä voi johtaa vaikeuksiin muiden vankien kanssa.

Ruckenstein ja Teppo (2005, s. 3, 8, 76-92) tuovat vankien pelkäämistä selvittävässä tutkimuksessaan esille, että vankien keskuudessa vallitsee oma hierarkiansa, johon vaikuttaa esimerkiksi se, mistä rikoksesta ihminen on tuomittu. Huumausainerikollisten määrän kasvu vankiloissa on nähty vaikuttavan negatiivisesti vankilan ilmapiiriin ja vankien välisiin suhteisiin. Tutkimuksessa kerrotaan, että niitä vankeja, jotka eivät sopeudu vankiyhteisöön uhataan ja painostetaan väkivallalla hakeutumaan eristykseen. Syitä voivat olla ilmianto eli ”vasikointi”, etninen tausta, vankien keskuudessa halveksitut rikokset, velkaantuminen sekä sosiaaliset ristiriidat ja vaikeudet. Tutkimuksessa nousi myös esille, että vangit välttävät puuttumista toisten vankien asioihin ja erimielisyyksistä huolimatta toisten vankien käytöstä pyritään sietämään.

”No jos oot normaaliosastolla vankiyhteisössä ja käyt päihdetyöntekijän luona juttelemassa, niin se katsotaan hyvin nopeasti että sä oot vasikka tai jotain. Et mitä sä käyt viranomaisille juttelemassa oikein.”

4.1.5 Kohtaamiset vankilan jälkeen

Aineistosta ilmenee, että kohtaamisia on ollut vankilan jälkeen useamman toimijan, erityisesti kolmannen sektorin kanssa. Kolmas sektori pitää sisällään erilaisten järjestöjen ja säätiöiden ylläpitämää kansalaistoimintaa, jossa tehdään paljon työtä, joka täydentää kuntien ja kaupunkien tarjoamia julkisia palveluja. Kolmannen sektorin toimijat pystyvät monesti tarjoamaan enemmän aikaa asiakkailleen kuin sosiaalityöntekijät. Kolmannella sektorilla on usein myös paremmat resurssit kuin sosiaalityöllä tarjota kuntouttavia palveluita sekä aineellista apua. (Juhila, 2018, s. 181-184.)

Vankilan jälkeen tapahtuneissa kohtaamisissa sosiaalialan työntekijöiden kanssa on haastateltavien kokemuksen mukaan ollut arvostava ja kunnioittava ilmapaiiri. Viranomaisilta on saanut paljon apua, joka on auttanut yhteiskuntaan integroitumisessa. Aktiivinen toimijuus yhteiskunnassa on tullut mahdolliseksi vapautumisen ja elämänmuutoksen jälkeen. Kohtaamiset ammattilaisten kanssa ovat olleet haastateltaville tärkeitä ja merkityksellisiä.

Haastateltavien mukaan kohtaamisissa on tärkeitä, että ammattilaiset näkevät ihmisten yksilölliset tarpeet. Vaikka tilanteet voivat olla samankaltaisia, ihmisiä tulisi kuitenkin kohdata yksilöinä ja räätälöidä palvelut yksilöiden tarpeet huomioiden. Useammalle haastateltavalle on vankilan jälkeen tullut onnistumisen tunteita kohtaamisissa ammattilaisten kanssa, kun he ovat joko saaneet ammattilaisilta hyvää palautetta tai osanneet toimia eri tilanteissa ns. oikein. Aineistosta ilmenee, että haastateltavat haluavat toimia yhteiskunnassa hyväksytyjen sääntöjen mukaisesti.

”Oli mulla yksi täydellinen loistava kohtaaminen sosiaalityöntekijän kanssa, joka tuli viimeisen tuomion jälkeen. Mun piti maksaa (kuntoutukseen liittyviä) matkoja ite, koska kaupunki ei suostunut niitä maksamaan. Otin yhteyttä sossuun, sain oman työntekijän..., loistava äijä ja ne suostu maksamaan mun matkat. Mulle maksettiin kuitenkin

tuplasti mistä olin yhteydessä ja kerroin siitä. Tekojen kautta (toimimalla rehellisesti) oppii toimimaan uudella tavalla ”

Lainauksessa kerrotaan siitä, kuinka kertoja yrittää tilanteissa miettiä, miten tulisi toimia. Haastateltava tuo esille, että joka kerta, kun hän havahtuu siihen, että toimii niin kuin muut yhteiskunnan jäsenet, eikä ”niin kuin rikollinen”, syntyy onnistumisen ja riemun tunne. Haastateltava itse toi esille, että ”rikollinen” olisi yrittänyt hyötyä tästä tilanteesta ja toimia epärehellisesti. Loistava kohtaaminen piti sisällään sen, että haastateltavalle tärkeä asia – matkakortti – hoitui toivotulla tavalla.

4.2 Sosiaalityön tuki ja sen puuttuminen elämäntilanteen aikana

Sosiaalityön tarjoama tuki tarkoittaa tässä tutkielmassa laajasti sosiaalialan ammattilaisten tekemää työtä. Sosiaalityön tuki on haastateltavien elämässä ollut lähinnä koulusosiaalityön, lastensuojelun ja aikuissosiaalityön ml. vankilasosiaalityön tarjoamaa ohjausta, neuvontaa, kuntouttavaa työtä, perhetyötä tai taloudellista tukea. Haastateltavat ovat olleet suurimman osan elämästään aikuissosiaalityön asiakkaita. Koulun tarjoama sosiaalityö näyttäytyy melko vähäisenä ja lastensuojelun työ näkyy vahvimpana haastateltavien kohdalla, jotka sijoitettiin kodin ulkopuolelle ja jotka olivat sijoituksen jälkeen oikeutettu jälkihuollon tukeen. Muutamat haastateltavat saivat lastensuojelun apua aikuisiällä omille lapsilleen. Aikuissosiaalityössä on korostunut taloudellinen tuki toimeentulon tai ns. vankisosiaalirahan muodossa sekä asumiseen liittyvä tuki.

4.2.1 Sosiaalityön tuen muodot

Haastateltavat kertoivat elämäntilanteista, joissa he olivat kokeneet sosiaalityön olleen läsnä, mutta myös monista sellaisista hankalista elämänvaiheista, joissa sosiaalityö oli puuttunut kokonaan. Parhaimmillaan sosiaalityön tuki on ollut konkreettista. Tällainen konkreettinen tuki on liittynyt usein asuntohakemusten täyttämiseen tai toimeentuloasioiden hoitoon aikuissosiaalityön palveluissa. Eräs positiivinen kokemus liittyi konkreettiseen apuun, jonka haastateltava sai sosiaalityön tuen kautta. Sosiaalityöntekijä oli käynyt hänen kanssaan tarkasti läpi sitä miten hakemuksia täytetään ja mitä ja miten niihin tulisi kirjoittaa, jotta saa niitä etuuksia, joihin on oikeutettu. Haastateltava kertoi, että nämä asiat, jotka työntekijä opetti hakemusten

täyttämisestä, ovat auttaneet häntä monessa vastaavassa arjen tilanteessa. Aiemmin kun haastateltava oli saanut kielteisiä päätöksiä, hän oli ollut siinä uskossa, ettei ole oikeutettu kyseiseen etuuteen. Hän ei ollut ajatellut, että syy etuuden eväämiseen olikin ollut se, ettei hän ollut osannut tuoda esille oikealla tavalla näkökulmia hakemuksessa, jotka tukevat myönteistä päätöstä.

Muutammat haastateltavat kertoivat, että he ovat saaneet paljon tukea lastensuojelusta liittyen omiin lapsiin. Lastensuojelusta perheet ovat saaneet apua arkea tukeviin palveluihin, kuten esimerkiksi lapsiperheiden kotipalvelua sekä astenhoitoapua ja perhetyötä. Perheet ovat myös saaneet lastensuojelulta taloudellista apua. Eräs haastateltava tuo esille, että lastensuojelun tuki, jota hän ja hänen perheensä ovat saaneet on ollut kokonaisvaltaista, koska se on huomionut koko perheen tarpeet. Erityisesti sosiaalityössä oli kiinnitetty huomiota vanhempien jaksamiseen ja voimavarojen vahvistamiseen.

Haastateltavien omassa lapsuudessa lastensuojelu ei ollut yhtä vahvasti läsnä, kuin mitä se on tänä päivänä ollut heidän omien lastensa arjessa. Eräällä haastateltavalla oli kuitenkin hyviä kokemuksia lastensuojelun työskentelystä hänen omassa lapsuudessaan.

”Ja sitt niinku ihan lapsuudesta en ilmeisesti niinku muista et olisi ollu joku niinku tärkeä sossu, mutta sitten tossa 10, 11, 12-vuotiaana mä sain sitten kunnon sossun, kun musta tehtiin sijoituspäätös, elikkä perhekodille. Se (sosiaalityöntekijä) tarttui niinku toimeen ja jos se lupas jotain niin sitt hoiti kyllä asiat. Se oli kyllä semmoinen nainen joka hoiti sen roolin tosi hyvin eikä jättänyt asioita puolitiehen ja sill oli omii mielipiteitä ja ehdotuksia ja yritti työskennellä kaikkien meidän perheen hyvinvoinnin eteen. Ja löytää semmoisia niinku ratkaisuja ja kompromisseja. Et se oli kyllä niinku tosi osaava.”

Haastateltavan lapsuudessa perhetilanne vaati sen, että lastensuojelu oli mukana perheen elämässä. Hän kertoo, että hänen kohdallaan päädyttiin sijoitukseen. Hän itse koki, että sijoituspäätös oli oikea ja hyvä. Sijoitukseen liittyvissä asioissa hän oli osallisena ja sai myös vaikuttaa sijoituspaikkaan. Tässä vaiheessa lastensuojelun sosiaalityöntekijä oli tiiviisti mukana ja huolehti sijoituksen aikaisesta sosiaalityöstä. Sosiaalityön tuki oli merkityksellistä, koska työskentely lastensuojelun työntekijän kanssa oli tiivistä ja monivuotista. Haastateltava oli kokenut, että lastensuojelun tuki

kohdistui tuolloin sijoituksen aikaan koko perheeseen. Haastateltava koki, että sai olla työskentelyssä itse mukana läpi koko prosessin.

Eräät haastateltavat kertoivat omasta lapsuudestaan ja siitä, että heidän tilanteeseensa ja siihen turvattomuuteen, mitä he kokivat, ei oltu osattu puuttua. Päällisin puolin näytti usein siltä, että lapsuuden kodissa oli kaikki hyvin.

”Olin yrittäjäperheestä ja oltiin jollain tavalla hyväosaisia eikä näytetty siltä, että oltaisiin tarvittu lastensuojelua.”

”Kotona oli väkivaltaa ja siltä oli alkoholisimii. On niillä varmaan ollu tapaamisia aina kun on jotain tapahtunut, niin aina oli sellaisia palaverieja, mihin tuli sossusta, koulusta, mutta aina faijalla kulissit tosi hyvät, oma firma rahaa hyvin, parikytä äijää töissä. Mutsi sanoi pärjätään pärjätään, niin lastensuojelu oli aika voimaton”

Yllä olevissa lainauksissa osallistujat kertovat omista taustoistaan ja lapsuuden kodistaan. Vaikka ulkoapäin katsottuna perheen asema yhteiskunnassa oli arvostettu ja taloudellinen tilanne oli hyvä, ei tilanteisiin oltu osattu tai haluttu puuttua tai avulle ei nähty ulkopuolelta tarvetta. Molemmissa viittauksissa kerrotaan, että hyvät kulissit siinä yhteisössä ja ympäristössä, jossa elettiin, estivät avunsaannin. Toisessa viittauksessa kerrotaan, että lapsuuden kodissa oli sekä väkivaltaa että alkoholismia. Oli tullut huoli lapsen tilanteesta, mutta tilanteeseen ei voitu puuttua, koska asiat olivat perheen sisäisiä salaisuuksia. Niistä ei ollut lupaa puhua ja viranomaisia rauhoitettiin toteamalla, että asiat ovat perheessä hyvin eikä huolia ole.

Moni haastateltava koki, että he ovat sortuneet päihteisiin sen takia, että pettymysten sietäminen on aina ollut hankalaa. He toivat esiin, että vanhempien alkoholismi ja lapsuuden kodissa nähty ja koettu väkivalta, ovat vaikuttaneet omaan käyttäytymiseen. Arnell ja Ekblom (2006, s. 23-24) toteavat, että lapsen kokema tai näkemä väkivalta perheessä aiheuttaa lapselle pitkäaikaisen trauman. Selviytyäkseen tästä on lapsen luotava itselleen erilaisia selviytymisstrategioita. Arki on väkivaltaisessa perheessä usein ennakoimaton ja kaoottinen. Turvallisesta kodista on tullut lapselle paikka, jossa asiat pelottavat. Moni tekijä, kuten ikä, sukupuoli ja lapsen kehitysvaihe vaikuttavat siihen, miten lapsi reagoi väkivaltaan. Vaikutukset lapseen ovat suuremmat, jos lapsi

kasvaa turvattomassa ympäristössä. Yksikin turvallinen aikuinen perheessä tai lähipiirissä on merkittävä ja tukee lasta trauman käsittelyssä.

”Seitsemännellä luokalla aloin piikittää, mukaan tuli kovat huumeet. Mulla oli raakaakin väkivaltaa ja huumeiden myymistä. Olen ollu kolmekymppiseksi hyvinkin syvällä rikollisuudessa. Törkeää väkivaltaa, velan perintää, törkeää huumausaineiden myyntiä- kaikkea mitä rikollisuuteen voi vain kuulua. Ihan äärimmäistä ja joka tuomiolla olen ottanut lisää tuomiota. Väkivalta ja huumeiden myynti ei ole pysähtynyt vankilan porteille, vaan sitä on jatkettu vankilassa hyvinkin systemaattisesti. on ollut hyvin systemaattista ja tarkoituksenmukaista koko ajan.”

Lainauksesta ilmenee, että jo varhaisessa teini-iässä oli alkanut vakava päihderiippuvuus. Päihteiden käyttöön liittyi myös rikollista toimintaa. Rikosten avulla saatiin päihteitä. Siinä tilanteessa, kun haastateltava oli siirtynyt kovempiin huumeisiin, oli hänelle kehittynyt riippuvuus huumeisiin. Päihteet olivat kalliita ja saadakseen päihteitä oli pakko keksiä keinoja kustantaa niitä. Tässä vaiheessa alkoi rikollisuus ja rikosten tekeminen. Väkivaltarikokset tulivat mukaan elämään. Näiden syiden takia aloitettiin myös lastensuojelun asiakkuus ja järjestettiin tapaamisia lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa. Haastateltavan mukaan tapaamisten ja keskusteluiden jälkeen ei tapahtunut mitään, mikä olisi muuttanut haastateltavan elämää. Rikollinen toiminta jatkui.

Useammalla haastateltavalla oli kokemusta lastensuojelun jälkihuollosta. Lastensuojelun ja jälkihuollon antama tuki itsenäistymisvaiheessa oli pääosin taloudellista. Aineistosta ilmenee, että toisaalta ei välttämättä ollutkaan tarvetta muulle kuin taloudelliselle tuelle. Itsenäistymisvaiheessa ja jälkihuollon asiakkuuteen siirryttäessä ei oman avuntarpeen havaitseminen tai myöntäminen ollut myöskään itsestäänselvää.

Kun on haettu taloudellista tukea, on elämässä ollut myös monta muuta ongelmaa, kuten päihteidenkäyttöä, rikollisuutta sekä asunnottomuutta. Niihin ei ole aikuissosiaalityössä kiinnitetty huomiota. Aikuissosiaalityö on kuitenkin muuttunut vuosien varrella. Aikuissosiaalityön kehittäminen aloitettiin pääosin 1990-luvulla, jolloin lama ja sen myötä kasvanut toimeentuloasiakkaiden määrä kasvoi ja pakotti sosiaalityöntekijät toimeentulopäätösten ja rutiiniomaisen rahan jakamiseen. Asi-

akkaiden elämänongelmien selvittelyyn ei jäänyt aikaa. Aikuissosiaalityön lähtökohtia ja työmenetelmiä on sittemmin kehitetty vastaamaan paremmin asiakkaiden tarpeeseen. (Saurama et al., 2011, s. 19; Jokinen & Juhila, 2008, s. 7.) Kuntien välillä on merkittäviä eroja aikuisten palveluiden organisoinnissa. Lainsäädäntö ja kuntakohtaiset ohjeistukset ovat perinteisesti enemmän määritelleet palveluiden tarvetta, laajuutta ja henkilöstöresursseja kuin asiakkaan oikeutta saada itselleen sopivia palveluja. (Saurama et.al., 2011, s. 19.) 1980-luvulla haettiin toimeentulotukea kunnan aikuissosiaalityöstä, mutta perustoimeentulon hoitaminen siirtyi Kelalle vuonna 2017.

”No siellä (maaseudulla) oli sellaista asenteellista ja se oli aina niin kuin ei. Ei saanut rahaa. Kaikki oli tehty niin hankalaksi. Sosiaalityöntekijöitä olen tavannut tai sosiaalitoimistossa olen käynyt jo 80-luvulta lähtien. Kokemusta on maaseutukuntien pienistä sosiaalitoimistoista, jotka oli hankalia versus suuren kaupungin erityissosiaalitoimisto, jonne riitti soitto ja laittoivat rahat joka kuukausi tilille eikä tarvinnut täyttää blanketteja, niin kuin silloin 80-90-luvulla piti.”

Yllä mainitussa lainauksessa kuvaillaan, kuinka aikuissosiaalityöstä sai 1980-luvulla herkästi rahaa, jos sitä halusi. Muuta tukea ei sieltä saanut. Aikuissosiaalityöstä saadut rahat käytettiin päihteisiin. Sitä sai niin paljon, että se mahdollisti esimerkiksi matkoja Tanskaan, missä päihteitä oli helppo saada käsiinsä. Kokemus oli, että maaseudulla oli hankalampaa saada rahaa kuin suuressa kaupungissa. Eroavuuksia oli käsittelytavoissa. Maaseudun sosiaalitoimistossa piti perustella rahan tarvettaan ja täyttää lomakkeita hakuvaiheessa. Kaupungissa rahan saamiseksi riitti puhelinsoitto. Haastateltavien puheenvuoroissa välittyivät myös paikkakuntakohtaiset erot palveluiden tuottamisessa.

”Niin mun kohdalla se sosiaalinen tuki, jota ollut, on ollut vääränlaista. Se mitä mä olisin tarvinnut sossun puolelta, olisi ollut päihdekuntoutus, jota ei koskaan tarjottu. Ja niinku se on ehkä se ongelma”

Eräs haastateltava kertoo, että sosiaalityön tukea on saatu, mutta tuki on ollut vääränlaista. Kertomuksesta ei välity, onko hän tuonut omaa näkemystään esille tarvitsemistaan palveluista. Hän kertoo halunneensa päihdekuntoutukseen, mutta sitä ei ole hänelle tarjottu. Kertomuksesta ei ilmene, onko hän saanut muuta tukea ja onko hänen koettu tarvitsevan tuekseen jotain muuta kuin päihdekuntoutusta. Näin ollen jää epäselväksi, eikö palvelunkäyttäjän tarvetta ole kuultu vai eikö haastateltava ole

pystynyt kertomaan tarpeeksi uskottavasti tai selkeästi omasta avuntarpeestaan päihdekuntoutuksesta päättävälle työntekijälle.

”Muistan kun olen jotain 15 tai 16 ja porukat ovat jo eronneet, mennään mutsin kanssa hakemaan sossun avustusta skeittikenkiin. Meille sanotaan siellä että skeittaaminen on lähempänä vandalismia kuin urheilua. Ette saa avustusta.”

Useammalla haastateltavista oli kokemusta aikuissosiaalityöstä oman elämänkulun aikana. Joillakin oli kokemusta siitä, että oma vanhempi on lapsuusvaiheessa hakenut apua aikuissosiaalityöstä lähinnä lapsen harrastuksen tukemiseen. Yllä olevassa lainauksessa haastateltavalle oli jäänyt muistikuva työntekijän negatiivisesta asenteesta nuoren harrastusta kohtaan. Kohtaamisesta oli jäänyt ikävä muisto, koska haastateltava ja hänen äitinsä olivat kohdanneet asenteellisuutta sekä ennakkoluuloja. Perhe ei saanut sosiaalityöltä toivomaansa taloudellista tukea harrastustoimintaan.

Vankilassa tarjotusta sosiaalisesta tuesta haastateltavilla oli kokemuksena esimerkiksi se, että tiedonsiirto vankiloiden välillä vaikeutti monesti asioiden hoitamista ja avunsaantia.

”Se on vähän sama ku vankilassa, että aina kun saat siirron toiseen vankilaan, lähet suljetulta avoon, niin kaikki alkaa alusta. Tieto ei oikein siirry mukana, vaikka on kaikenlaisia järjestelmiä, niin se tieto ei aidosti siirry.”

Haastateltavien mukaan jokainen vankila- tai osastosiiro aiheuttaa sen, että työskentely vangin kanssa aloitetaan alusta. Näissä siirtotilanteissa myös työntekijät vaihtuvat. Luottamussuhdetta saa rakentaa uudelleen ja jo alkanut työskentely vangin kanssa viivästyy. Tämä vaikeuttaa avun ja tukitoimien saamista.

Yhteisökuntoutus ja vertaistuki vankilassa nousevat tärkeinä sosiaalityön tuen muotoina esille haastatteluissa. Ne ovat tärkeässä roolissa kuntoutumisprosessissa. Ne ovat olleet tukena, kun on haluttu irtaantua sekä päihteistä että rikollisuudesta.

Yhteisökuntoutuksen perusta on, että koko yhteisöä käytetään tietoisesti hoidollisten, kuntoutuksellisten ja kasvatuksellisten tavoitteiden saavuttamiseen. Kuntoutus sisältää

sosiaalisen ja fyysisen ympäristön sekä periaatteet, jotka liittyvät terapiaan, kuntoutukseen ja kasvatukseen. (Murto, 1997, s. 13.)

Yhteisökuntouksella tarkoitamme tässä tutkielmassa vankilassa tapahtuvaa kuntoutusohjelmaa. Se on kohdennettu päihdeongelmallisille vangeille, jotka haluavat tulevaisuudessa sitoutua päihteettömyyteen. Yhteisökuntoutuksen on havaittu vaikuttavan myönteisesti vankien päihteettömyyteen ja uusintarikollisuuteen. Ohjelman tavoitteena on tukea mielekkään päihteettömän elämän saavuttamista ja ylläpitämistä. Kuntoutuksen avulla pyritään antamaan valmiuksia siviilielämää varten vahvistamalla itsetuntemusta sekä päihteettömään ja rikoksettomaan elämään tähtäävää seuraamusajattelua. Myös uusia keinoja parempaan elämänhallintaan pyritään löytämään. Ohjelma sisältää ryhmätoimintaa, tehtäviä, keskusteluryhmiä ja toiminnallisia ryhmiä. (Rikosseuraamuslaitos, 2010; Kurki & Kurki-Suutarinen & Taruvuori, 2010, s. 70.)

Yhteisöllisessä toiminnassa tärkein työväline on yhteiset kokoukset. Niitä järjestetään viikoittain ja niihin osallistuvat koko yhteisö. Yhteisön vangeilla on velvollisuus osallistua päätöksentekoon koskien itseään sekä muita. Keskeisin kuntoutusmenetelmä on ongelmien käsittely yhteisöllisesti. Yhteisöllisten tyhmä- ja yksilöohjelmien lisäksi kuntoutuksen tavoitteena on vertaistuen ja kuntoutusmyönteisen ilmapiirin luominen. (Rikosseuraamuslaitos 2010; Kurki et al., 2010, s. 73.)

Haastateltavat kertovat, että on ollut tärkeätä havaita, että samassa tilanteessa on ollut muitakin, ja rikollisesta maailmasta on mahdollista päästä pois. Vertaistuen ansiosta he ovat kokeneet saavansa uskoa siihen, että on mahdollista pärjätä elämässään rikostaustasta huolimatta. Haastateltavat kokevat, että ovat nyt itse siinä vaiheessa, että voivat toimia esimerkkinä muille, ja olla muiden tukena ja toimia kokemusasiantuntijana. Maruna (2016) tuo esille, että monet rikollisuudesta irtaantuneet ovat kokeneet, että voivat ”antaa yhteiskunnalle jotakin tärkeää” toimimalla aktiivisesti ja esimerkkinä muille sekä tukemalla niitä ihmisiä, jotka hyötyvät heidän antamastaan tuesta.

”On niin ku esimerkki, on ollut samassa tilanteessa, sieltä voi selvitä ja sit jos joku kiinnostuu, niin voi selittää miten. Toimii esimerkin

voimalla. Ei vankilassa ole ainuttakaan kokemusasiantuntijaa... kaikki tietää miten lusia, Kaikki tietää miten päästään vankilaan, mutta kukaan ei tiedä miten päästään pois. Pitää olla tarkkana, että kokemusasiantuntija opettaa oikeita asioita. Kyllä siellä lusia osataan.”

Lainauksesta ilmenee, että vankilassa on hankalaa irtaantua rikollisesta toiminnasta ja muuttaa toimintatapoja. Vankilassa omista kokemuksista puhumiselle ei ole koettu tarvetta. Vankilassa yhteisökuntoutus tuki muutosta ja haastateltavan kokemukset sen toimivuudesta ovat hyviä. Moni haastateltavista esitti, että yhteisökuntoutuksen ansioista he ovat kyenneet muuttamaan elämänsä suunnan. Kaikilla oli kokemus siitä, että yhteisökuntoutus tarjosi erinomaisen tuen. Yhteisökuntoutuksessa kaikkia kohdeltiin samanarvoisesti ja haastateltavien kokemus oli, että heitä kuunneltiin ja heidän mielipiteillään ja näkemyksillään oli arvoa. Työskentely oli kunnioitavaa ja arvostavaa. Niissä tilanteissa, kun tarvitsi tukea, sitä oli aina saatavilla. Yhteisökuntoutuksessa ei esiintynyt leimaantumista eikä kehenkään kohdistunut asenteellista käyttäytymistä.

”Se oli loistava! Se on erillään, pitkä kahdeksan kuukauden päihdekuntoutuspaikka yhteisömallilla toimiva, mikä on siis tosi hyvä. Se toimii vankilan sisällä mutta erillään. Sulla on 2 päihdetyöntekijää, oma sossu, oma sairaanhoitaja, omat vartijat. Vartijat tulee istuun sun kanssa sohvalle ja puhuu sulle omista arkisista ongelmistaan.”

Lainauksessa kerrotaan siitä, että yhteisökuntoutuksessa mahdollistetaan kuntoutusta ja muutosta riittävillä resursseilla. Uskotaan, että ihminen voi muuttua ja halutaan, että ihmiset onnistuvat. Mahdollistetaan muutosta sillä, että on laajasti tarjolla ammattilaisten osaamista. Dialogi ja palautteen anto on avointa ja vanki voi antaa suoraa palautetta henkilökunnalle ja päivastoin. Ympäristö on salliva ja turvallinen ja vangit voivat itse vaikuttaa omiin asioihinsa.

Haastateltavien mukaan olisi erityisen tärkeää, että siinä vaiheessa, kun vapaudutaan vankilasta ja palataan yhteiskuntaan, palvelujärjestelmä tukisi yksilön integroitumista. Vapautumisen jälkeen yhteys vankilan sosiaalityöntekijän kanssa päättyy. Tässä nivelvaiheessa yhteyden katkeaminen voi olla ratkaiseva tekijä, koska moni ongelma vaatii pitkää työskentelyä, jotta on mahdollista yhdessä työstää asioita ja vaikuttaa niihin. Sosiaalityön tukitoimien saamiseksi vankeuden jälkeen on rakennettava luottamussuhde uuden ammattilaisen kanssa. Tiedonsiirto on yksi tärkeä tekijä myös

vapautumisvaiheessa. Vapautuvan vangin tiedot eivät siirry ja näin puuttuvan tiedon takia moni asia on jäänyt huomioimatta ja toteutumatta.

”Me tehtiin se vapautumissuunnitelma mihin olisi kuulunut se terapia ja ryhmät. Täytettiin niit lappuja ja lippuja ja kaikki mitä me sielt soitettiin ja laitettiin niinku eteenpäin viranomaille, niin ainakaan mulle ei oo ainakaan viel tullu mitään vastausta niist asioista.”

Vapautumisen jälkeen mikään erityisohjaajan kanssa sovituista asioista ei toteutunut. Haastateltava tuo esille, että vapauduttuaan vankilasta hänellä ei ollut sosiaalityön kontaktia. Vankila-aikana tehdyt vapauttamiseen liittyvät suunnitelmat eivät ole toteutuneet.

Aineiston kautta syntyy vaikutelma, että vapautumisen nivelvaiheessa moni on jäänyt kaipaamaan tukea. Vallitseva kokemus oli, että haastateltavilla ei ole ollut tarvittavaa tietoa ja osaamista siitä, miten hoitaa esimerkiksi terapiaan liittyvät asiat ja kehen olla yhteydessä. Heille oli jäänyt kokemus, että suunnitelmia tehtiin vain, koska sitä vaadittiin. Merkitystä ei ole sillä, toteutuvatko suunnitelmassa sovitut asiat.

Haastateltavat näkivät, että tärkein asia muutostyössä on oma motivaatio, mutta aina oma motivaatio ei riitä aloittamaan muutostyöskentelyä. Tarvitaan paljon tukea eri tahoilta. Oma perhe tai sosiaalialan ammattilainen, vertaistuki ja yhteisö olivat tärkeässä asemassa tässä muutostyöskentelyvaiheessa. Haastateltavat korostivat, että sosiaalityön kentälle tarvitaan enemmän tietoa erilaisista riippuvuuksista ja niiden syistä. Nähtiin myös, että kun yritetään tukea päihteettömyyteen, ymmärrettäisiin, että päihteistä irti pääseminen ei aina ole tahdosta kiinni. Mikäli asiakkaalla ei ole omaa motivaatiota elää päihteetöntä elämää, sosiaalityön keinoin ei voi saada ihmistä jättämään päihkeitä taakseen. Yhtenä sosiaalityön keinona on ohjata asiakas päihdehoitoon tai -kuntoutukseen. Haastateltavien mukaan päihteettömyydelle ja rikoksettomalle elämälle tarvitaan myös konkreettisia vaihtoehtoja sillä ”vanhoista tavoista irrottautuminen ” on vaikeaa.

4.2.2 Sosiaalityön tuen puuttuminen

Moni haastateltava ihmettelee tarinaansa kertoessaan, miten on voinut olla niin, ettei tilanteisiin ole puututtu. Uusi lastensuojelulaki vuodelta 2007 edellyttää, että asioihin

puututaan varhaisessa vaiheessa. Perheen hyvämaineisuus oli paikoin vaikuttanut siihen, miten lastensuojelun viranomaiset olivat tilanteissa osanneet tai halunneet toimia. On voinut olla myös tilanteita, joissa perheen asioista ei ole haluttu kertoa viranomaisille. Pienellä paikkakunnalla lastensuojelun puuttuminen olisi voinut vaikuttaa perheen maineen menetykseen ja leimaantumiseen.

Haastateltavien kokemus oli, että lastensuojelu ei ollut heidän lapsuudessaan tarjonnut toivottua sosiaalityön tukea, vaikka siihen olisi ollut tarvetta. He kertovat, että lastensuojelu ei puuttunut, vaikka tilanne perheessä oli huolestuttava ja apuakin oli pyydetty. Paikoin sosiaalityön tuki olisi voinut olla konkreettista apua perheen arkeen esimerkiksi kotipalvelun ja perhetyön keinoin. Monen haastateltavan lapsuudessa vanhemmat olisi pitänyt ohjata päihdepalveluiden piiriin. Myös Raunio (2009, s. 58-59) viittaa lastensuojelun kontrollitehtävään, jonka merkitys on suuri silloin, kun lastensuojelussa herää huoli lapsen ja nuoren tilanteesta. Lastensuojelu julkisen vallan käyttäjänä joutuu puuttumaan tällaiseen perhe-elämään. Haastatteluissa ilmeni, että kouluongelmiin ja koulupudokkuuteen ei myöskään ole lastensuojelun keinoin puututtu, vaan ratkaisuja on haettu erilaisista tukitoimista. Koulun tukitoimia ovat olleet tapaamiset koulukuraattorin kanssa, yksityisopetukseen siirtäminen ja pienluokat.

”En ole saanut tukea kuraattorilta. Jo ekalla luokalla se oli enemmänkin sellaista komerotyypistä, sivuun ja pois. Tietyt tunnit aina siellä. Yläasteella olin kokonaan tarkkailuluokalla.”

Kertomuksista ilmenee, että varhaisesta oireilusta huolimatta asioihin ei puututtu koulussa eikä hankaliin tilanteisiin haettu ratkaisua. Sen sijaan päädyttiin siihen, että oppilas joko erotettiin koulusta tai siirrettiin pienryhmiin tai yksityisopetukseen. Koulun tuki oli enemmän pedagogista, vaikka tässä kohtaa sosiaalityön tuki olisi voinut olla tarpeellista. Koulu on nähty paikkana, joka toimii suojaavana tekijänä, silloin kun lapsuudessa on muita riskitekijöitä. Haastateltavat eivät kokeneet koulua kuitenkaan tällaisena paikkana.

Haapasalo (2006) on erotellut tutkimuksessaan joitakin varhaisen kasvuympäristön riskitekijöitä, jotka saattavat altistaa rikolliseen käyttäytymiseen nuoruudessa. Nämä tekijät voivat liittyä yksilöllisiin ominaisuuksiin, perhetekijöihin, ystäväpiiriin, kouluun ja asuinympäristöön. Riskitekijöistä huolimatta suurin osa lapsista selviytyy ilman

antisosiaalista käyttäytymistä. Tämä voi johtua myös suojaavien tekijöiden, kuten varhaisen tuen, intervention, yksilöllisten ominaisuuksien, hyvän kasvuympäristön ja myönteisten elämäntapahtumien puutteesta. Myönteisiä elämäntapahtumia ovat mielekäs harrastus, hyvä koulumenestys ja terapia. (Haapasalo, 2006, s. 123-124, 137, 146-151.)

Kertomuksista ilmenee, ettei haastateltavilla ollut koulua käydessään kokemusta siitä, että olisi tullut kuulluksi tai että koulu olisi ollut heille merkityksellinen paikka.

”Seitsemännellä luokalla tuli kovat huumeet, tapahtui ekat pystyryöstötkin eli ihmisiä ryöstetään silmästä silmään, 13 - vuotiaana... mut erotetaan koulusta ja on joku tapaaminen sossun kanssa eikä mitään.”

Lainauksesta ilmenee, että jo varhaisessa teini-iässä oli alkanut vakava päihderiippuvuus. Päihteiden käyttöön liittyi myös rikollista toimintaa. Rikosten avulla saatiin päihteitä. Siinä tilanteessa, kun haastateltava oli siirtynyt kovempiin huumeisiin, oli hänelle kehittynyt riippuvuus huumeisiin. Päihteet olivat kalliita ja saadakseen päihteitä oli pakko keksiä keinoja kustantaa niitä. Tässä vaiheessa alkoi rikollisuus ja rikosten tekeminen. Väkivaltarikokset tulivat mukaan elämään. Haastateltavat kertoivat haastatteluissa satunnaisista tapaamisista sosiaalialan ammattilaisten kanssa lapsuudessaan ja nuoruudessaan. Heillä oli muistikuvia siitä, että oli ollut tapaamisia niissä tilanteissa, kun he olivat jääneet kiinni jostakin rikoksesta, mutta he eivät muistaneet tarkemmin mitä tapaamisilla oli keskusteltu. Haastateltavat kokivat, että tapaamisilla ei ollut merkitystä heidän elämässään. Edelleenkin haastateltavat ihmettelevät, miksi lastensuojelu ei puuttunut heidän oireiluunsa ja rikolliseen toimintaan. Haastateltavat pohtivat myös, että viranomisten puuttuminen tuolloin olisi voinut pysäyttää tilanteen.

”Itellä ajatus siitä et niin moness kohtaa oisi ollu sellannen käännekohta, jos mä oisin saanu apua. Niin mun elämäntarina ei oisi ollu tää ja ei ois tarvinnu mennä niinku rankimman kautta....”

Yllä olevassa puheenvuorossa haastateltavaa pohtii miten elämä olisi voinut olla erilaista, mikäli viranomaiset, tai joku muu taho olisi puuttunut tilanteisiin. Haastateltavan kokemus oli, että kukaan ei puuttunut siinä vaiheessa, kun elämänsä kulku

oli menossa väärään suuntaan. Hänen kokemuksensa oli, että asioihin puututtiin vasta, kun asiat olivat jo todella huonosti.

”Mulle piti tehdä semmoinen suunnitelma että tapaisin sossun ja sen piti auttaa mua noiden terapioiden kanssa...että pääsi niistä käytösmalleista ja ajatusmaailmoista niinku eroon mikä niinku säilynyt siellä tai ehkä rikoksen tekoajoista... kyllä ne puhui ja lupas että tulee, kun mä pääsen pois, niin ensimmäisellä viikolla tulee lähete et pääsisi sitten terapiaan mutta ei sitä oo tänä päivänäkään näkynyt yhtään mitään.”

Yllä haastateltava hämmästelee sitä, ettei ole yrityksistään huolimatta saanut apua, vaikka on apua hakenut ja halunnut. Haastateltavalla oli useampi sovittu tapaaminen vankilan sosiaalityöntekijän kanssa, mutta tapaamiset eivät toteutuneet.

Vankilasosiaalityöntekijä perui tapaamisia, eikä haastateltava saanut vankilatuomion aikana tavata työntekijää yrityksistään huolimatta.

Aikuisiässä haastateltavat ovat työstäneet elämäänsä ja miettineet syitä siihen, minkä vuoksi kukaan ei ole puuttanut asioihin. Moni ajattelee, että yhteiskunta ja lastensuojelu on muuttunut siitä, kun he olivat lapsia. Heidän kokemuksensa on, että nykyään puututaan herkemmin asioihin, sillä laki velvoittaa siihen. Haastattelujen yhteydessä herää myös pohdintoja siitä, miten elämä voisi olla toisenlaista, jos asioihin olisi puututtu.

Aineistosta ilmenee, että monessa vaikeassa ja haastavassa elämäntilanteessa on kaivattu ja toivottu jonkinlaista sosiaalityön väliintuloa, mutta ei ilmene, että sitä oltaisiin aktiivisesti kuitenkaan haettu. Suurin haaste onkin ollut haastateltavien hauras tilanne. Haastateltavien ollessa lapsia ja nuoria, oli lastensuojelulaki erilainen. Tuolloin ei ollut käytäntönä, että oltaisiin kuultu tai tavattu lasta erikseen. Tänä päivänä tätä edellytetään lastensuojelussa. Aineistosta ilmenee, että tarvetta tuelle ja avulle on ollut, mutta ei ole ollut keinoja avun saamiseksi. Näin ollen voidaan todeta, että palvelu ja palvelun tarve eivät ole kohdanneet ja hauraissa sekä vaikeissa tilanteissa on jääty vaille tukea.

4.2.3 Onnistunut sosiaalityön tuki

Sosiaalityöntekijät, päihdetyöntekijät ja koulukuraattorit ovat niitä sosiaalialan ammattilaisia, jotka ovat tarjonneet sosiaalityön tukea haastateltaville. Haastateltavat tuovat esiin, että sosiaalityön tekemiseen ja sosiaalityön tuen onnistumiseen vaikuttavat työntekijän asenne ja työntekijän ominaisuudet. Haastateltavien puheenvuoroissa ilmenee, että he pitävät työntekijän tärkeinä ominaisuuksina aitoa kiinnostusta ja halua auttaa. Tärkeänä ominaisuutena haastateltavat pitivät myös sitä, että työntekijään voi luottaa ja hän tekee sen, minkä lupaa. Työntekijöiden mukavalla persoonalla on ollut merkitystä. Muutamissa tarinoissa nousevat tärkeiksi tekijöiksi työntekijän iloisuus, aktiivisuus ja positiivisuus. Haastateltavat peräänkuuluttivat myös luovuutta sosiaalityöhön. Eräs haastateltava kertoo, että yksi työntekijä oli käyttänyt luovia keinoja omassa työskentelyssään.

”Tukiasuntoon kuului tukihenkilö, joka sai mut pari vuotta myöhemmin lähtemään päihdepolille. Ensimmäistä kertaa lähdin. Hän lupasi mulle hammashoidon nukutuksessa ja paremman kämpän. Olin saattanut sen kämpän siihen tilaan, ettei siellä saanut olla rauhassa.”

”Et ne (sosiaalityöntekijät) tekee vähän niinku anonyymina noi et ei voi kertoa itsestään mitään. Et ei silloin voi päästä oikeesti, et jos mä oon nobody niin, ethän sä uskoudu mulle tai tavallaan et kun on autettavassa tilanteessa et kyllhän mun pitää antaa jotain et säkin alkaisit niinku luottaa muhun. Tai niin mun mielest luottamussuhdetta rakennetaan. Et jotain pitää antaa myös. ”

Muutamit haastateltavat kertoivat, että sosiaalityön tuki on ollut onnistunutta, kun he ovat kokeneet olevansa tasa-arvoisessa asemassa työntekijän kanssa. Tärkeänä pidettiin, että sosiaalityön tuki on vastavuoroista ja että sosiaalityöntekijä toimii mahdollisimman avoimesti kertoen tapaamisissa jotakin myös itsestään. Sosiaalityön tuen onnistumiselle tämänkaltainen toimintatapa luo edellytykset rakentaa luottamussuhdetta työntekijän ja asiakkaan välillä.

”Mä veikkaan, että tuo rakensi sitä suhdetta aika paljon, se että se usko, että tuo äijä on tosissaan. Vuosi työskentelin ja homma toimi tosi hyvin.”

Lainauksessa kerrotaan luottamussuhteen rakentamisesta. Merkityksellistä työntekijän ja haastateltavan vuorovaikutuksessa oli se, että sosiaalityöntekijä uskoi elämänmuutokseen ja siihen, että haastateltava oli asioidessaan sosiaalityöntekijän

luona ollut tosissaan kertoessaan, että haluaa rakentaa itselleen uuden elämän ja uuden alun.

Sosiaalityön tuki on ollut onnistunutta silloin, kun asiakkaat ovat kokeneet olleensa osallisina päätöksenteossa ja heitä on kuultu. Granfelt (2015) on todennut, että vankien kanssa tehtävä työ on käytännön asioiden hoitamisen lisäksi myös hyvin paljon vuorovaikutustyötä ja ihmisten kuulemista. Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen omaan elämäänsä vapautumisen jälkeen on keskeistä (Granfelt, 2015, s. 214).

Haastateltavat ovat pitäneet tärkeänä, että kun he toivovat esimerkiksi kuntoutusta ja ovat tuoneet esille vahvoja argumentteja sen puolesta, niihin vastataan. Haastateltavat toivoivat, että työntekijä ei vähättele heidän ongelmiaan ja palveluntarvettaan. Haastateltavat sanoivat, että pienikin asia voi olla heille iso ja merkityksellinen.

Tapaamiset työntekijöiden kanssa kasvotusten koettiin tärkeinä. Sosiaalinen tuki ei haastateltavien mukaan ole pelkästään lomakkeiden täyttämistä ja sähköistä asiointia, vaan sosiaalityöntekijän tapaaminen on olennaista. Haastateltavat toivat esille, että sosiaalityön olisi hyvä olla jalkautuvaa ja lähellä ihmisten elinympäristöä. He näkivät, että näin sosiaalityö ja sosiaalityön tarpeessa olevat kohtaavat. Sosiaalityö voisi nopeasti auttaa elämän ongelmankohdissa ja avun tarvitsevien olisi helpompaa pyytää apua. Erityisen tärkeänä haastateltavat pitivät sitä, että nuoruudessa olisi mahdollista saada tukea matalalla kynnyksellä, joustavasti, luottamuksellisesti ja kokonaisvaltaisesti. Haastateltavat kertoivat, että lapsuuden ja nuoruuden lähtökohdista johtuen heiltä puuttuu malli, jonka mukaan toimia eri tilanteissa ja miten ratkaista ongelmatilanteita. Moni toikin esille, että itseltä oli aikoinaan puuttunut työkaluja pärjätä vaikeissa tilanteissa, mikä oli johtanut väärin valintojen tekemiseen. Aineistosta ilmeni esimerkiksi, että varhaisessa lapsuudessa yhteenkuuluvuuden tunteen kaipuu johti ensimmäisiin päihdekokeiluihin ja rikoksiin.

”Et niissä tilanteissa niin ei ne oo ikinä ollut mitään pahoja ihmisii vaan aina ne on yrittäny auttaa vaikka osa niistä on ollu et mua nuoremmat voisi luokitella semmoisiks mummohtaviksi mutt kun mä oon ollu jotain 12 tai jotain niin mä oon ehkä ajatellu et ne vaan tossa niinku höpöttää eikä ne mistään mitään tiedä, mutt tota ehkä ne on kuitenkin kokonaisvaltaisesti ollu aika isossa osassa mun elämää mikä ollu hyvä juttukin”

Ylhäällä olevasta sitaatista ilmenee, että haastateltavalle tulee mieleen monia tilanteita vuosien aikana, joissa sosiaalityö on tukenut. Sosiaalityö on ollut tärkeässä roolissa kertojan elämässä ja vaikuttanut siihen positiivisesti. Parhaimmillaan sosiaalityö on rinnallakulkijana hetken aikaa ihmisen elämässä.

4.3 Identiteetin rakentuminen – kuka olin, kuka olen, kuka tulen olemaan

4.3.1 Identiteetin rakentumisen lähtökohdat

Tässä tulokappaleessa kuvataan, miten haastateltavat kertovat niistä käännekohdista ja tapahtumista, jotka ovat muokanneet heidän identiteettiään ja sen kehitystä elämänsä aikana. Jokaisen haastateltavan elämänsä kulku on ollut erilainen, täynnä erilaisia valintoja ja erilaisia kohtaamisia. Haastateltavien lapsuudesta ja varhaisesta nuoruudesta löytyy kuitenkin monia samankaltaisuuksia ja näitä taustoja avaamme tässä alaluvussa. Haastateltavat kertoivat haastattelun aikana omasta lapsuudestaan, kodistaan ja perheestään, kouluvuosistaan sekä ensikosketuksesta rikoksiin. Olemme välttäneet määrittelemästä haastateltavien elämänsä kulkua pelkästään menneisyyden tapahtumien kautta (Goffman, 1963, s. 99; ref. Pohjola, 1999, s.274).

Persoonallinen identiteetti muodostuu arvoista ja omista kiinnostuksen kohteista. Sosiaalisen identiteetin kautta samaistutaan puolestaan erilaisiin ryhmiin kuten ammattiin, harrastuksiin tai ikäryhmään. Jokaisella ihmisellä on tarve kuulua johonkin ja ihminen hakee hyväksyntää sieltä, mistä saa arvostusta. Yksilön näkemykset ja kokemukset omasta itsestään vaikuttavat siihen, miten ihminen toimii ja käyttäytyy. (Saastamoinen, 2006, s. 172-173.) Yleistyksiä tämän tutkimuksen kertomuksista ei voi tehdä. Tulosten analyysissä on myös huomioitava, että rikollinen elämä ei ole merkinnyt samoja asioita haastateltaville. Harva haastateltavista käytti sanaa rikollinen elämä, vaan puhui ylipäänsä elämästä, johon liittyi erilaisia tilanteita, ja jota kunakin hetkenä elettiin. Haastateltavat käyttivät ilmaisua ”rikollinen identiteetti” kuvatessaan omaa rikollista elämänsä vaihettaan.

”...niin ensimmäiset kohtaamiset ovat olleet kolmannella luokalla, kun jouduin poliisin kanssa tekemisiin. Murtauduttiin 20 autoon ja anastettiin niistä paljon tavaraa. Poliisit hakee silloin suoraan

koulusta. Lastensuojelu on kait siinä jotain yrittänyt, mutta isällä oli oma firma, rahaa paljon, kulissit pystyssä, vaikka olikin väkivaltainen alkoholisti, niin ei ne mitään pystynyt.”

”Itse olin jo 13, 14, 15-vuotiaana jo ihan valmis rikollinen, rikollinen identiteetti oli jo kasvanut. Kolmannella luokalla jäin kiinni, kun niitä autoja käännettiin. ja kun poliisi haki koulusta, niin muistan hyvin selkeästi, kun silloin siihen jäi koukuun ja sä olit joku. Ihmiset näki sut ihan eri tavalla, sun vertaiset koulussa. Suhtautuminen oli ihan toisenlaista ja siihen jäi heti koukuun nopeasti ja sä oot joku spesiaali etkä niin ku kaikki muut. Seiskaluokalla kun ne erotti koulusta ja sanottiin, ettei saa mennä 100 metriä lähemmäksi koulua, niin sehän rakensi sitä identiteettiä hyvin vahvasti.”

Edellä haastateltava kuvaa, kuinka tämä ns. rikollinen identiteetti tuntuu vahvistuneen, mitä enemmän yhteiskunta ja viranomaiset rajoittivat toimintaa ja vapautta. Monet haastateltavat kertoivat, että olivat kokeneet vanhempien tai vanhemman alkoholin tai päihteiden käyttöä sekä nähneet lapsuudessaan väkivaltaa ja rikollisuutta. Useat haastateltavista kertoivat, että he aloittivat itsekin rikollisen toiminnan jo alakouluikäisinä. Osa haastateltavista kertoi, että vanhempien alkoholismiin ei puututtu viranomaisten taholta, sillä perheen kulissit näyttivät ulospäin hyviltä. Vanhempien alkoholismi ja rikollisuus eivät olleet ainoita lapsuuden ja nuoruuden aikaisia traumaattisia kokemuksia, vaan moni oli kokenut elämässään myös muita järkyttäviä tapahtumia ja tekoja kuten seksuaalista hyväksikäyttöä, ystävien menetyksiä ja väkivallan kokemuksia. Haastateltavilla oli myös kokemuksia huostaanotosta. Alkoholi ja päihteet tulivat varhain jo alakoulussa mukaan elämään monelle haastateltavalle.

Koulunkäyntiin liittyi paljon haasteita eikä koulu sujunut. Muutaman haastateltavan kohdalla rikosten tekeminen alkoi jo 8-10- vuotiaana varastelulla ja ryöstöillä. Äärelä (2012, s. 112-160) on tehnyt väitöskirjassaan samankaltaisia havaintoja joidenkin lasten elämänkulun ohjautumisesta jo ala-asteella erityiselle polulle. Tällä polulla lapsi on yrittänyt sopeutua koulunkäyntiin ja suoriutua koulutehtävistä, mutta häntä ei myöskään ole onnistuttu tukemaan tarpeeksi hyvin ja hän on siirtynyt yläasteella ns. häirikköpolulle. Muutamalla haastateltavalla on ollut koulussa ongelmakäytöstä sekä keskittymisvaikeuksia ja näiden asioiden yhteydessä on joitakin tapaamisia ollut koulukuraattorin kanssa. Haastateltavat eivät tuoneet esille sitä, että he olisivat käyneet säännöllisesti tapaamassa koulukuraattoria.

Yhdellä haastateltavalla oli kokemus myös opettajan häneen kohdistuvasta väkivaltaisesta käytöksestä, mikä johti siihen, että yhteistyö opettajien kanssa loppui ja koulunkäynti päättyi. Arvostusta ei koulusta ja opettajilta tullut, mutta rikosten kautta haastateltaville syntyi käsitys siitä, että he kuuluvat johonkin samanhenkiseen ryhmään ja ovat hyviä jossakin. Oma identiteetti alkoi kietoutua rikollisen toiminnan ympärille siitä huolimatta, että rikollinen toiminta ei ole yhteiskunnassa vallitsevien normien ja sääntöjen mukaista. Syntyy Kääriäisen (1994) mainitsemia alakulttuureja, joissa ryhmän jäsenet saavat sitä arvostusta, mitä ei muualta saa. Kuten Kääriäinen toteaa, tämä voi olla yksi syy rikollisen toiminnan aloittamiselle.

”Oon mä sieltä lapsuudesta asti varastellut ihan pikkupojasta asti 8-9-vuotiaasta eteenpäin ja kun 15-vuotiaana tuli rikosoikeudellista vastuuta niin muuttu ne hommat. Mä olin 18-19-vuotias kun jouduin ekan kerran vankilaan ja sitä ennen ollut yhdyskuntapalvelut.”

”Huumeet tuli 15-16 vanhana niinku ihan kunnolla, et on sitä ennen ollu pilvee, mutt tossa tuli sitt amfetamiini ja bubi. Joskus 13-14 vanhana kokeillut ensimmäisen kerran (pilven poltto).”

”Mulla kasvoi parta nuorena ja istuin ravintolassa jo 15-vuotiaana. Lähikaupoista sain hakea takaovelta juotavaa kaljaa aukioloajan ulkopuolella. Meillä oli kaveripiiri, josta olin usein nuorin. Tavattiin Shellin baarissa, käytiin paikallisella kasinolla ja tansseissa. Oli bileitä hiekkarannalla kesäaikoihin.”

Lähes jokainen haastateltava kertoi, että heidän polkunsä rikollisuuteen on ollut vahvasti sidottu päihteiden käyttöön. Omaa päihteidenkäyttöä on rahoitettu tekemällä rikoksia. Alkuvaiheessa varastettiin autoja ja tehtiin murtoja. Kun päihteet tulivat pysyväksi osaksi arkea, päihteiden käyttö rahoitettiin rikoksilla. Alkoholin -ja päihteidenkäyttö tulivat varhain mukaan elämään. Alimmassa sitaatissa näkyy hyvin, miten alkoholinkäyttöön liittyvä identiteetti alkaa kehittyä – hyvin nuorena ja aika viattoman oloisesti. Päihteillä tarkoitamme ensisijaisesti huumeiksi määriteltyjä päihteitä, kuten kannabista (pilven poltto) ja vahvempia aineita. Haastateltavat kertoivat, että he ovat aloittaneet pilven poltolla ja melko nopeasti kokeilu on muuttunut säännölliseksi käytöksi. Vahvemmat päihteet ovat tulleet käyttöön teini-iässä.

”...mä olin hetken aikaa ilman töitä, että mä oon hakenut semmoisia pätkii niinku toimeentulotukii ja sitt mä menin olin töissä ja viel toisessa paikassa töissä ja Niin mä olin taas et mä käytin

huumeita... että siellä ne huumeet alkoi ottaa hallintaa...sitten tota, sitten alkoi tulla sitä semmoista yöelämää se alkoi mennä siihen että oli öisin niinku tuolla liikenteessä ja yöt ja siihen jäi kaikki duunit.”

Puolella haastateltavista on työhistoriaa. Jotkut heistä tekivät samanaikaisesti kahta työtä, ja vapaa-aikaa oli todella vähän. Päihteiden avulla he jaksoivat puurttaa ja tehdä paljon töitä. Riippuvuuden myötä elämänhallinta heikkeni ja hävisi vähitellen kokonaan, eikä säännöllinen työssäkäynti ollut enää mahdollista.

4.3.2 Rikollinen aika ja vankilassa vietetty aika

Haastateltavien kokemukset rikollisesta elämästä ja vankilassa vietetystä ajasta ovat erilaisia.

”Alkuun oli totta kai omaisuusrikoksia hyvin paljon. Niin ku mä sanoin, etten oo koskaan sossun rahoilla elänyt. Mä oon rahoittanut oman elämän rikoksilla. Mitä vanhemmaksi tässä on tullut ja mitä enemmän on ihmisiä tuntenut ja mitä enemmän mennyt alakulttuuriin mukaan, niin on totta kai tullut enemmän väkivalta mukaan.”

”Mä tein itse rikoksia enimmäkseen saadakseni aineita. Siihen liittyi löytämisen ja onnistumisen riemua rikoksista. Silloin mentiin oma napa edellä.”

Yllä olevissa lainauksissa haastateltavat kertovat rahoittaneensa elämänsä ja asumisensa tekemällä rikoksia tai tekemällä rikoksia saadakseen itselleen päihteitä, joiden hankinta ja käyttö jatkui vankilassa. Haastateltavat olivat ylpeitä siitä, että oman elämän pyörittämiseen ja taloudelliseen hyvinvointiin ei tarvittu yhteiskunnan tukea, vaan elämä rahoitettiin omalla työllä - rikoksilla. Kertomuksista on paikoin vaikea määritellä, mitä vankeusaika on merkinnyt haastateltaville. Onko se ollut muusta elämänculusta poikkeava jakso, ajoittain toistuva tai kokonaisuus, joka hallitsee ajallisesti elämää (Granfelt, 2016, s. 5). Yhdelle haastateltavista vankeusaika oli selkeästi positiivinen käännekohta, joka muutti elämänculun pysyvästi hyvään suuntaan.

”Kun olin vielä rikollisuudessa, en ollut yksinäinen. Se porukka oli hyvin vahva. Esimerkiksi kun rikollisessa ryhmässä oltiin, se oli vahva yhteisö. Tietenkin siihen kuuluu paljon negatiivisia asioita - hyväksikäyttöä, paljon väkivaltaa ja vaikka mitä, mutta et sä yksin oo.”

”Ilman asuntoa olin sellaiset 15 vuotta... Olin aika hyvä asunnoton. Eihän sitä nyt talvella voi ulkona olla. Valtasin kämppiä silläi pehmeästi. Mulla oli kamaa ja sain sillä tavalla kämppiä.”

Yllä olevissa lainauksissa haastateltavat kertovat, että rikollista identiteettiä piti yllä ajatus siitä, ettei tunneta muuta elämää kuin se, jota eletään tässä ja nyt. Haastateltava kertoo, kuinka hän tunsi olevansa ylpeä rikollinen ja ylpeä kaikista asioista, jotka liittyivät rikollisuuteen. Kuuluminen samanhenkiseen ryhmään oli yksi ylpeydenaiheista ja rikollista identiteettiä vahvistavista ja ylläpitävistä tekijöistä. Muutamalla haastateltavalla on kokemusta siitä, että ovat kuuluneet jengeihin, missä rikollisuus, päihteet ja väkivalta ovat olleet arkipäiväistä. Eräs haastateltavista kertoi, että kun hän eli rikollisuuden kierteessä, hän ei enää ajatellut siinä olevan mitään poikkeavaa. Arki vain pyöri rikollisuuden ja rikollisten tekojen ympärillä. Haastateltavat kertoivat, että rikollisen ryhmän jäsenenä he eivät kyseenalaistaneet ryhmän sääntöjä eikä väkivaltaisia tekoja. Haastateltavien mukaan rikollisessa ryhmässä vallitsee vahva hierarkia ja ylemmän tason käskyjä noudatetaan.

”Mulla on ollut raakaakin väkivaltaa ja huumeiden myymistä. Törkeää väkivaltaa, velan perintää, törkeää huumausaineiden myyntiä- kaikkea mitä rikollisuuteen voi vain kuulua. Ihan äärimmäistä ja joka tuomiolla olen ottanut lisää tuomiota. Väkivalta ja huumeiden myynti ei ole pysähtynyt vankilan porteille, vaan sitä on jatkettu vankilassa hyvinkin systemaattisesti. On ollut hyvin systemaattista ja tarkoituksenmukaista koko ajan.”

Useat haastateltavat kertovat, että rikokset ovat olleet osa heidän normaalia elämäänsä jo pienestä pitäen. Rikollisen elämän imu on ollut kova, varsinkin silloin, kun rikollisuus on tullut mukaan varhaisessa elämänvaiheessa. Rikollisuuden kierre alkoi vakavammista rikoksista ja väkivallasta tuli arkipäivää. Haastateltavat puhuivat rikoksista myös avoimesti ja hyvin suoraan käyttäen vahvoja ilmaisuja aivan kuin haluaisivat tunnustaa rikolliset teot ja ”synnit”. Haastateltava kertoo edellisessä sitaatissa syitä vankilassa olemiseen. Toisaalta vaikuttaa siltä, että haastateltava ei ensimmäistä kertaa kerro rikoksistaan, sillä tuossa sitaatissa hän aivan kuin tuomitsisi itsensä ja tekonsa painottamalla ja toistamalla sanoja raakaa, äärimmäistä, systemaattista ja tarkoituksenmukaista. Rikollisen elämän aikana haastateltava tuskin kuvailisi näin vahvasti ja painokkaasti rikoksiaan ja syitä vankeustuomioihin. Tämä mahdollisesti kertoo myös siitä, että omia rikoksia on helpompaa arvioida vapautumisen

tai sen jälkeen, kun rikollinen elämä on jäänyt taakse. Sitaatin takaa on löydettävissä myös ylpeä rikollinen, joka teki kaiken hyvin ja perusteellisesti - myös rikokset.

”Vankila ei mahdollista muutoksia. Ei siellä ole mitään esimerkkejä. Jos sä alat rikoksen tekemisen yhdeksän vanhana ja teet sitä aikuisikääs ja sitten pitäis muuttua. Niin mihin sä muutut, jos sulle ei näytetä esimerkkiä.”

”...eihän vankilassa kukaan ajattele, että mä oon huono poika tai huono isä. Sä ajattelet mä en ole vasikka, mä oon vitun hyvä jätkä. Sit roikut kynsin ja hampain siinä uskomuksessa, nyt ku mä en oo vasikka mä oon loistava jätkä, sä pystyt jatkamaan sitä elämää. Mut jos mä rupeisin joka aamu miettimään, vittu mä oon huono isä, koska mä oon vankilassa, niin vankilassa oleminenhan loppuis nopeasti.”

Useat haastateltavista olivat sitä mieltä, että vankilassa on hankala muuttaa elämäntapaa. Haastateltavat kokevat, että vankilassa työntekijät suhtautuvat vankeihin nimenomaan vankeina, eikä siellä nähdä ihmistä ihmisenä. Vankilassa on hierarkkinen rakenne, missä jokaisella on oma roolinsa ja roolien vaihtaminen on vaikeaa. Haastateltavat kertoivat, että muut vangit herkästi luokittelivat ”vasikaksi” sellaisen vangin, joka halusi olla yhteydessä esimerkiksi vankilan sosiaalityöntekijään. Vankila on myös paikka, jossa on otettava käyttöön ns. vankilaidentiteetti, johon näyttäisi vaikuttavan vahvasti muiden vankien odotukset ja asenteet. Tämän ns. vankilaidentiteetin ylläpitäminen on ainoa tapa, jonka avulla haastateltavat kertovat pärjäävänsä vankilassa ja keino, jolla suojataan omaa hyvinvointia ja turvallisuutta.

”Mä en oo yhtään todellakaan katkera siitä vankila-ajasta koska se oikeesti varmasti muutti mun elämäni ihan tosi tosi paljon, että ja lapsillekin oon sanonu että tai silloin niinku kun heill oli hirvee katkeruus siitä niin tota sanoin, että en mä ois mä et ei koskaan olisi ollu aikaa työstää itse, että mulle kuitenkin nuoruudessa tapahtui liikaa asioita.”

Eräälle haastateltavalle vankila merkitsi jonkinlaista käännekohtaa tai vähintään mahdollisuutta pysähtyä miettimään omaa elämäntapaa ja elämän valintoja. Vankila on tarjonnut haastateltavalle paikan rauhoittumiseen.

4.3.3 Muutos ja rikollisuudesta irrottautuminen

Desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen harvoin etenee suoraviivaisesti kohti rikoksetonta ja päihteetöntä elämää. Desistanssi on pikemminkin polku, joka kulkee edestakaisin kohti rikollisuutta ja kohti rikollisuudesta irrottautumista. (Farral & Calverley, 2006, s. 2; ref. Kemppainen, 2014, s. 160) Tämän tyyppistä liikettä rikollisesta elämästä irrottautuminen on haastateltavilla pitkälti ollut. Yksi haastateltavista kertoo kuitenkin, miten yllättynyt hän itse oli siitä, että päihteidenkäytön lopettaminen ja rikollisuudesta irrottautuminen oli todella helppoa. Hän selitti tämän johtuneen suuresta motivaatiosta muutokseen.

Haastateltavien mukaan irrottautumisyrityksiä on voinut olla useita eikä selkeätä käännekohtaa tai muutoksen mahdollistanutta syytä ole kaikilla haastateltavilla ollut. Haastateltavat tuovat esille, että muutosta ei synny, jos ihminen itse ei sitä halua tai ole valmis ottamaan apua vastaan. Muutosta ei myöskään synny, jos siihen ei saa apua tai tarjota keinoja. Myös totutun rikollisen identiteetin ja elämän hylkääminen on vaikeaa ja jopa pelottavaa, jos tilalle ei tule mitään uutta. Rikollinen elämä on se, joka osataan. Haastateltavat eivät tuoneet selkeästi esille ihmisiä, jotka olisivat saaneet käännekohdan aikaiseksi. Muutosprosessi on saattanut nytkähtää liikkeelle ajatuksellisesti esimerkiksi kovemman tuomion tai lapsen syntymän johdosta. Rikosten kovenemisen myötä rikollisen toiminnan lopettaminen on alkanut tuntua ainoalta oikealta ratkaisulta. Haastateltavista osa myös uskoi, että arvopohjan muuttaminen on mahdollista.

”Kyllä sitten kun hylkää rikollisuuden, se on ihan sama kun kysyisi normaalilta ihmiseltä, että sun pitäisi hylätä kaikki minkä sä tiedät ja ryhtyä rikolliseksi. Se on periaatteessa ihan yhtä iso se muutos. Se vaatii paljon.”

Eräs haastateltava kertoo, että erityisen vaikeaa on rikollisuudesta irrottautuminen, jos on toiminut rikollisessa ryhmässä. Hän kertoo, että hylkäämällä ryhmän, ihminen hylkää koko elämänsä, toimintaympäristön ja läheiset ihmiset.

”Kun hakee päihdekuntoutusta, niin tärkeintä on ihmisen motivaatio ja silloin heillä pitäisi olla oikeus siihen. On outoa, että jos sulla on haluja siihen, niin se on eväty? Kyllä. Niin se voi mullakin olla viiden minuutin päästä ihan eri ajatus siitä onko sitä motivaatio enää. Ne on kuitenkin niin pieniä hetkiä, kun ihminen pyytää apua. Ne on vaikeita asioita kuitenkin. Päihdemaailma on ainoa mitä sä osaat.”

”Vankila saattaa vaan vaatia, että sun pitää muuttua, mutta ei kerrota miten ja mikä tärkeintä miks. Niin jos sä lopetat, sä hylkää sun koko identiteetin, jota oot koko elämas käyttänyt, niin olisi hyvä tarjota jotakin tilalle jotakin konkreettista, mutta sitä ei tällä hetkellä tarjota.”

Haastateltavat toivoivat, että avunpyyntöön vastattaisiin nopeasti. Muutoshalukkuus ja motivaatio muutokseen voivat kestää vain hetken aikaa, ja juuri se hetki voi olla tärkeä käännekohta. On tärkeää kysyä, saako asiakas palveluja silloin, kun on itse siihen valmis. Haastateltavat myöntävät, että rikollinen identiteetti on niin vahva, että jos ei tarjota keinoja toisenlaiseen toimintaan, ei muutos ole mahdollinen.

”Et enhän mäkää oo mikään paha ihminen, mutt sitt on aina tullu tyrättyy kaikkee.”

”Oon reilu jätkä. Ymmärrän ja osaan lähestyä niinku semmoisii kaikenlaisii ongelmii ja kyll mä niinku oma esimerkki on myös hyvä, että vaikk menee kuinka huonosti tahansa, niin ei se oo se loppuelämä, vaikka nuoret helposti niin ajattelee. Mutt mä oon aina hoitanut kaikki mun asiat, et kun mä lopetan kaman vetämisen niin mä oon aika suoraselkäinen jätkä.”

Haastateltavat tuovat esille, että näkevät omassa identiteetissä myös paljon hyvää ja inhimillistä sen jälkeen, kun ovat tehneet päätöksen muutoksesta.

”Onhan se kun rupeet tutustumaan uusiin ihmisiin, niin ekat kysymykset mitkä tulee on koulu ja työ. Ne tulee hyvin nopeesti. Sit jos sulla on koulunkäynti loppunut yläasteella ja töissä et oo ollut missään ikinä, niin keskustelunavaukset on vähän hah haa. Ja haluaisit, että ne eka tutustuu ihmiseen ja eikä sun taustaan.”

”Hankalaa se (ihmissuhteiden luominen) on vieläkin, mutta helpottuu koko ajan. Se helpottuu sitä kautta kun tulee niitä työkokemuksia eikä tarvii miettiä vanhoja, vaan voi puhua nykyisestä tilanteesta, niin se helpottuu. Voit sanoa suoraan, et mä oon tössä siellä ja siellä. Ei tarvi avata sen kummemmin. Sit kun tutustuu sitä kautta, sit voi ruveta puhumaan menneisyydestä. Sitä kauttahan se helpottuu.”

”Huomattavasti hankalampaa se on jos sut tiedetään ja tunnetaan. Ja on se aika yksinäistä touhua, kun sun pitää koko elämä ja identiteetti muuttaa. Onhan se fakta, jos sä oot aloittanut päihteiden käytön lapsuudessa esimerkiksi ja tehnyt sitä aikuisikääs ja sit sä lopetat, niin erilaisuuden tunne on vahva vielä tänä päivänäkin ns. normi-ihmisten kanssa.”

Uuden identiteetin rakentaminen on vaikeaa, koska ns. normiyhteiskunnassa on arvostettu toisenlaisia asioita kuin rikollisessa maailmassa. Tällaiset asiat liittyvät yleensä työkokemukseen ja koulutukseen. Aiemmat rikokset voivat vaikeuttaa työllistymistä, ja hyväksyntää omalle aiemmalle toiminnalle on vaikea saada muilta ihmisiltä (Granfelt, 2016, s. 8). Kuten Granfelt (mts.) toteaa, joutuvat rikoksenteijät usein pohtimaan, onko helpompaa yrittää salata menneisyyden tapahtumat vai tuoda ne avoimesti julki, koska menneisyydestä ei välttämättä löydy paljonkaan sellaista, jota jakaa ei-rikollisessa maailmassa eläneen ihmisen kanssa, liittyen esimerkiksi koulutukseen, opiskeluaikaan tai työelämään. Haastateltavat kertoivat, että heillä on kokemuksia leimaantumista heidän kertoessaan menneisyydestään. Haastateltavat olivat kokeneet, että vangin leima määritteli heidän identiteettiään edelleen. Tämä kertoo siitä, että ihmisen identiteetti rakentuu menneisyydestä käsin. Mennyt aika on läsnä nykyisyydessä ja vaikuttaa siihen, mitä ihminen ajattelee tulevaisuudesta, kuten Juhila (2018) toteaa. Nykyisyyttä on rakennettava uudelleen, jotta voi luoda uuden menneisyyden.

4.3.4 Nykyhetki ja tulevaisuuden unelmat

Haastateltavilla oli monenlaisia tulevaisuuden suunnitelmia. Suurin osa heistä toimi jo nyt kokemusasiantuntijoina. He kokivat omien kokemusten kertomisen, avun ja tuen tarjoamisen sekä tiedon jakamisen tärkeänä. Usealla oli haaveena opiskelu tai työnteko. Eräs haastateltava halusi toimia järjestössä, työskennellä rikostaustaisten kanssa ja tehdä yhteistyötä vankiloiden kanssa.

”Onhan se ulkopuolisuuden tunne vielä vahva monissa tilanteissa. Parisuhteessa oon huomannut, että päihdeongelma on tänä päivänä tunne-elämän sairaus hyvinkin selkeästi. Kun saat tunne-elämän jollain hallintaan, niin se päihde jää pois tai helpottuu. Kun mä saan mun tunne-elämän hallintaan, vastaan omista tunteistani, niin homma toimii tosi hyvin. Mut sit kun siihen lisätään toisen ihmisen tunteet, niin vielä ei niin pitkällä olla.”

”Kun otetaan mukaan lapsi- tulee vastuu. Kun tietää omasta kokemuksesta, miten vahva vaikutus on isällä ja vanhemmilla mieshahmoilla, niin sen on parempi olla hyvä, koska se voi saada aikaan paljon tuhoa. Kun mä huomasin, etten mä paha ollut, mutten jaksanut olla läsnä ja on hyvin etäinen, niin sekin voi rakentaa tosi väärää identiteettiä sille lapselle.”

Ihmissuhteiden hoitaminen on haastavaa ja siihen liittyy paljon epävarmuutta. Ulkopuolisuuden tunne on vahva. Pelkoja liittyy siihen, miten muut ihmiset ympärillä ottavat vastaan ja hyväksyvät osaksi yhteisöä. Tunteiden käsitteleminen parisuhteessa ja vanhemman roolissa ovat asioita, joita pitää harjoitella.

”No unelmat. Toimin nyt sillai, että pystyn paremmin antamaan lapselle mitä aiemmin. Hyvä suhde muihinkin lapsiin.”

”Se voi voisi olla semmoista ihan velatonta rauhallista elämää, ihan perusjuttuja. Kun on vakituinen homma tai päässyt kouluun ja ite päässyt tuohon velkaneuvontaan tai velkajärjestelmään niin sitten katotaan sitä lapsen hankintaa.”

”Täytyy myöntää, että nyt mä oon onnellinen ja ylpeäkin. Olen varovainen kuitenkin, etten tuo liikaa onneani esille. Perheen kanssa menee hyvin.”

Arjen unelmat koostuvat pienistä arkisista asioista. Haasteltavat toivovat itselleen tasapainoista, rauhallista ja velatonta elämää. He ovat onnellisia ja ylpeitä omista saavutuksistaan.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä tutkielmassa tarkastelimme vapautuneiden vankien kertomuksia kohtaamisista ja sosiaalityöstä elämänsä aikana ennen vankilaa, vankeusrangaistuksen aikana ja vapautumisen jälkeen. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, onko kohtauksia sosiaalityöntekijöiden tai muiden sosiaalialan ammattilaisten kanssa ollut, mistä sosiaalityön tuki on koostunut, millä tavoin sosiaalityö on auttanut selviytymään eteenpäin elämässä, mitä sosiaalityön tuen puuttumien on tarkoittanut ja mitä on ollut onnistunut tuki. Tutkimuksessa pohdimme myös haastateltavien identiteetin rakentumista elämänsä aikana ja sitä, minkälaisia käännekohtia tähän on liittynyt.

Tutkielman aineistona on kerronnallisen haastattelun avulla hankittu aineisto. Haastattelimme kuutta vapautunutta vankia. Haastateltavat ohjautuivat meille kolmannen sektorin yhteistyökumppanin kautta. Aineiston analyysissä on käytetty sisällönanalyysia.

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tarkastelemme, minkälaisia kohtauksia haastateltavilla on ollut sosiaalityöntekijöiden ja muiden sosiaalialan ammattilaisten kanssa elämänsä aikana. Haastateltavat kertoivat joistakin merkittävistä kohtauksista elämänsä aikana sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalialan ammattilaisten kanssa. Kohtauksia oli lapsuudessa, nuoruudessa, varhaisessa aikuisuudessa ja aikuisuudessa. Haastateltavat kertoivat sekä hyvistä että huonoista kohtauksista eri työntekijöiden kanssa. Hyviä kohtauksia oli erityisesti aikuissosiaalityössä, vankilasosiaalityössä ja vapautumisen jälkeen kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Aikuissosiaalityön hyvät kohtaukset ovat ajoittuneet vankeuden jälkeiseen aikaan.

Kohtauksissa oli tärkeää kunnioitus ja yksilöllisten tarpeiden huomioiminen. Luottamussuhde ja sen rakentuminen olivat edellytyksiä työskentelylle. Erityisesti aikuissosiaalityön ja vankilasosiaalityön kohtauksissa korostui, että konkreettisten asioiden hoitaminen on asiakkaalle tärkeää. Juhila (2018, s. 13-15) on tutkinut kohtauksien merkitystä yksilötasolla. Kokemukset kohdatuksi tulemisesta voivat vaikuttaa siihen, miten yksilö määrittelee itsensä, niin hyvässä kuin pahassa. Mikäli kohtaus on huono, sen vaikutukset voivat johtaa siihen, että ihminen kokee tulleen asemoiduksi yhteiskunnan ulkopuolelle. Juhila tuo esille, että paikat, jossa

kohtaamiset tapahtuvat, ovat myös merkityksellisiä. Kulmala ym. (2005, s. 125) näkevät, että parhaimmillaan sosiaalityön kohtaamisella saadaan aikaan toivottu muutos asiakkaan elämässä tai olosuhteissa.

Haastateltavilla ei ollut lastensuojelun kohtaamisista kovin selkeätä muistikuvaa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa on haastateltavilla ylipäättään ollut vähän kohtaamisia. Kohtaamisia oli kuitenkin paljon niillä haastateltavilla, jotka oli sijoitettu lapsuudessaan kodin ulkopuolelle. Nämä haastateltavat kertoivat hyvistä kohtaamisista lastensuojelun kanssa. Kohtaamisissa suhde muodostui luottamukselliseksi pitkän työskentelyn johdosta ja työskentely oli osallistavaa.

Haastatteluista ilmeni, että koulussa ei ollut kokemusta lainkaan hyvistä kohtaamisista. Haastateltavat kertoivat satunnaisista tapaamisista koulukuraattoreiden kanssa, mutta eivät kokeneet niitä merkityksellisiksi. Haastateltavilla oli enimmäkseen huonoja kokemuksia koulumaailmasta. Monella oli ollut koulunkäyntiin liittyviä haasteita. Haastatteluista syntyi vaikutelma, että koulun keinot olivat olleet vähissä.

Haastateltavien kertomuksista välittyi, että kohtaamisia eri työntekijöiden kanssa oli ollut enemmän siinä vaiheessa elämää, kun ongelmat ovat olleet jo suuria. Näissä kohtaamisissa ammattilaiset ovat auttaneet esimerkiksi aikuisiällä koulupaikan löytämisen kanssa, asunnon hakemisessa sekä taloudellisissa tilanteissa. Merkittävänä ja tärkeinä sosiaalityöntekijän ominaisuuksina nähdään uskallus heittäytyä, luotettavuus, positiivisuus ja halu auttaa.

Toisessa tutkimuskysymyksessä tarkastelemme sitä, mitä sosiaalityön tuki on ollut ja mitä tuki tai sen puuttuminen on tarkoittanut haastateltaville heidän elämänsä aikana. Halusimme myös jäsentää sitä, mistä onnistunut sosiaalityön tuki on koostunut. Sosiaalityön tuki on haastateltavien elämässä ollut lähinnä koulusosiaalityön, lastensuojelun ja aikuissosiaalityön ml. vankilasosiaalityön tarjoamaa ohjausta, neuvontaa, kuntouttavaa työtä, perhetyötä tai taloudellista tukea. Koulun tarjoama sosiaalityö näyttäytyi melko vähäisenä ja lastensuojelun työ näkyi vahvimpana niiden haastateltavien kohdalla, jotka sijoitettiin kodin ulkopuolelle ja jotka olivat sijoituksen jälkeen oikeutettuja jälkihuollon tukeen. Haastateltavat kokivat, että lastensuojelun tuki oli tuolloin kokonaisvaltaista, koska koko perhe ja perheen tarpeet huomioitiin.

Erityisen tärkeänä pidettiin pitkäkestoista työskentelyä tutun työntekijän kanssa. Muutamat haastateltavat saivat lastensuojelun apua aikuisiällä omille lapsilleen.

Monien haastateltavien kokemus oli, että lastensuojelu ei ollut heidän lapsuudessaan tarjonnut toivottua sosiaalityön tukea, vaikka siihen olisi ollut tarvetta. He kertovat, että lastensuojelu ei puuttunut, vaikka tilanne perheessä oli huolestuttava ja apuakin oli pyydetty. Kertomuksista ilmenee, että varhaisesta oireilusta huolimatta asioihin ei puututtu koulussa eikä hankaliin tilanteisiin haettu ratkaisua. Myös vankilaympäristössä avun saaminen oli välillä vaikeata. Esteet avun ja tuen piiriin pääsemiselle liittyivät esimerkiksi tuomion kestoon ja vankilan resursseihin. Vankilassa avun pyytäminen oli hankalaa johtuen muiden vankien suhtautumisesta ja asenteesta.

Haastateltavien kertomuksissa aikuissosiaalityöstä korostui taloudellinen tuki toimeentulon tai ns. vankisosiaalirahan muodossa sekä asumiseen liittyvä tuki. Erityisen tärkeänä pidettiin konkreettista apua sekä neuvontaa asioiden hoitamisessa esimerkiksi erilaisten hakemusten täyttämisessä. Vapautumisvaiheessa aikuissosiaalityön tuki näkyi myös harrastustoiminnan mahdollistamisessa. Haastateltavat pitivät yhteisökuntoutusta vaikuttavimpana sosiaalityön tukimuotona vankilasosiaalityössä. Erityisesti se koettiin hyödyllisenä kuntouttavana tukimuotona siinä vaiheessa elämää, kun rikollisuudesta ja päihteistä oltiin irrottautumassa. Yhteisökuntoutus antoi valmiuksia myös vapautumisen jälkeiseen elämään.

Haastateltavien kertomuksissa onnistunut sosiaalityön tuki määrittyi vastavuoroiseksi, läpinäkyväksi ja osallistavavaksi. Sosiaalityöntekijän toivottiin toimivan mahdollisimman avoimesti kertoen tapaamisissa jotakin myös itsestään. Sosiaalityön tuen onnistumiselle tämänkaltaisen toimintatapa luo edellytyksiä rakentaa luottamussuhdetta työntekijän ja asiakkaan välillä. Haastateltavien kertomuksissa hyvä sosiaalityön tuki ja kokemus hyvästä kohtaamisesta liittyivät vahvasti toisiinsa. Haastateltavien kertomuksissa hyvä sosiaalityön tuki ja kokemus painottavat, että on tärkeää että sosiaalityöntekijä on kiinnostunut, hoitaa sovitut asiat, ja on positiivinen ja aktiivinen. Tapaamiset työntekijöiden kanssa kasvotusten koettiin tärkeinä. Sosiaalinen tuki ei haastateltavien mukaan ole pelkästään lomakkeiden täyttämistä ja sähköistä asiointia, vaan sosiaalityöntekijän tapaaminen on olennaista. Haastateltavat toivoivat,

että sosiaalityö on saatavilla silloin, kun sen tarve on ja asiakas on motivoitunut muutokseen.

Kolmannessa tutkimuskysymyksessä tarkastelimme sitä, miten haastateltavat ovat rakentaneet identiteettiään elämänsä aikana ja minkälaisia käännekohtia tähän on liittynyt. Jokaisen haastateltavan elämänsä kulku on ollut erilainen, täynnä erilaisia valintoja ja erilaisia kohtaamisia. Haastateltavien lapsuudesta ja varhaisesta nuoruudesta löytyi kuitenkin monia samankaltaisuuksia. Haastateltavat kertoivat kokeneensa lapsuuden kodissaan turvattomuutta, väkivaltaa ja päihteidenkäyttöä.

Rikollinen elämä ei ole merkinnyt samoja asioita haastateltaville. Usein rikolliseen elämään ajaututtiin varhain, jo alakouluikäisenä. Useimmiten haastateltavien rikollinen elämä on ollut vahvasti sidottu päihteiden käyttöön ja omaa päihteidenkäyttöä on rahoitettu tekemällä rikoksia. Haastateltavat olivat myös ylpeitä siitä, että oman elämän pyörittämiseen ja taloudelliseen hyvinvointiin ei oltu tarvittu yhteiskunnan tukea, vaan elämä rahoitettiin omalla työllä - rikoksilla. Haastateltavat olivat myös kokeneet ylpeyttä kuulumisesta samanhenkiseen ryhmään, mikä vahvisti rikollista identiteettiä.

Vankila näyttäytyi haastavana paikkana rikoksista irtautumiseen ja uuden identiteetin muodostamiseen. Rikollisen identiteetin ja elämän hylkääminen oli vaikeaa ja jopa pelottavaa, jos tilalle ei ollut tarjolla mitään uutta. Käännekohtia rikollisuudesta irrottautumisessa olivat muutokset omassa perhe-elämässä ja pelko siitä, mihin rikollisen elämän jatkaminen voi johtaa. Farral ja Calverley (2006; ref Kemppainen, 2014, s. 164) tuovat esille, että tavallisin syy muutokseen liittyy läheisiin sosiaalisiin suhteisiin sekä henkilökohtaiseen tilanteeseen. Haastateltavat kokivat yksinäisyyttä rikollisesta elämästä ja vanhoista sosiaalisista verkoista irrottautuessaan.

Tutkimuksemme osoitti, että pitkä vankilatuomio antoi mahdollisuuden miettiä omaa elämää ja elämänsuuntaa. Uuden identiteetin rakentaminen muutoksen jälkeen oli aikeaa, koska menneisyyden leima määritteli heitä edelleen uusissa sosiaalisissa tilanteissa.

Tässä tutkimuksessa sosiaalityö ei näyttäydä vahvasti muutostyönä eikä se ole ollut kovin merkittävässä roolissa haastateltavien elämässä. Rinnallakulkijan rooli sosiaalityöllä on ollut lähinnä huostaanotto-prosessin aikana. Myös yhteisö-kuntoutus

tarjosi vahvan sosiaalityön tuen rikollisuudesta ja päihteistä irrottautumiseen. Tutkimus osoitti, että oma aktiivisuus on ollut edellytys avunsaannille. Ammattilainen ei voi tehdä asiakkaan puolesta muutosta, mutta voi olla mahdollistamassa sitä kannustamalla, tukemalla ja uskomalla asiakkaan muutoshalukkuuteen. Tutkimuksen perusteella on myös aiheellista kysyä, onko sosiaalityössä riittävästi osaamista erilaisista riippuvuuksista ja niiden vaikutuksista asiakkaan elämään. Jäimme myös pohtimaan, kuinka hyvin palvelut kohtaavat tämän tutkimuksen kohderyhmän ja syrjäytyvätkö asiakkaat entisestään, kun yhteiskunta ei pysty tarjoamaan oikeanlaisia palveluja.

Keskeinen tulos tutkimuksessa oli, että rikollisen elämäntavan kautta hankittu elämäkokemus on mahdollista kääntää voimavaraksi esimerkiksi toimimalla kokemusasiantuntijoina ja vertaistukena. Timonen (2009) on päätenyt tutkimuksessaan samankaltaisiin johtopäätöksiin. Tutkimuksemme osoitti, että keskeinen tekijä muutoksessa oli menneisyyden käsitteleminen uudessa roolissa kokemusasiantuntijana. Kuten Salovaara (2019, s. 220-230) toteaa, menneisyydestä kertominen ja sen käsitteleminen tuottaa positiivisen muutoksen identiteettiä.

Kerronnallisen haastattelun keinoin hankimme aineiston, joka muodostui kuudesta yksilöllisestä kertomuksesta. Kertomuksista saimme paljon yksityiskohtaista tietoa, jonka sisältöön tutkijoina pystyimme vaikuttamaan melko vähän. Kerronnallinen haastattelu, joka perustuu lähinnä alkuasetelman pohjustamiseen, oli haasteellinen menetelmä. Haastattelun kautta emme saaneet suoraa vastausta siihen, onko sosiaalityö ollut merkittävässä roolissa heidän elämässään, koska kohtaamisia kaiken kaikkiaan oli ollut melko vähän. Pohdimme, voisiko kohtaamisten vähäisyys johtua siitä, että haastateltavat ovat eläneet ikäänkuin yhteiskunnan ulkopuolella.

Haastattelutilanteet olivat pysäyttäviä, sillä haastateltavat jakoivat kanssamme omaa elämäänsä. Haastateltavien elämänselkoon sisältyi monenlaisia vaikeitakin tapahtumia, kohtaamisia ja käännekohtia. Kertomukset olivat selviytymistarinoita, joista välittyi ymmärrys siitä, että koskaan ei ole liian myöhäistä muutokselle.

Tämä maisteritutkielma on toteutettu parityönä. Prosessina tutkielman tekeminen yhdessä on opettanut meille paljon sekä itsestämme että toisistamme. Parityön vahvuutena on ollut keskinäinen tuki ja reflektoinnin mahdollisuus läpi koko prosessin.

Molemmat ovat olleet sitoutuneita työskentelyyn ja aikatauluihin. Työnjako on ollut tasapuolista. Välillä on ollut eriäviä mielipiteitäkin, mutta ne ovat vieneet tutkimusta eteenpäin entistä vahvemmin. Keskustelun kautta erimielisyydet on käännetty yhteiseksi voimavaraksi. Keskinäinen luottamus on syventynyt entisestään prosessin aikana ja ystävyys on vahvistunut.

Prosessina maisteritutkielman teko on ollut oppimiskokemus, mihin on sisältynyt oivalluksia, pohdintoja, turhautumisia, onnistumisia ja epäonnistumisia. Aihe oli molemmille mieluinen, jonka vuoksi olemme olleet innokkaita oppimaan uutta aiheeseen liittyvää. Sosiaalityöntekijän työhön tutkielma on antanut paljon uutta pohdittavaa ja vahvistanut kriittistä ajatteluamme, josta on varmasti hyötyä sosiaalityön kentällä. Työssämme keskeistä on valmius ja kyky tarkastella asioita monesta eri näkökulmasta ja monenlaisen tiedon pohjalta sekä pyrkimys löytää asiakkaan kanssa yhdessä keinoja ja ratkaisuja elämänhaasteisiin.

LÄHTEET

Aaltola, J. & Valli, R. (2015). (toim.). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2*. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus.

Antikainen, A. (1998). *Kasvatus, elämäntietä ja yhteiskunta*. Porvoo: WSOY.

Antikainen, A. (2011). *Kasvatustieteologiaa etsimässä. Työelämäkerta*. Tampere: Tampere University Press.

Antikainen, A-M. (2008). *Sosiaalisen kehittäminen suljetussa vankilassa – kokemuksia Sukeva-projektista*. Vankilan sosiaalisen kehittämisen projektin loppuraportti. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Raportteja 1/2008.

Arnell, A. & Ekblom, I. (2006). ”Och han sparkade mamma...” – möte med barn som bevitnar våld i sina familjer. Malmö: Rädda Barnen.

Asetus rangaistuksen täytäntöönpanon hallinnosta 22.3.2001/275.

Clausen, J.A. (1986). *The Life Course: A Sociological Perspective*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs Nj. Ref. Antikainen (1998).

Dunderfelt, T. (1997). *Elämäntietä psykologia. Lapsen kasvusta yksilön kehitykseen*. 9., uudistettu painos. Porvoo: WSOY.

Eriksson, P. (2016). *Prospective adoptive parents within pre-adoption services: An interplay of emotions and power in social interaction*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Mathilda Wrede-institutets forskningsserie 4/2016.

Erkkilä, R. (2009). Narratiivinen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa: J., Perttula & T., Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen* Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. s. 195 – 226.

Farral, S. & Calverley, A. (2006). *Understanding Desistance from Crime*, Crime and Justice Series. London: Open University Press. Ref. Kemppainen (2014).

Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on the Social Situations of Mental Patients and Other Inmates*. Aldine, New York ym.

Goffman, E. (1963). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. New Jersey: Englewood Cliffs.

Granfelt, R. (2011). Vankila auttamistyön ympäristönä? Teoksessa: A., Pehkonen & M., Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalisen arvot ja etiikka*. Juva: PS-kustannus. s. 215 – 231.

Granfelt, R. (2015). Naisten kokemuksia kodittomuudesta ja vankeudesta. Teoksessa: E., Viikari-Juntura & S., Väyrynen (toim.) *Varjoja naiseudessa*. Kuopio: UNIpress. s. 199 – 219.

Granfelt, R. (2016). Vankilasta desistanssipolun kautta kotiin. Teoksessa: K., Juhila & T., Kröger (toim.) *Siirtymät ja valinnat asumispoluilla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Granfelt R. (2017). Vankeuden värittäjä haastattelu. Teoksessa: M., Hyvärinen, P., Nikander & J., Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino.

Haapanen, J. (2015). *Sosiaalityötä marginaalissa – vankilasosiaalityön ulottuvuudet sosiaalityöntekijöiden kuvaamana*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Porin yksikkö.

Haapasalo, J. (2006). Kasvuympäristön varhaiset riskitekijät rikollisen käyttäytymisen kehityksessä. Teoksessa: P., Honkatukia & J., Kivivuori (2006) *Nuorisorikollisuus - Määrä, syyt ja kontrolli*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura/Nuorisoasian neuvottelukunta, Helsinki.

Hatch, J.A. & Wisniewski, R. (1995). Life history and narrative: questions, issues, and exemplary works. Teoksessa: J.A. Hatch & R. Wisniewski (eds.) *Life History and Narrative*. London & Washington D.C.: The Falmer Press.

Heikkinen, H.L.T. & Huttunen, R. (2002). Tulla siksi mitä olen? Teoksessa: H.L.T. Heikkinen & L., Syrjälä (toim.) *Minussa elää monta tarinaa. Kirjoituksia opettajuudesta*. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Heikkinen H.L.T. (2015). Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa: R., Valli & J., Aaltola (toim.). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Juva: PS-kustannus. s. 149 – 167.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2011). *Tutkimushaastattelu - Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Tallinna.

Hyvärinen M. (2017). Kertomushaastattelu. Teoksessa: M., Hyvärinen, P., Nikander & J., Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino: Tampere.

Hyvärinen M. & Löyttyniemi V. (2005). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa: J., Ruusuvuori & L., Tiittula (toim.) *Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino. s. 189 – 222.

Hänninen, V. (2015). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa: R., Valli & J., Aaltola (toim.). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Juva: PS-kustannus.

International Federation of Social Workers (IFSW). Haettu 1.4.2019. Saatavilla: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.

Hänninen, V. (2000). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 616. Tampere: Yliopistopaino.

- Jokinen, A & Juhila, K. (2008). *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K. (2018). *Aika, paikka & sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.
- Karsikas V. (2014). Polku vapauteen – psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankeinhoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa: H., Linderborg, M., Suonio & T., Lassila (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. s. 91 – 112.
- Kaurala, M. & Iivari, J. (2017). Vankien sosiaalinen asema ja sosiaalityö. Teoksessa: A., Kananoja, M., Lähteinen & P., Marjamäki (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma. s. 313 – 322.
- Kekkonen, M., (2004). *Vanhemmuutta etsimässä ja tukemassa. Lapsiperheiden peruspalveluiden kehittäminen*. Raportteja 281. Saarijärvi: Stakes.
- Kemppainen, M. (2014). *Psykososiaalinen sosiaalityö ja desistanssin tukeminen ehdollisen vankeuden valvonnassa*. Teoksessa: H., Linderborg, M., Suonio & T., Lassila (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitos, Helsinki. s. 159 – 175.
- Kirjavainen, A. (2012). *Vankila ei ole saareke vaan osa yhteiskuntaa – ja juuri niin hyvä kuin yhteiskuntakin. Tutkimus vankilasosiaalityön synnyn historiasta Suomessa*. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden laitos. Itä-Suomen yliopisto.
- Kuittinen, T. & Rönkä, T. (1991). *Sosiaalityön ammattikuva työtehtävien osalta vankilassa*. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto. Ref. Karsikas (2014).
- Kulmala, A., Valokivi, H. & Vanhala, A. (2005). Sosiaalityön kohtaamisia asiakkiden kertomana. Teoksessa: M., Satka, A., Pohjola & M., Rajavaara (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. Jyväskylä: SoPhi. s. 125 – 146.
- Kurki, L, Kurki-Suutarinen, M. & Taruvuori, K. (2010). *Muurien sisällä – sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Kuula, A. (2011). *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kuusela, P. (2006). Realismi ja sosiaalisen identiteetin episteeminen status. Teoksessa: P., Rautio & M., Saastamoinen. (toim.) *Minuus ja identiteetti*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy. s. 36 – 56.
- Kyngäs, H. & Vanhanen, L. (1999). *Sisällönanalyysi. Hoitotiede 1*.
- Kyngäs, M. (2000). *Vankeus miehen elämäntulussa. tutkimus nuorena rikoksentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kääriäinen, J. (1994). *Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/ 1994. Helsinki: Painatuskeskus.

Laitinen, M. & Uusitalo, T. (2008). Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa: R., Kaasila & R., Rajala & K.E., Nurmi (toim.). *Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä*. Rovaniemi: lapin yliopistokustannus. s. 106 – 151.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta § 189 (2001). Haettu 1.4.2019. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189>.

Laki toimeentulotuesta § 1412 (1997). Haettu 2.4.2019. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>.

Larsen (2018). *Metod helt enkelt*.

Lastensuojelulaki § 417 (2007). Haettu 3.1.2020. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>.

Leisti, A. (2012). Att fånga stunden – ett kapitel om möten. Teoksessa: B., Ander, M., Andersson, K., Jordevik & A., Leisti (red.). *Möten i mellanrummet socialt förebyggande arbete med ungdomar*. Stockholm: Gothia förlag.

Leppo, A. (2018). (toim.). *Vapautuvien asumisen tuki. Käsikirja asumissosiaaliseen työhön rikostaustaisten kanssa*. Helsinki: Kriminaalihuollon tukisäätiö.

Levy, R. & Bühlmann, F. (2016). Towards a socio-structural framework for life course analysis. *Advances in Life Course Research* 30, s. 30-42. doi: 10.1016/j.alcr.2016.03.005.

Linderborg, H., Blomster, P. & Tyni S. & Muiluvuori, M-L. (2012). *Laatuaikaa vankilassa? Tutkimus vankilaelämän laatuun vaikuttavista tekijöistä*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2012.

Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (2014). (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014.

Lindström, J. & Järveläinen, E. (2017). Vankien parissa toteutuva sosiaalityö ja sosiaalinen tuki näkyväksi opiskelijoiden artikkeleilla. Teoksessa: J., Lindström & K., Kuparinen (toim.). *Sosiaalityötä muurien sisä- ja ulkopuolella. Ammattilaisten näkemyksiä vankien parissa tehtävästä sosiaalityöstä*. Laurea -ammattikorkeakoulu. Laurea julkaisut. s. 11 – 18.

Lönnberg P. (2012). *Marginaalisuus kerrottuna. Narratiivinen tutkimus vähävaraisten työttömien miesten haastattelupuheesta*. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta-kulttuuritieteiden yksikkö. Pro gradu -tutkielma.

Maruna, S. (2016). Desistance and restorative justice: it's now or never. *Restorative Justice*, 4:3, 289-301. doi: 10.1080/20504721.2016.1243853.

McNeill, F. & Maruna, S. (2007). Giving Up and Giving Back: Desistance, Generativity and Social Work with Offenders. Ref. Kemppainen (2014).

Murto, K. (1997). *Yhteisöhoidon suuntauksia*. Jyväskylän Koulutuskeskus Oy. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.

Nousiainen, K. (2004). *Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.

Nummela, T. (2011). *Asiakkaan asema ja oikeuksien toteutuminen aikuissosiaalityössä*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 17. Kuopio, Itä-Suomen yliopisto.

Perustuslaki § 6-23 (1999). Haettu 1.11.2019. Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.

Pohjola, A. (1999). Tiedontuotanto sosiaalityössä. Teoksessa: Granfelt, R., Jokiranta, H., Karvinen, S., Matthies, A-L., Pohjola, A. (1999). *Monisärmäinen sosiaalityö*. Jyväskylä: Gummerus. s. 253 – 284.

Raunio, K. (2009). *Olennainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudemaus Oy.

Rautio, P. (2006). Historiallista johdattelua minä- ja identiteettitutkimukseen. Teoksessa: P., Rautio & M., Saastamoinen (toim.) *Minuus ja identiteetti*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

Rikosseuraamuslaitos (2010). *Yhteisökuntoutusohjelman käsikirja*.

Romakkaniemi, M. (2014). Masennuksen sosiaaliset ulottuvuudet ja sosiaalityön asiantuntijuus masennuksen hoidossa ja kuntoutuksessa. Teoksessa A., Metteri, H., Valokivi & S., Ylinen, S. (toim.) *Terveys ja sosiaalityö*. Juva: PS-kustannus. s. 142 – 173.

Rostila, I. (2002). *Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmaratkaisun perusteet*. Jyväskylä: SoPhi.

Ruckenstein, M. & Teppo, A. (2005). *Vankein väliset valtasuhteet ja väkivallan pelkosuljetussa vankilassa*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2005.

Saastamoinen, M. (2006). Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa: P., Rautio & M., Saastamoinen (toim.) *Minuus ja identiteetti*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy. s. 170 – 181.

Salovaara, U. (2019). *Rikoksista tuomitut naiset Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet*. PunaMusta Jyväskylä, Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 1/2019.

Saurama, E., Kangas, S. & Jouttimäki, P. (2011). *Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö*. Visio vahvasta aikuissosiaalityöstä-hankkeen loppuraportti. Socca – Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Työpapereita 2011:1.

Sipilä, J. (1996). *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Tammi

Sosiaalihuoltolaki § 15 (2014). Haettu 1.4.2019. Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2014/20141301>.

Sosnet – Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto (2014). *Sosiaalityön kansainvälisen määritelmän suomennos*. Haettu 10.1.2020. Saatavilla:
<https://www.sosnet.fi/Suomeksi/Koulutus/Peruskoulutus/Sosiaalityon-maarittely/Kv-maaritelma>.

Timonen, H. (2009). *Omin sanoin: elämän ja muutoksen tarinat vankilasta vapauteen*. Joensuun yliopisto, Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja, no 113.

Toikko, T. (2005). *Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan*. Tampere: Vastapaino.

Tucker, S., Hargreaves, C., Roberts, A., Anderson, I., Shaw, J. & Challis, D. (2018). Social Care in Prison: Emerging Practice Arrangements Consequent upon the Introduction of the 2014 Care Act. *British Journal of Social Work*. Sep2018, Vol. 48 Issue 6, s. 1627-1644. 1 Chart. doi:10.1093/bjsw/bcx115.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019). <http://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanto>.

Valtioneuvoston asetus vankeudesta § 548 (2015) Haettu 1.4.2019. Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150548#Pidp447396944>.

Vankeuslaki § 767 (2005). Haettu 1.4.2019. Saatavilla:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>.

Viikki-Ripatti, S. (2011). Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa: R. Laivikkala & H., Lindeborg (toim.) *Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä*. Acta Poenologica. 2/2011.

Wallenius, T., Forsblom, U., Lehenkari-Sass, M. & Leskinen, H. (2017). Sosiaalityö muurien sisällä. Teoksessa: J., Lindström & K., Kuparinen (toim.). *Sosiaalityötä muurien sisä- ja ulkopuolella. Ammattilaisten näkemyksiä vankien parissa tehtävästä sosiaalityöstä*. Laurea -ammattikorkeakoulu. Laurea julkaisut. s. 29 – 39.

Warma E., (2004). *Tietosuoja Euroopassa, yksityisyys Yhdysvalloissa*. Tietosuoja 16 (4), s. 25-29.

Äärelä, T. (2012). ”Aika paljolla vaikuttaa minkälainen ilme opettajalla on naamalla.” *Nuoret vangit kertovat peruskouluaajoistaan*. Väitöskirja: Lapin yliopisto. Acta Universitatis Lapponiensis 242. Lapin yliopistopaino.

LIITTEET

Liite 1: Infokirje haastateltaville

Infokirje haastateltaville

Olemme sosiaalityön maisteriopiskelijoita Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa. Tavoitteenamme on valmistua sosiaalityöntekijöiksi. Opintoihimme sisältyy maisteritutkielman tekeminen. Tutkielman aihe on Vapautuneiden vankien kertomuksia sosiaalityöstä eri elämänvaiheissa.

Keräämme tutkimuksemme aineiston kerronnallisten haastattelujen avulla, mikä tarkoittaa sitä, että haastateltava voi vapaamuotoisesti kertoa omasta elämästään ja omakohtaisista kokemuksistaan sosiaalityöstä ja kohtaamisistaan sosiaalityöntekijöiden kanssa. Tutkimuksen tarkoitus on saada tietoa siitä, missä elämänvaiheissa sosiaalityö on ollut läsnä elämässäsi ja minkä merkityksen annat kohtaamisille sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Haastattelut ovat yksilöhaastatteluita. Osallistumme molemmat kaikkiin haastatteluihin. Haastattelut nauhoitetaan, jonka jälkeen haastattelut kirjoitetaan auki eli litteroidaan. Aineisto anonymoidaan jo litterointivaiheessa. Aineisto säilytetään luottamuksellisesti ja hävitetään, kun tutkimus on raportoitu. Tutkimuksessa noudatamme tieteellistä käytäntöä sekä tutkimustyön eettisiä periaatteita. Osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja voit haastattelun jälkeenkin ilmoittaa jättäytyväsi pois tutkimuksesta, jolloin haastatteluasi ei analysoida. Tutkimukseen osallistumisella tai siitä kieltäytymisellä ei ole vaikutusta saamiinne palveluihin. Valmiista tutkimuksesta ei ilmene, ketkä ovat osallistuneet haastatteluihin.

Tutkielma valmistuu joulukuussa 2019. Tulemme esittämään tutkimuksen tulokset tapaamisessa tammikuussa 2020. Teillä tutkimukseen osallistuneilla on mahdollisuus osallistua tähän tapaamiseen. Maisteritutkielma julkaistaan sähköisesti Helsingin yliopiston käytännön mukaan.

Tutkimuksemme avulla saamme tärkeää tietoa käyttämistäsi palveluista ja kokemuksistasi sosiaalityöstä. On tärkeää, että kerrot omista kokemuksistasi, jotta äänesi tulee kuuluviin, ja sosiaalityön palveluja voidaan kehittää paremmiksi.

Ystävällisesti

Anna Ahlgren

Petra Sinisalo-Katajisto

s.post: anna.e.ahlgren@helsinki.fi petra.sinisalo-katajisto@helsinki.fi

Liite 2: Suostumus tutkimukseen

Suostumus tutkimukseen

Tutkimuksen nimi: Vapautuneiden vankien kertomuksia sosiaalityöstä eri elämänvaiheissa

Tutkijat: Anna Ahlgren ja Petra Sinisalo-Katajisto, Helsingin yliopisto

Maisteritutkielman ohjaajat: Yliopistonlehtori Kirsi Nousiainen ja yliopistonlehtori Hanna Kara

Osallistun yllämainittuun tutkimukseen, jonka tarkoituksena on saada tietoa siitä, missä elämänvaiheissa sosiaalityö on ollut läsnä elämänkulun aikana ja minkä merkityksen vapautuneet vangit antavat kohtaamisille sosiaalityöntekijöiden kanssa. Infokirjeestä olen saanut riittävän selvityksen tutkimuksesta ja sen yhteydessä suoritettavasta tietojen hankinnasta haastattelumenetelmällä, tietojen käsittelystä ja tutkimustulosten raportoinnista. Minulla on ollut mahdollisuus myös esittää kysymyksiä ja saada lisätietoa tutkimuksesta.

Olen saanut riittävät tiedot oikeuksistani, tutkimuksen tarkoituksesta ja sen toteutuksesta. Minua ei ole painostettu eikä houkuteltu osallistumaan tutkimukseen.

Osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja voin haastattelun jälkeenkin ilmoittaa jättäytyväsi pois tutkimuksesta, jolloin haastatteluani ei analysoida. Tiedän, että tietojani käsitellään luottamuksellisesti eikä niitä luovuteta sivullisille. Valmiista tutkimuksesta ei ilmene, ketkä ovat osallistuneet haastatteluihin. Nauhoitettu tai muu maisteritutkielmaa varten kerätty aineisto hävitetään maisteritutkielman valmistuttua.

Vahvistan vapaaehtoisen osallistumiseni tähän tutkimukseen.

Aika ja paikka:

Haastateltavan allekirjoitus ja nimenselvennys:
